

АДЧЫНЕНА ПАДПІСКА

НА ЛІТАРАТУРНА-МАСТАЦКУЮ
І ГРАМАДЗКА-ПОЛІТЫЧНУЮ
ЧАСОПІСЬ

„МАЛАДНЯК“

(ОРГАН ЦЭНТРАЛЬНАГА БЮРО
ЎСЕБЕЛАРУСК. АБ'ЯДНАНЬНЯ ПОЭТАЎ
І ПІСЬМЕНЬНІКАЎ „МАЛАДНЯК“).

Ідучы насустрач доўгатэрміноваму масаваму падпішчыку,
ВЫДАВЕЦТВА „ЧЫРВОНАЯ ЗЬМЕНА“
ЗЬНІЖАЕ ПАДПІСНУЮ ПЛАТУ

УМОВЫ ПАДПІСКІ на 1929 год:

На адзін год 3 р. — к.

На поўгода 1 р. 50 к.

На 3 м-цы — 90 к.

На 1 месяц — 30 к.

ПРЫ ўМОВЕ ПАДПІСКІ НА „МАЛАДНЯК“
РАЗАМ З ГАЗЭТАЙ „ЧЫРВОНАЯ ЗЬМЕНА“
ПАДПІСНАЯ ПЛАТА на год — 6 руб. 10 кап.

ПАДПІСКУ ДАСЫЛАЙЦЕ: у кантору Выдавецтва „Чырвоная Зьмена“,—Менск, Комсомольская, № 25. Падпіска на часопісь „Маладняк“ прымаецца таксама ўсімі паштовымі аддзяленьнямі, усімі аддзяленьнямі БДВ і спецыяльнымі ўпаўнаважанымі і агентамі Выдавецтва „Чырвоная Зьмена“.

Адрас Рэдакцыі: Менск, клуб Карла Маркса, пакой № 2.

Пролетары ўсіх краёў, злучайцеся!

МАЛАДНЯК

Літаратурна - мастацкая і грамадзка-
політычная часопісь—орган Ц. Б. Усе-
беларускага аб'яднання пісьменьнікаў
і поэтаў „Маладняк“

ПАД РЭДАКЦЫЯЙ

Іл. Барашкі, П. Галавача, А. Звонака,
В. Каваля, Я. Ліmanoўскага, А. Моркаўкі

Год выданьня шосты

Сшытак дзесяты
КАСТРЫЧНІК

Сшытак 687

Центральны г. архив
Библиотека
1907 А

Центральны г. архив
Архив-музей литературы
и искусства ВССР
Библиотека ИЧВ. № 220

ІЗДАВЕЦТВА ЦК ЛКСМБ „Чырвоная зьмена“
М Е Н С К — 1928

Прышоў бацька ў хату і кажа мне апрануцца і абуцца, а сам узяў стрэльбу з калка і стаў яе чысьціць і набіваць. Я сабе думаю, абуваючыся,—няўжо ж бацька мяне на ахвоту возьме. І так я таму зрадзеў, што як-бы на цэлу галаву падрас, і стаў гадаць, як то, пайшоўшы на сяло, буду прад хлопцамі хваліцца. І так у думкі гэтыя задаўся, што каб бацька мне не нагадаў, то пашоў-бы бяз шапкі.

Выйшлі мы ў поле, а бацька мне і кажа, паказваючы на кудру сярод поля:

— Абыйдзі ты, сынку, здалёку на той бок кудры і ідзі, гамонячы і з шумам, праз кудру на мяне. Там, бачыш, заяц ляжыць. Вазьмі гэту вітку і будзеш ёю па дрохве ляскаць.

Я рады, абражаючы сябе настаяшчым стральцом, у лапціках лёгка падыбаў па шэрапу, каторы быў крэпкі, хоч бацькі то ён не дадзержываў і ўсякі раз бацька праваліваўся. Зайшоў я за кудру і з крыкам і піскам пусьціўся праз кудру, аж чую бацька ўжо стрэліў і штось закрычала:

— Кі-гі! кі-гі! кі-гі!

Но, хоцячы быць добрым ахвотнічым, я ня выскачыў глядзець, што там такое, а пашоў далей, гукаючы і па дрэве віткаю стукаючы, а бацька мне крычыць:

— Годзе! дурны ты. Ужо заяц ляжыць.

Я выскачыў і бачу на полі ляжыць заяц і задняю нагою яшчэ дрыгае, а бацька каля яго стаіць і стрэльбу набівае. Я падышоў і пытаю:

— Дзе-ж ён быў, што я яго ня бачыў?

— Дзе? У кудры, ведама,—кажа бацька.

— Дзе-ж? Да я яшчэ ў кудру не ўвайшоў, як вы стрэлілі!

— А што-ж, ты хацеў, каб заяц чакаў, пакуль ты яму на хвост наступіш?

Я схапіў зайца на плечы і пайшлі мы да хаты. Я ўсё цягнуўся ўгору і задзіраў галаву, і хацелася мне, каб таварышы мяне з зайцам бачылі, адно якась гэтага не папалася...

1903.

Ахвота віцгубарнатара на вядзьмедзя

Пашлі наказы ад адміністратара да ляснічага, ад ляснічага да аб'ежчыкаў, ад аб'ежчыкаў да стральцоў, штобы на той і той дзень сабрацца народу і лясной стражы ў поплаўскіх абходах на вядомае месца, будзе бо, знаеш, аблава на вядзьмедзя, і сам віцгубарнатар прыедзе, і ляснічы сказаў раз клічаўскаму аб'ежчыку, што вядзьмедзя павінен забіць віцгубарнатар.

Менск, друкарня Беларускага
Дзяржаўнага Выдавецтва.
Галоўлігбел № 2227.
У ліку 1.000 экз.
Заказ № 118.

Вось наступіў дзень ахвоты. Яшчэ добра не разьвіднела, а лясная стража тупала ля разьведзенага (цяпла) на паляне за паўтары вярсты ад оступа. Зачалі і сяляне гурткамі прыбываць з акалічных сёлаў, а па дарозе з Клічава да зборнага месца растаўлены стральцы на старошы, а ў Клічаве аб'ежчык вярхом. Прыехаў і ляснічы на зборнае месца.

Вот стаяўшы на ростаньках стралец прыбег задыхаўшыся і даляжыў, што ўжо едуць. Аб'ежчыкі пастроілі людзей дзясяткамі і пры кожным дзясятку прыставілі па стральцу. Ляснічы адабраў чалавек шэсьць дазnanых стральцоў, між каторымі былі Якаў Самец, Сыдар Крыванос і Мікола Ляскавец, штобы паставіць іх у няпэўным месцы, дзе мог-бы зьвер прарваць, улева ад засадак.

Прайшоў па людзях шорах і сталі сьпешна строіцца ў рады, бо ўбачылі на дарозе клічаўскага аб'ежчыка, што скакаў ад мястэчка. За ім зараз паказаліся і падводы з панамі. У пярэднім вазку Яўсташынскага арандатара ехаў сам віцгубарнат з адміністратарам. Адміністратар першы выскачыў з санак; к яму падбег ляснічы і даляжыў, што ўсё гатова, толькі яшчэ няма Кузьмы, кухарайскага аб'ежчыка, што пайшоў праверыць оступ. Паны сталі вылазіць, скідаць доўгія шубы, апраўляцца, аглядаць стрэльбы. Даяжджачыя парадкуюцца з сабакамі, дзеляць порах. Мінут праз колькі паказаўся зы старыны і стары Кузьма.

Ляснічы з аб'ежчыкамі абраілі, адкуль даяжджачым заходзіць, разьдзялілі народ на два крыла, прыставіўшы да іх па аб'ежчыку із малодшых дзеля растаноўкі людзей, і па камандзе ляснічага ўся чарада рушыла сьцежкаю ўлева поўз старыну к зазначанаму на чырце развароту. За імі і даяжджачыя адправіліся. А паны з ляснічым і з астаўшыміся аб'ежчыкамі рушылі за Кузьмою. Перш пашлі за імі, а потым зьвярнулі ўправа к засадкам, і стала ціха, ціха, як-бы ўсё гэта ў зямлю правалілася...

Чуеш! Зайграла трубка ляснічага. Знаць крыльля зьвялі. На трубку адвеціў стрэл ад разварота, а за ім зайгралі ў трубы даяжджачыя, і пайшлі стрэлы адзін за другім. Ахвотнікі стаяць з захвачанаю душою, заціскаючы стрэльбы ў руках. Вот зайгралі сабакі і трубы разам перамянілі голас, узяўшы грубую ноту—знак, што зьвера паднялі. А па чырце прабягаюць ускрыкі і адзіночныя стрэлы.

Вось з таго месца, дзе былі пастаўлены адборныя стральцы, раздаліся гвалтоўныя крыкі і ўчашчана стрэльба. То агромністая вядзьмедзіца, падняўшыся на заднія лапы, ідзе проста на выбарных стральцоў, каторыя скучыліся і самі ня ведаюць, што пачаць, бо

крыкі і стрэлы нічога не памагаюць, а вядзьмедзіца ўжо вот, вот прарвецца або усьсядзе на каго.

Вот Якаў, перамігнуўшыся зы стральцамі, залажыў у стрэльбу кульку, бухнула разам колькі стрэлаў—і вядзьмедзіца асунулася.

Стральцы, гэта ўбачыўшы, зьякаліся, ды зараз аправіліся, яко людзі ўжо бывалыя, і паднялі яшчэ большы крык і голас. К таму і сабакі падскачылі, так што вядзьмедзіца паднялася на прэднія лапы і, валочачы зад, папаўзла к засадкам, і чуць выставіла галаву з гушчару, як раздаліся два стрэлы з засадак, ад нумара віцгубарнатара і дзьве кулі прасьвіталі над галавамі ляснікоў. А вядзьмедзіца ўжо і та стала сьвяжыцца. Стральцы ня дурні,—паднялі крык:

— Гатова! Гатова! Віц папаў...

1909.

Забойства Захаркі

У пагодны асеньні дзень падвечар вярталіся сяляне сяла Усакіні з гораду, куды вазілі лапаты ад купца Бэрмана. Як раз то было перад Пакровамі.

Не даежджаючы дому, прыпыніліся ў суседнім сяле Сушыля Абрама. Выпілі па чарцы, закурылі люлькі і давай ганяць друг дружку ехаць, штобы за сонцам дома стаць. Забавіўся адзін толькі Захарка з роду Шалойкаў, заклятых ворагаў другога роду усакінскага, па прозьвішчу Зайцоў. Быў то чалавек вялікага росту, рабаліцы, з рэдкаю русаю бародкаю, на нагах падгалы, у плячох шырокі і крыху прыгнуўшыся, быў ён трохі выпіўшы, і хоч брат яго Марка, чалавек відны, каравокі, з шырокаю чмараю барадою, з ліца гарны, хоч крыху рабаваты і ганяў ехаць, та ён не паслухаў і застаўся з суськімі сялянамі пабалакаць і з Абраміхаю пасьпірацца. Не паслухаў ён брата і не вярнуўся болей да хаты, хоч з Сушы да Усакінь усяго пяць вёрстаў. Толькі ўжо добрым сумаракам усакіньскі смоляр чуў, як у бродзі, што Вязенем завецца, як-бы хтось прасіўся і называў па імені.

Назаўтрае ў рэчцы Ваданосцы, чыбок, як тамашнія сяляне яе называюць, Гэньцы, у памяць адной яўрэйкі Гэнькі, знайшлі усакіньскія дулебы каняшыну з цялежкам і стаячую, скубучы траву на беразе, і пад перавернутаю драбінаю цела мёртвага Захаркі з перакручаным каркам і адну бутэльку гарэлкі запячатану, а другую да палавіны выпіту. Пашло сьледства: прыехаў станавы зы стражнікам і ўраднікам, доктар і п'яны сьледавацель. Рэзалі Захарку, ні-

чога ў ім не знайшлі, адно доктар, дзівячыся на Захаркаву печань і лёгкія, сказаў:

— Колькі жыву на сьведзе і што перарэзаў мярцоў, а такога здаровага чалавека ня бачыў.

Арыштавалі двух Зайцоў—Амельяна і Есіпа, быўшых стральцоў грапа Патоцкага, адно па стараньню знаменітага атамана канаградаў Янкеля, што жыве ў тым-жа сяле, іх у скорым часе выпусьцілі пад залог і ўсё заціхла.

Раз толькі доўскі ўраднік, спаткаўшы стральца Андрэя ў варотах аб'езжыкавай хаты, засьмяяўся і кажа:

— Ну, што, Андрэй, прапаў Захарка? І дзела яго прапала? Але і грошай багата прапала!

Засьмяяўся і паехаў.

1909.

Восеньню

Дзень шэры, хмурны. У воздуху пахне сырасьцю і гніючым лістом, каторы сыплецца з дрэва, засьцілаючы жоўтым дываном мокрую зямлю. Часам запыліць дробны, як туман, дожджык-рунец. Па зялёнай жытняй руні пасуцца гусі, а лагчыну ўвакол азярыны скрозь абселі чорныя груганы і то той, то той зьлятае ў ваду, купецца, а потым адлятае на поле і, сеўшы на скібе, цярабіцца і распраўляе пер'е. Гэта—найлепшая прымета, што скоро дождж добры пойдзе. Дзесь пад лесам стралец, чуваць, на сабак трубіць. А з восеці, што ў канцы сяла ля рэчкі, чутно, як мнеі мяліцамі бразгаюць, лён мнучы. А па гразкай грэблі невялічкая каняшына чуць цягне панарад з мяшкамі збожжа, прыкрытымі пярэстаю дзяружкаю, а бокам, ля канаўкі, прабіраецца, выбіраючы сушэйшае месца, чалавек. Часта ён пануквае і памахвае пугаю. Знаць намалаціў новага збожжа і вязе ў млын, штобы к дзядом прыдбаць мукі і круп, а дзяды ўжо тут незабавам, бо пакровы ўжо з тыдзень таму былі. Пастушкі, паадзяваўшы на голавы мяшкі, сабраліся пад ігрушу, што расьце на мяжы, кладуць агонь і бульбу пякуць, а быдла і авечкі распусьцілі скрозь па стэрнішчах.

Ідучы у такую восень дзе між вербаў па мокрай, усланай жоўтым лістам дарозе, становіцца неяк маркотна, за чымсь тужыш, штось гадаеш і ўвесь даешся ў думкі. А ўсё такі гэта мае сваю красу і прыемнасьць...

1907.

Да друку падаў М. Каспяровіч.

друкаваныя вершы К. Каганда

I

Браты мае родныя,
Браты мае—братанькі,
Хлопцы—беларусікі,
Палесься казачэнькі!
Памянём мы нашыя:
Лясы, бары сінія,
Да лукі шырокія,
Дрыгвы безканешныя,
Наш люд кроўю хрышчаны,
У сьлязах бо купаны,
Бядою ён кормлены,
Горам ён напованы.
У трубу зайграема—
Голас лесам пусьціма,
Гукнем па балоту жа,
Да й у полі сьвісьнема,
Каб усім было чутненька!
Хай люд прачыхаецца,
Сьпіну хай распрастае,
З цемры вызваляецца!
Ярму таму цяжкаму
Годзі карку муляці!
Катам кару ўчыніла,
Штоб век было ў памяці!

20/XII 1906.

II

Які-ж то вецер буйны грае
Ад Дзьвіны, Сожы да Карпат?
Яко то ліха вызірае
І з тых мужыцкіх бедных хат?

Гэй-жа ўраз! Гэй-жа ўраз! Гукнямо,
Каб усе сьляпыя нас пазналі! (2)

Мы тыя, што ўсіх вас корміма,
 За ўсіх вас церпіма;
 Мы тыя хлопцы радыкалы,
 Што скінем цямноты ярмо.

Гэй-жа ўраз! Гэй-жа ўраз! Гукнямо,
 Каб усе сьляпыя нас пазналі! (2)

Мы тыя бедныя рэкруты,
 Гарматна мяса на вайну,
 Каторых цар і доля люта
 Жане за мора ў чужыну.

Гэй-жа ўраз! Гэй-жа ўраз! Гукнямо,
 Каб усе сьляпыя нас пазналі! (2).

1905.

III

Ветры буйны загулялі—
 Іскры нашы заблішчалі,
 Што раз болей разжыгалісь,
 Красным сьветам распалісь.
 Яшчэ вецер падыхае—
 У іскры полымца шыбае
 Вогнянымі язычкамі
 Розных цьвятоў аганькамі.
 У кастры ахаладалым
 Ё быльлём ужо зарасталым
 Язычкі замігаталі,
 Па паленьнях заскакалі,
 І ў купачкі зьбягаюць—
 Сьвет навокал раскідаюць.
 Хутка вецер зноў зайграе—
 Увесь касьцёр запылае,
 Сьвет над намі засіае,
 Шчасьце ў хату завітае!

23/II 1910.

Да друку падаў М. Касьпяровіч.

Юрка Гаўрук

Пераломнае

Нізка вершаў

I

Узьбягаюць гады

Узьбягаюць гады на крутую мяжу,
тое-сёе згарэла, як зорка...

І тужу, ня тужу,
проста так—

крышку горка.

Весялушкі мае, успаміны мае
аб каханьні сумуюць далёкім.

Думка думку снуе—
і на дол

разарваным аблокам.

Але, мабыць, пяройдзе сыры буравей,
адпяецца, як заўжды, романсам.

Вазьму ў рукі лёзунг:

Бліжэй

к рэвалюцыйным масам.

II

Любая, харошая

Любая, харошая!
навошта мяне абманула,
навошта схлусіла?

Румянак апошні
касою скасіла?

Ты ўсё думала, мерала,
а чаму—ня знаю,
ня пытаўся...

На румянку верным
белы пыл застаўся.

Чорная ластаўка
не ўзяла таго пылу:
не захацела,
падзівілася ласкава
ды й паляцела.

Залатая пчолачка
на пыл ані вокам:
ня трэба ёй воску,
акунула галовачку
у мядовую роску.

Мая-ж ласка застужана,
а раса мая—
чамярыца...
— Калі, дзеткі, ня суджана,
дык ня трэба журыцца.

III

На вакне вазоны

На вакне вазоны,
а за вакном вецер.
Котка лапкай мые за вушкам,
да ці будуць госьцікі дарагія
пагаварыць аб політыцы,
аб чалавеку,
аб усім?
Быў-бы так рады, так рады!
Сыпле сьняжок.
Душна.
Каляды.

IV

Палажыў я сэрца

Палажыў я сэрца на далоні
і на шалі сонца ўскінуў сэрца...
На вярсту заворанья гоні
і скрыпучыя, ліхія сенцы,
а ў тых сенцах цьвіль і павучыньне,
на тых гонях буйны вецер стогне.
Прасядзела маці пры лучыне
і ня ведала, што будзе сёньня,

закладала ў ніты аснову,
ткала палатно рукою жвавай,
прадала долю за карову,
а нядолю віншавала славай.

Павіншую матку падарункам:
з Менску вывез хустку і каралі,
самага найлепшага гатунку
гарадзкія летнія сандалі.

— Дзякуй, сынку, за харошу памяць!
мне ня трэба: лепш аддай ты жонцы!..
Забалела сэрца і упала,
быццам яблык, сьпечаны на сонцы.

V

Маладыя леты

— Маладыя леты, маладыя леты,
рад-бы вас усыпаць у польныя кветы!
Рад-бы вас усыпаць, рад-бы пасеяць:
нават песьняй смутак не магу разьвеяць.
Чагось нехапае, штосьці мучыць душу
і хадзіць паважна, як начніца, мушу.

— Што ты не працуеш, дурны лайдачына,
пахудзеў на шчэпку, высах, як лучына?
Пасьвіў-бы авечкі, пасьвіў-бы каровы,
ці піліў-бы дошкі, ці калоў-бы дровы,
быў-бы ты спакойны, быў-бы ты пацешны,
і пражыў-бы ціха, ні сьвяты, ні грэшны.

— Дружа, знаю, знаю, кінь свае дарады:
і сьвяты і грэшны, яшчэ буду рады!
Працаваць я буду, але не за дошкі,
я жадаю многа, радзіш ты мне трошкі:
трошкі ўсе мы мелі, трошкі усе маем,
над соцыялізмам галаву ламаем.

Як-жа гэта цяжка нават самым дужым:
зрэдку і натрапім, а найболей кружым.
У газэтах кажам—трэба грамадою,
а ў жыцьці ахвотна пывём за вадою.

— Мы памылкі нашы прызнаваць павінны!

— Ня ты адзін толькі, усе мы, братка, вінны.

1928 г.

г. Слуцк.

У. Хадыка

* * *

Пад вокнамі срэбная воля.
Гарыць электрычны ліхтар.
Напэўне ня здзейсьніць ніколі
Тугу палымеючых мар.

Лірычная песьня такая:
Па зорах шукае машын.
Ты прыдзеш поэта палаяць
За шчырасьць музычнай душы.

Сплывуць мураванья сходкі,
Скляпеньні бэтонныя стром.
Ты станеш у словах салодкіх
Будзіць хваравіты надлом.

Ты скажаш аб таннай сваволі,
Пракудлівым зробіш свой твар...
Ружовай такой аўрэоляй
Гарыць электрычны ліхтар.

1) „Хавер“—

2) „А яхсэн“—

3) „Надан“—

Ізраіль Плаўнік

Спатканьне

„Я гляджу на цябе, „хавер“¹⁾ Плаўнік,
І дзіўлюся—ніяк не пазнаць!..
Жаўжанё і дуронік нядаўна,—
А цяпер?..
Ну—амаль сівізна.—
Спахмурнелі, насупіліся бровы,
Ня зьлічыць маршчакоў баразон...
Для мяне гэта проста-ткі нова!..
А дзе голасу тонкага звон?!
Паміж кудлаў віхрастых палоска
Пабялеўшая—зімні сьняжок...
Ходзіць у нас пагалоска:
Ты у „песьнях“ таксама знаток...
Пэўна грошы (ой! ой!) заграбаеш,—
Мог-бы барынам, сынку, пажыць...
Вось вазьмі сабе Крайскую Хаву...
Хавы бацька „а яхсэн а ід“...²⁾
Мае хату сваю і краму,—
Кажа:
— Тысяча дочцы „надан“³⁾.
Хоць пажыў-бы!..
І гандаля,
І краля...
А што „песенькі“?..
Эт!.. Ярунда!..
Толькі голаву „песенькі“ сушаць—
Вось павесіўся нейкі ў Маскве...
Ды і варта бязбожным тым душам!..

¹-паяўрэйску—таварыш.

²а ід“—паважны, шляхэтны яўрэй.

³-пасаг.

Кажуць:

— Сам сатварыўся сьвет.

Ну, куды-ж гэта?..

Клюб—замест „школы“...¹⁾

І ты нешта глядзіш, як той „гой“...²⁾

Пэўна стаў ужо тут камсамолам...

І значок нават ёсьць?!

Бог з табой!..

Ой, настане канчэньне сьвету!..

Ну дык як ужо мне ня тужыць?!

Кінь, брат, партыю, песьні, поэтаў...

Ажаніся, прыпомні—ты „жыд“...

Тваё імя—„святое“:

„Ізраіль“—

Гэта сымбаль народу твайго...

Калі хочаш „навагі“ і „раю“,

Адкасьніся ад званьня „гой“...

.....

Так гаворыць дзядуля старэнькі...

Ну дык што-ж я яму адкажу?—

Ён-жа любіць „гішэфты“, маленьні,

Ну і знае, як пасьвіць казу...

.....

Можа праўда, дзядуля, ня знаю,—

Можа праўда і то, што я „гой“...

Але ўсё-ж не хачу твайго „раю“:

Спавіла цьвіль сталецьцяў яго...

Мы адкінулі бога й маленьні,

Як збуцьвелы, нягодны хлам,—

Каб у творчым экстазе, імкненьні

Падыходзіць да сонечных брам.

Мы ствараем жыцьцё сягонья,

Каб у ім збудаваць свой рай...

Ты маліся сівому „Ягове“,—³⁾

Нас-жа кліча другая зара!..

16-IX—1926 г.

1) „Школа“—у сэнсе „сынагогі“—ужываецца ў Віленшчыне.

2) „Гой“—чалавек неяўрэйскага веравызнаньня.

3) „Ягова“—імя яўрэйскага бога.

Сымон Баранаў

Начныя цені

(Апавяданьне)

Ночь...

Цені...

Ціха і мякка крадуцца цені. Нібы на кончыках пальцаў падымаюцца, ува ўсю веліч выцягваюцца, хочуць заглянуць аж за ўзгорак, у невядомую далячынь.

Тады ў чалавека ёсьць імкненьні—нацягнутыя струны.

Тады ў чалавека ёсьць мэта—пункт у канцы гэтых струн.

Цені ня чула дакранаюцца голымі пальцамі да вострага шкла распасьцёртай ночы...

Цені крадуцца і не зважаюць, што ў іх фальшывая мэта, што яны даходзяць да рашучасьці.

А гэта тое, што можа быць з найгоршага. Бо ў напружаны момант пэнкне струна і... засьмяецца ноч.

А скакун, што ўтварае начную цень, не дакончыўшы апошняга „па“, засаромеяцца перад сваімі імкненьнямі. І гэта самае з горшага...

Лепшае—у час сказаць музыканту: „Даволі! Вельмі ўдзячан!“ Гэта адно з лепшага.

Ноч тады будзе маўчаць.

Цені крадуцца... Пішчаніцаю лезуць... З тысячы закануркаў цёмнай ночы вытыркаюцца...

...Яны імкнуцца да пункту, у якім аздабляецца, сваім хараством вабіць, мэта.

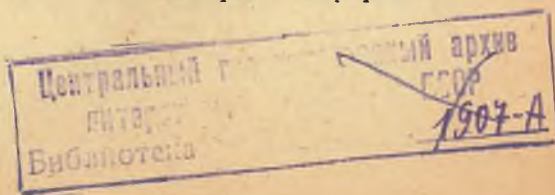
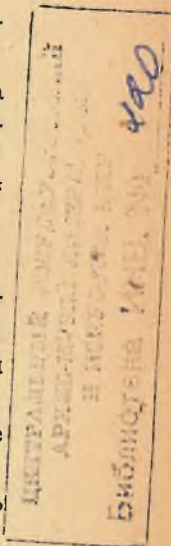
Калі чалавек імкнецца да мэты, створанай з няіснуючых на тое правоў...

...Тады ён робіць над сабою самагубства. Ён ня хоча праверыць створанай сваім прымусам, фальшывай мэты.

І ізноў будзе сьмяяцца ноч.

Чалавек не глядзіць сабе пад ногі. А цені ўсё больш ды больш выцягваюцца. Чалавек забываецца, што шкло да крыві паппаразала

3. Маладзік № 10.

голыя пальцы... Цені глядзяць аж у самы жаданы пункт—туды, дзе аздобіцца мэта.

Чалавек ня бачыць, што застаўся адзін крок і... адыдзеца ён—паляціць у бяздоньне...

...Абарвецца струна імкненняў.

Чалавек не адчувае, што яму стане сорамна перад фактамі свайго існавання.

...Нават на глыбокім дне пустой процьмы стане саромна.

А гэта і ёсьць тое, што не сказаць у час музыканту: „Даволі! Вельмі ўдзячан!“

I

Вясеньняя ноч. Кароткая, але мяккая ноч. Плюшавая. Яна лагодна ахіляла натапыраныя, крохкія кляны. Спавівала іх сваім каморачнам змрокам.

А жукі і хрушчы сьпявалі песьню.

Ціха было гэтаю ноччу, каб ня жукі, але цёмна. Як пальцам у вока—цёмна. Яно гэтак у звычаі. Ноч першых дзён вясны, заўсёды цёмная. Гэта пакуль прывыкнуць чалавечыя вочы:—ад белага сьнегу, да талай чорнай зямлі.

Дык хто-ж мог-бы згадзіцца—угледзецца ў гэтую ноч і так, каб бачыць? Хто мог-бы наскрозь бачыць гушчар лесу? Хто?

Усё ў свае транты закутвала ноч. Захоплівала яна сваім ахапкам, спавівала і адносіла некуды далёка, аж у лясныя нетры.

А там цяпер страшна было.

Сава, як малы пясчун, на ўвесь лес крычала нема. Часамі суччо патрэсквала—бы ішоў хтось. А то чужь-чужь верхавіна хвоі шумела. Чамусьці раптоўна прачыналася дый шумела. Страшна было.

Але гэты страх мог трывожыць чалавечыя пачуцьці толькі тады, калі ў чалавека ня было клопату. Ён мог парушаць спакой чалавека ў тым выпадку, калі яго, гэтага страху, не выціскала нешта другое, больш важнае, чымся ён сам. І калі гэтае важнае, чалавечае, даходзіла да апошняга пункту, плячыма ўпіралася ў яго, тады павінна было пачацца нешта другое. І гэтае „другое“ называлася „не баяцца нанавя“. Чалавек толькі ў гэтым гушчары, у гэткую цёмнаю ноч адчуваў сябе ўсё роўна, як дома, на старой печы.

Нудна неяк маўчала старая хвоя. Ці яна можа жалілася, што пастушкі-падшывальцы выпалілі дуплё ў яе прысадзістымі пні, ці яна мо' пагодаю была незадаволена: бо хмары во-во навісалі на яе верхавіну. Нудна маўчала. Шамацела папяроснаю карою.

І не заўважыла нават старая хвоя, як зусім сьмелымі крокамі падыходзіў чалавек.

— Хто гэта ён, гэты чалавек?

— Чаго яму тут трэба?

— Нашто парушыў ён мой супакой?

Нібы схамянулася старая хвоя; чуць-чуць захісталася яе верхавіна.

А ён, у ватавым паліце, падношаным крыху, прысеў пад яе выпаленым дуплём дыў маўчаў.

Ён, седзячы цяпер моўчкі, разважаў; па яго вуснах бегала нейкая нібы дзяціная радасьць.

— Мала прайшоў, але самае важнае.

Яму было вельмі лёгка, што ён прайшоў гэтае важнае. Яго цела таміла нейкая асалода, млявасьць. Ён на момант зажмурыўся.

— Усё роўна,—пачаў разважаць далей,—цёмна-ж усё роўна. Дык нашто-ж дарэмна глядзець у цемру ночы? Нашто псаваць дарэмна зірк?

— Усё роўна!—мацней яшчэ сьціснуў ліпкія абячэйкі вачэй.

Ён адзін момант быў бяз думак.

Нейдзе недалёка залапатала санлівая варона. Сук трэснуў з-пад яе і паляцеў да чоў, барабанячы па гальлі.

— Змарыўся... ізноў парушыў свае думкі,—колькі таго ходу, а як змарыўся...—Пачаў вобмацкам аглядацца наўкола.

— Раніцаю разгледжу... падрыхтую дарогу для наступнага вечару...—Плылі ў яго думкі адна за другою.—Там лягчэй будзе.

Чым далей ад мяжы, тым лягчэй...

— Гы-ых! Якая цемра,—рашчыніў вочы на момант.—Добра ў гэткую ноч! Два крокі, а ня відаць прадмету.

Ён абмацаў на карэньнях месца, каб палажыць галаву.

— Я гатоў цалаваць ноч. За тое, што яна сьлепіць усё і аднімае раўнамерную частку сілу ў аднаго і аддае яе другому.

— Ці як гэта? Ня сілы, а нечага такога, што называецца змогаю. Ён галоўнае, роўнамерна распрадзяляе: дае таму, хто павінен рабіць нешта: адымае ад таго, хто павінен забараняць гэтую работу.

— Так. Я, здаецца, драмлю і мне абышто пачынае вярзціся...

Ён прыхіліўся да старой хвоі, палажыў на яе карэньнях галаву і падкурчыў ногі.

Нейдзе недалёка, у гаі, сьвіснуў салавей. Салавей яшчэ і яшчэ раз сьвіснуў, потым памаўчаў і, нібы ноч хацеў разгнаць рознымі ладамі песьні, на ўвесь лес пачаў пералівацца.

Пачынала зарэць. За пяць вёрст, мусіць, пачуўся стрэл.

— Гэта з памежнікаў нехта...

— Мала што магло выклікаць стрэл...—падумаў ён скрозь мылячую ўсьмешку, скрозь сон.

— Дазволь! мезяны пальчык, толькі мезяны! Панна Адольфа, дазволь!

— Кроцік ты, кроцік мой! Юлік, ты от так, якраз, як крот, тышчыцца пад зямлёю... так і ты. Ну, на табе мой пальчык. Цалуй-жа яго, мой хлопчык, колькі хочаш...

Дзэве скрыпкі з акампаніэнтам піяніна граюць мазурку. Яны зусім захлёбваюцца: глушаць залю старога пана Вярцінскага. Музыка чужь-чужь сюды даносіцца. Падзямельным рэхам чуваць яе далікатныя акорды. Таму так чуваць, што цераз шэраг пакояў.

А яны сядзяць. Юлік зусім аддаўся ў абладаньне яго каханай. Ён прыхіліўся, скурчыўся на плюшавым дыване, каля яе крэсла. Ён палажыў галаву на яе калені... І яна песьціць яго валасы; часамі гладзіць адню рукою па яго каструбаватых, вышытых сярэбраным дротам, ахвіцэрскіх наплечніках. Яны, як ніхто ў сьвеце, шчаслівыя.

— Ці памятаеш ты,—перарывае асалоду шчасьця Юлік,—ці памятаеш ты першую нашу сустрэчу? Ці адчувала ты тады тое нешта такое, якое ўвесь час шчыпле сэрца—надае яму ў некалькі раз болей, байчэйшага руху?

Ён падымае галаву з яе калена:

— Ці памятаеш ты наша дзяцінства?

І яна ружаю ўсьміхаецца, абдае яго твар жывым і п'яным пахам: глядзіць яму ў вочы, маўчыць.

— Адольфа!—Прыхіляецца ён шчыльней да яе цёплага калена.—Адольфа, ці памятаеш ты, як мы бегалі ў садзе каля фантана „Вялікай вужакі“? Ці памятуеш ты, каханая мая Адольфа?

— Гэта было ў той год, калі я скончыў гімназію. Гэта было, калі я з маім бацькам заехалі ў маёнтак пана Альбінскага, заехалі да твайго бацькі... Панна Адольфа!

Музыка нібы прыціхла. У суседнім пакоі нешта шамечацца. Але яны не зважаюць, ня чуюць абрыдлых гукаў.

— Так, я памятаю, мой хлопчык! Памятаю,—зноў песьцячы яго доўгія, белыя як лён, валасы, кажа Адольфа.

— Ты мяне тады падняў, калі я, хаваючыся ад цябе, павалілася, забытаўшыся маім адзеньнем за куст півоні.

— Усе тое памятаю...

— А можа не патрэбна ўспамінаць?—хоча падняцца яна з крэсла: аблакачваецца на тоўстыя качалкі, якія абшыты плюшам валавянага колеру.

— А можа ня трэба...

— Адольфа...—сутрымлівае ён яе імклівасьць,—я-ж заўтра ад'яжджаю ў полк...

І ён глядзіць ёй проста ў вочы. Яна разумее яго. Яна бяз усялякага абладаньня над сабою, млява аддаецца ў яго распараджэньне.

Яшчэ,—чуць ня зусім змаўкае музыка.

І ім цяпер здаецца, што яны з аднаго кубка п'юць асалоду шчасьця.

— Сёньня, у вечар майго ад'езду ў полк,—шэпчуць яго вусны,—мы павінны быць найшчаслівейшыя з табою. Наша шчасьце падзяляць нашы бацькі. Мы ў іх—адзіныя... Панна Адольфа...

І яна плюшчыць вочы. Чуць бачыць яна проста на вакне нацягнутую, абвіслую цёмную фіранку.

А ён яшчэ большую адчувае цяплыню, якая разыходзіцца, млявіць гультайскае на гэты раз цела.

— Юлік...—шэпчуць вусны міжвольна.

— Адольфа...—замірае, абрываецца сказ: зьліваецца ў нешта адзінае, але ня мяккае,—калючае...

І ён падымае галаву.

Сонца веснавой раніцы сьвеціць ува ўсім харастве. Яно зусім прыпякае і куды не папала. У бок, у плечы, у твар—сьвеціць сонца. Для яго ўсё роўна. Яно не разьбірае куды—не знаходзіць розьніцы ў фактах, у палажэньнях.

— Ах!—вырываецца з яго вуснаў.—Які сон! Усё маё дзяцінства, юнацтва...

Нейдзе далёка-далёка, ад старой хвоі, затрубіў пастух.

— Адольфа... Хутчэй-бы, хутчэй сустрэцца... дапамагчы... за спалены маёнтак, за яе загінуўшага бацьку... Які прыемны сон прайдзенага... Ах!

Пастух, мусіць, адварнуўся з процілеглага боку, бо труба цяпер ярчэй падае гукі: ня мог-жа ён так хутка прыблізіцца да старой хвоі. Дробным шротам рассыпаецца трубнае рэха.

І ён падымаецца з зямлі. Ён бярэ ў рукі сукаватую палку. Чалавечая цень на паўтара крока, але ён не зьвяртае ўвагі на пару, на сваё начное распалажэньне.

Памаленьку патрэскае пад яго камашамі, ангельскай моды, дробнае гальлё. Птушчына шчабятаньне, яркае і бадзёрае, заглушае гэты трэск.

І каб пачуць цяпер трэск дробнага гальля, дык для гэтага патрэбна вельмі добра і ўважліва прыслушацца.

II

Сьцепаніда Мацеяўна ківае галавою. Яна сядзіць на балконе свайго ўласнага мураванага будынку, глядзіць у завулак, па якім праходзіць Соня, яе кватарантка, глядзіць ды і ківае.

— От што значыць: хто ды ўва што ўцягнецца. У кожнага сваё. Кожны мае гонар над гэтым „сваім“,—разважае гэтак Сьцепаніда Мацеяўна.

— Але каб папытацца, от хоць-бы і ў яе, чаго варта,—ну паўгроша хоць ці варта,—гэтае яе „сваё“? Каб папытацца: падцерці нос гэтым ганаровым асобам.

І Сьцепаніда Мацеяўна мацае парэнчу балкону:—утварае ў сваёй галаве ўзапар дзве думкі. „Парэнча псуецца на дажджы“, вынырнула гэтая другая думка і хоча цяпер выціснуць першую—„чаго варт чалавечы гонар“. Але праходзіць хвіліна, і думкі ў галаве Сьцепаніды Мацеяўны схпіліся ў накрыжкі ды барукаюцца. А Сьцепаніда, нібы воддаль толькі стаіць—назірае за імі: каторая каторую абсіліць. І от думка аб „чалавечым гонары“ ў натуре Сьцепаніды Мацеяўны, мусіць, займала не апошняя месца: так што думка аб парэнчы пахіснулася, абнядужала, і „думка гонару“ запанавала ўва ўсім харакстве.

— Ну, хто-ж ты, хто?—пачала красаваць думка. Глядзела ізноў Сьцепаніда Мацеяўна на Соню, якая адыходзіла ўсё далей і далей, аж пад канец завулку.

— А колькі гэтаму будзе, як пасялілася яна ў мяне? Колькі?—уяўляе Сьцепаніда Мацеяўна, акінуўшы позіркам перш шыльду, на якой напісана „Здесь заливаются стария галоши“, а потым вераб'я, які вылецеў з-пад суседняга даху.

— Пасьля гэтага вэрхалу пасялілася,—ківае яна галавою,—так: пасьля вэрхалу.

Сьцепаніда Мацеяўна, гаспадыня мураванага двухпавярховага будынку, усе перавароты ўлады (а яна іх налічвае некалькі) называе вэрхалам. Яна аніяк ня можа адрозьніць Кастрычнікавага перавароту ад Лютаўскага. Для яе гэта ўсё роўна. Яна толькі ведае адно: з кожным годам усё большаюць падаткі за яе будынак, за хлеў, што чатырнаццаць на дваццаць пяць, і за дом. Так што гэтыя перавароты для Сьцепаніды Мацеяўны нічога добрага ня прынеслі.

— Яны вась тут, пад грудзьмі, пад самаю лыжачкаю, камянем сядзіць, гэтыя перавароты,—кажа Сьцепаніда Мацеяўна. — Яны, можна сказаць, кроў з мяне ўсю дасталі.

У камяніцы Сьцэпаніды Мацеяўны живуць кватаранты. Ёх каля трыццаці чалавек. Большасць з іх—сямейныя. Дык яны—большая палова гэтых кватарантаў—плоцяць Сьцэпанідзе Мацеяўне па таксе, што камхозам зацьверджана.

І тады, Сьцэпаніда Мацеяўна:

— Каб яму ні дна, ні пакрышкі, гэтаму камхозу. Каб яму скрозь землю, аж на той сьвет, праваліцца...

Кляне Сьцэпаніда Мацеяўна. Яна кажа тады, што ў яе ад камхозу пасівелі валасы. Яна кажа, што гэтыя валасы цэлымі жмукамі вылазяць з яе галавы.

Але яна ўсё гэта кажа сьцішка. Затым кажа, што яна не дурная: яна добра разумее, што такое „кам-хоз“.

І калі цяпер Сьцэпаніда Мацеяўна глядзела на Сою, якая ўжо схавалася з яе позірку,—накіравалася да гарадзкога скверу,—дык от якую ўстанавіла пару:

— Пяты год таму назад, як пасялілася і жыве от гэтым паскудніцкім заробкам.—І, устанавіўшы, Сьцэпаніда Мацеяўна дабавіла:

— А яшчэ і фуфырыцца: што-то я. Мяне голаю пядзяю ня мерай! Цьфу!

У першыя гады Сонінага кватэраваньня Сьцэпаніда Мацеяўна ня ведала, з якіх сродкаў жыве Соня. З чаго плаціць ёй за кватэру. Ёй ня было ніякага інтарэсу.

І толькі на другім годзе, аднойчы раніцаю Сьцэпаніда Мацеяўна заўважыла: з пакою, дзе жыла Соня, выйшаў мужчына.

— Ага!—здагадалася тады Сьцэпаніда Мацеяўна.—Вось з чаго пражывае мая Сонечка, з чаго плаціць мне за кватэру. Ага!

Пасьля гэтага выпадку Сьцэпаніда Мацеяўна зусім прывыкла да нейчых там прыходаў-выходаў. Яна не зьвяртала на іх жаднае ўвагі. Для яе было ўсё роўна.

Вось чаму ўсплыло цяпер пытаньне аб Соні ў Сьцэпаніды Мацеяўны. Вось чаму яна ківала галавою, седзячы на бальконе.

Тымчасам пачынала зьмяркацца, але яшчэ не запальваліся гарадзкія ліхтары.

Надвечорак быў яркі, як пасьля дажджу. І ст ад гэтага публікі ў гарадзкім скверы было не так-то шмат.

Соня падыйшла да рагавой лаўкі на скверы. Яна села і, дастаўшы з радзікуля скрынку з папяросамі, пачала закурваць.

Курыла Соня ня так, як кураць заядлыя курцы. Яна курыла ад таго, што перад яе жыцьцём склаўся нейкі супярэчны факт. І яна

гэты факт толькі курэньням магла на момант адштурхоўваць—зацягваць, каб не прасьвечваўся, пасмамі сіняга дыму.

— Усё скончана!—глядзела Соня міжвольна на адчыненую будку, з якой быў відаць чырвоны сіроп і тоўстая прадаўшчыца.

— Усё скончана...—асеньню хмараю плылі думкі.—Яны арышштаваны... Бедны мой Казімер... Пётрусь.. Эдуард... Яны... О, я не перажыву гэтых дзён!

— Ха-ха-ха...—дзікі сьмех пачуўся з яе вуснаў.—Учора толькі... Чаму іменна ўчора, а не раней... А ўсё-ж такі не раней!

— Бальшавіцкае хам'ё...—вырваўся стогн з яе грудзёў. І толькі стогн, але ня словы.

Соня ня ведала, што рабіць у захопленым адчаі. Яна нават не заўважыла, як перарвала папалам цясёмку радзікуля.

Зусім зьмерклася. Цэлаю капэляю краліся цені з лісьцяў гарадскога скверу. І было відаць, як на вуліцы раптам запаліліся ліхтары. Ад сьвятла не паменшалі цені. Яны яшчэ больш гусьцелі сярод лісьцяў.

Соня сядзела і не прыкмячала вячэрняе варыяцыі. І толькі, нібы скрозь расколаты звон, чула Соня гутарку дзвёх асоб. Яны ішлі па суседняй дарожцы.

— Ты ня ведаеш яе характару...

— Яна, брат, агонь, а не кабыла.

— Эт, баба бабаю: як ёсьць баба.

І далей Соня чула, калі павярнулі гэтыя асобы на другую дарожку:

— ... за шклянку сельцёрскай! чэснае слова!

І толькі, як праз цэлы тоўсты пласт зямлі чула Соня. Яна ў гэтую-ж хвіліну забылася аб чым гаварылі асобы.

— Ён адзін... Мы ўдваіх... Наш плян узрыву... Ах!—пеністымі хвалямі адна на другую насядалі думкі ў Сонінай галаве. — Мы ўдваіх...

Каля яе лаўкі прайшла расфуфыраная, як называла іх Сьцэпа-ніда Мацеяўна, асоба. Соня не заўважыла. Але праз хвіліну асоба зноў прашпацьывавала каля яе ног, акінуўшы сваім позіркам.

— Трэба ісьці адгэтуль,—падумала Соня.—Але нібы штось прыгнятала яе да лаўкі: яна не магла з яе аніяк падняцца. І яна ізноў міжвольна глядзела ў той самы пункт адчыненай будкі.

Цяпер чырвонага сіропу ня было відаць. Нехта засланіў яго сваімі шырокімі плячыма. Ён, мусіць хацеў, ганарыцца сваёю постацьцю перад праходзячымі; хацеў ганарыцца, што ён можа купіць за пяць капеек шклянку сельцёрскай вады.

Над садам, над гарадзкім скверам, навесьлі цені ўва ўсім сваім афармленьні.

Нейдзе ў лісьцях клёну, а можа ліпы, шамацелі гракі.

І Соня зусім не заўважыла, як да яе падыйшоў ні то абарванец, ні то якісьта старац.

III

Чалавека, які называўся Захарам, ведалі ўсе. Яго на цагельным заводзе ведалі, на лесапільным ведалі, таксама ведала яго і гарадзкая міліцыя.

Дзе ня бываў Захара і ў каго ня бываў.

— А, ну падымі, Захара, падымі,—жартавалі хто-небудзь з старэйшых рабочых лесапільнага заводу,—а ну, пакажы сваю храбрасьць, утры гэтым падшывальцам нос.

І Захара браў пудоў у дзесяць брусок дзерава, клаў яго на плячо, трошкі прыгінаў галаву—нёс да станка і, як ні ў чым ня бвала, растапырыўшы шырока свае ногі, шпурляў гэты брусок на зямлю.

З міліцыяю Захара пазнаёміўся ў першую чаргу. І зусім не выпадкова.

Неяк пад восень гэта было. Тады шайка бандытаў-шпіёнаў вялікай сумахці па ўсім горадзе нарабіла. З іх траіх злавілі, а дваіх усё-ж удякло. Яны хацелі ўзрыў на фабрыцы ўтварыць. І от тады было больш назіраньняў як ад міліцыі, так і ад палітычнай управы.

Каб злавіць гэтых дваіх, сачылі дзяржаўныя органы.

У адну раніцу, хутка пасья здарэньня гэта было. Міліцыянэр Галубок на пасту стаяў. Рукам кіраваў. Зьнячэўку неяк тады падняў ён вочы на рог вуліцы, аж—убачыў: чалавек з алоўкам, з запіснаю кніжкаю ў руках—піша нешта. Глядзіць на сьцяну муру дый піша.

— Што ты робіш?—запытаўся ў яго Галубок.

— Назву вуліцы запісваю,—адказаў той.

І Галубок накіраваў тады гэтага чалавека, з яго назваю, у штаб міліцыі.

Па дарозе чалавек Захаром назваўся.

А ў штабе міліцыі Захару сустрэў сьледчы. Кароценькі чалавек, з тоўстым, як агурок выпуклым, тулавам. Яго звалі Ніканорам Ніканоравічам.

Калі Захара пераступіў парог пакою сьледчага, дык ён, Ніканор Ніканоровіч, седзячы за сваім рабочым столікам, пазяхаў на даждлівую пагоду.

— Хто ты, чалавеча, і адкуль ты?—запытаўся ён у Захары, не падымаючы, вачэй.

І Захара не міргнуўшы, нават, левым вокам, адказаў яму:
Я—сам бог.

Нятрывожным позіркам, гледзячы на сьцяну, на старыя, трохі зашмальцованыя абоі, адказаў Захара.

І тады, толькі, Ніканор Ніканоравіч зьняў паважна сваё пэнснэ. Ён працёр яго шкелцы, бадзістоваю, белаю, як сьнег, хустачкаю. А потым, зусім паволі, навесіўшы яго, гэтае пэнснэ, на выямістае пераносьсе, акінуў, ужо, Захару пыталым позіркам.

— Ты лжэш! прытвараешся!—наодзіўся вожыкам, Ніканор Ніканоравіч, акідаючы адным вокам Захараву вопратку: дашчэнтую парваную ватоўку і такія-ж самыя порткі.

— На што ты запісваў вуліцы?

І Захара з тым самым позіркам, пераступіўшы, толькі, з левай нагі на правую, адказаў:

— Каб не заблудзіцца.

А тады, яшчэ вытрымаўшы адзін момант, дабавіў:

— Ці няма ў вас чаго небудзь такоўскага, каб падшмаць?

На гэтым, амаль што і закончыўся допыт Захары Ніканорам Ніканоравічам. Не без таго: Ніканор Ніканоравіч яшчэ панэрваваўся перад Захарам. Пастукаў, нават, кулакамі па стале, чым вельмі здзівіў і напалохаў Захару. Але не дабіўшыся з Захары ні на ногаць карысьці—накіраваў яго ў лячэбніцу псыхічна хворых.

Месяц праблытаўся Захара ў лячэбніцы. Ніякіх вынікаў не прышлося ўстанавіць. Захара толькі і ведаў тое: еў, спаў, ды разводзіў гутарку аб тым, як ён зрабіўся самім богам. Ну, а пасья таго, як Захара выйшаў з лячэбніцы, ды мог разгульваць па гораду,—яго ўжо ўсе міліцыянэры ведалі.

Аднойчы гэта было. Ноччу. На варце стаяў міліцыянэр Круглік.

З поўначы было, як заўважыў Круглік: нейчая цень крадзецца з пад'езду. Натапырыўся Круглік: „што за ліха, разважае, каму, што трэба ў гэткай глухой вуліцы?“ Аж калі няпрыгледзіцца—ён, Захара. Як ёсьць—ён.

— Чаго ты по-начы туляешся?—пытае Круглік.—Што табе тут трэба?

І Захара зусім праканана гаварыць:

— Я цябе хацеў напалохаць. Гы-гы-гы!

— Дурань! Кругом, як ёсьць, дурань.—Памысьліў тады Круглік, сплюнуўшы ў бок.

От чаму цяпер, ніхто не зьвяртаў на Захару, аніякае ўвагі.

Арцель вясковых рабочых размясьцілася на адпачынак. Яна выгрузіла сёньня тры пляцформы колатых дроў, і цяпер ляжала, як мост, перад станцыяю, на станцыённым дзядзінцы.

Пархвен Такельчык спаў. Ён адтапырыў чырвоную шэрсць барады,—цераз расхрыстанья грудзі датыкаўся пальцамі левай рукі да пальцаў правай рукі і,—спаў. Рот у яго быў адчынен, а адтуль быў відаць раскіданы плот,—тырчэўшыя па аднаму,—зубы. Нейкая чорная, спрытная вельмі, муха поўзала па чырвонай шэрсці Пархвенавай барады. Яна прашпацыраваўшы па яго шэрсці то ўзад, то ўперад некалькі раз, дапаўзла ўрэшце да яго ніжняй адтапыранай губы. Тут толькі муха сутрымалася—пачала тыцкаць сваім тупым, раздвоеным джалам, у тонкую чырвоную абалонку.

А Пархвен, як ні ў чым нябывала, ляжаў да гары, спаў і сьніў:

— Абібок! гультай!—На чым сьвет стаіць крычала Пархвенава жонка, сьніў ён.

Гэта ў яго жонкі, Тэклі, нехапала мукі на замешку цеста і яна крычала. Пархвен ведаў гэты крык наперад і ён зусім не баяўся гэтага крыку.

— Па-настаяшчаму ды ты сама вінавата,—казаў Пархвен,—не патрэбна было разводзіць цэлую дзешку цеста.

І каб ня слухаць Тэклінага ляманту, ён, Пархвен, падняўся з ложка і хацеў пайці да суседа Кірылы.

— Цьфу!—пралупіў Пархвен вочы.—У роце перасохла як.— І ён абапёрся зьлёгка на локцях на Кірылаву нагу.

Кірыла—гэта яго сусед. Ён таксама выцягнутым і раскрыжаваным ляжаў тутак-ж.

— Узьвярзецца-ж от...—Глянуў Пархвен на сонца, якое вісела над станцыённым дахам.

— Мусіць мука выйшла ў Тэклі.—Памысьліў Пархвен.—Трэбала-б... упіліўся ён вачыма ў адзін пункт, пазяхаючы.

На дзядзінцы была ўся арцель. Тут былі дзяўчаты, хлопцы і старэйшыя, гэтакія, як Пархвен, жанатыя мужчыны. Яны сабраліся—з розных вёсак па два-тры чалавекі. Усе яны, для аднаго—для другога, з знаёмых вёсак. Яны прыйшлі ў горад, каб рабіць тую работу, якая можа здарыцца выпадкова. Сёньня яны разгрузалі пляцформу; заўтра капалі дзе-небудзь за горадам роў; а пасьязаўтра і зусім, часамі, маглі сядзець, ляжаць, бяз працы.

Яны прыйшлі пасья сякой-такой, сваёй вясковай, вясеньняй, працы.

І калі Пархвен раскатурхаўся—падняў лепей вочы, дык першае, што кінулася, цяпер, яго позірку—Захарава постаць.

— Трэйці тыдзень як ён з намі,—падумаў Пархвен.—Здаровы, падла, як конь.

І зусім міжвольна ўявіў Пархвен на момант, як прысупоўся гэты чалавек да іх арцелі.

— Не хапае аднае клёпкі,—казаў Галапупец Лявон, чамусьці набеглі цяпер Пархвену на памяць словы аднаго з іх арцельшчыкаў.

— Урвіла!—не паляпаў, а толькі так, для прыкляпу палажыў тады Перапечка (другі арцельшчык) сваю руку на Захарава плячо.

А тады яны падзівіўшыся яго шырокім плячам, яго расплывістаму, абросшаму рэдкімі валасамі, твару,—а нехта сказаў „лішнія рукі прыгодзяцца“,—і Захара пачаў разам з імі разгружаць плячформы, капаць равы.

Захара, цяпер, з Перапечкам і з Галапупцам—сядзелі і размяралі саломінкаю паўлітроўку. Яны адзначалі пакуль кожны павінен выцягнуць. А Пархвен, тымчасам, загнаўшы сваю думку аб Захару аж у самы тупік, на запасны шлях.. глядзеў, цяпер, як дзяўчаты разувалі нагу ў соннага хлапца з іх арцелі, ды прывязвалі яе доўгаю аборкаю за прэнт жалезнай агароджы.

Надыходзіла ноч. Зусім навісала ноч над палатном чыгуначнай дарогі.

Пласт за пластам, адна на другую клаліся начныя цені..

І арцель, нібы сьвежая, толькі што згружанае сыр'ё, разьмеркавалася і начавала ў начовачным рове, каля дорожнага палатна.

Сярод арцелі яшчэ ня спалі. Аб гэтым гаварыла тлеючае вогнішча ды шапатлівая гутарка дваіх людзей.

Ты кажаш уласнасьці пры сацыялізму ня будзе. Няўжо-ж хіба я і над крысом маёй капоты ня буду мець уласнасьці? Гм?

Гэта спынялі гутарку Лявон Галапупец з Арцёмам Перапечкам. Лявон Галапупец ляжаў дагары, падлажыўшы пад галаву рукі, на палове Перапечкавай капоты, глядзеў у бяззорачнае неба—пустэчу, ды і казаў:

— Так, ня будзеш. Панадабіцца мне, прынамсі, крысо твайго лапсардака—бяз усялякай гавэнды лягу на ём. Ты ні на волас ня будзеш тады супярэчыць. Гэта ня то што аханькі табе. Гэта табе, сацыялізма.

Арцём нячуў на гэты раз Лявонавага адказу і ён прамаўчаў.

Абодва хвіліну прамаўчалі.

Перапечка з Галапупцам, гэта два неразлучаныя нікім у сьвеце чалавекі. Яны з аднае вёскі. Яны аднагодкі; разам гадаваліся.

цераз вуліцу, толькі. Разам вырасталі і цяпер ужо абодва, у адзін год, пажаніліся. Але каб магчыма было, дык яны яшчэ-б па разу ажаніліся. Яны-б... адзін з другім ажаніліся.

Цяпер на падзённай працы, яны ядуць разам, працуюць разам— не адыходзяць адзін ад другога і сьпяць разам. Гэтак не маглі быць Арцём без Лявона, а Лявон без Арцёма.

Яшчэ прайшло некалькі маўклівых момантаў... закранутыя пытаньні Галапупца круціліся аж за дзесятаю гарою.

І тады толькі зноў ён, Лявон Галапупец, нарушыў дрынчэўшую маўклівасьць.

— Уласнасьць?.. Раўнапраў'е?.. Гм?

— Я, брат, от што магу сказаць аб раўнапраў'і.

Але пакуль Перапечка паднімаўся наўзлокатках, адшукваў сярнічкі ды прыпякаў у люльцы карэньчыкі махоркі, якія выглядалі адтуль гарохам-мяшанцам, дык Галапупец маўчаў. Ён вытрымаў цэлы момант, у які напружваць твар, каб раскусіць моцную скуру сухога арэха.

— Раўнапраў'е... цяпер... яго, брат, няма і ня можа быць. Яно от толькі ў лазьні можа быць. Яно пры сыцыялізмах можа быць.

Перапечка прырыхтаваў свой слух.

— Якія гэта, ты, кашалі кярзоліш? Як у лазьні?

І Галапупец, прыняўшы звычайны выраз свайго твару, так-як полымя над люлькаю Перапечкі зьнікла і цяпер у ёй разгарэўся жар—казаў:

— Ды не кярзоліш. А от ты ўяві сабе голых людзей у лазьні? От вазьмі, гэтак, ды і уяві! Ну, а цяпер скажы: калі ты пападзешся ў лазьню сярод незнаёмых людзей, дык от скажы мне, хто з іх мае большы гонар, славу і найбольшы чын? Не, ты от скажы!

І Арцём Перапечка сплюнуўшы, ды яшчэ некалькі раз прыціснуўшы дыбук у сваіх тоўстых губах, прагаварыў:

— Сьмяхотнае пытаньне! Але калі ты з мухі ды пачаў штукаваць сланя, дык от ужо сам і сконч.

— І скончу.—Глядзеў Галапупец аж у чорнае неба.

І дакажу. Там яны ў лазьні усе, як адзін, раўнапраўны. І над гарачаю і над халоднаю вадою раўнапраўны. Бо ім патрэбна гэтая вада: яны хочуць памыцца. І ня болей.

— Але няхай толькі пачнуць адзявацца гэтыя людзі... Дык от што ты тады скажаш?

— Тады яны ня будуць раўнапраўны,—усьміхнуўся Перапечка.

— О, то-то-ж! Усе гэтыя чыны, славы і гонары—ты ўбачыш у вопратцы гэтых людзей. І—ня далей. А пры сыцыялізмах яно, брат, усе пад адно. Таксама не разьлічыш.

Перапечка нічога не адказаў. Ён толькі пастукаў абячайкаю люлькі аб свой вышчарблены ногаць на вялікім пальцы.

— Дык от табе...—хвіліну памаўчаў Галапупец.—А ты кажаш...

— Я нічога такоўскага не кажу,—схамянуўся Перапечка.—Але ўсё-ж такі памаему ня ў чынох, а ў волі гэтых чыноў—раўнапраў'е. Памаему...—і ён шырока расьцягнуў рот.—Памаему... аб чым я хацеў сказаць?—Як-бы перад сабою паставіў пытаньне. Але Галапупец глядзеў у цемру ночы. Ён разважаў—блудзіў з новым пытаньнем: з чаго складаецца цемра—які матар'ял уваходзіць для гэтага складаньня. І Перапечка, не знайшоўшы падтрыманьня для таго, каб устанавіць на сваё мейсца няскончанае пытаньне—дабавіў: „трэба спаць. Давай будзем спаць“.

І Галапупец падчыніўся яго волі. Яны разам удвох нацягнулі на галовы старую Перапечкаву бравэрку.

Арцель уся даўно спала. Ноч зусім увабрала ў свае лапы ўсё жывое. І сярод арцелі нікому нават і ўвасьне ня сьнілася, што цяпер, па Захаравых сьлядох, ня спускаючы з вока, краўся ззаду Пархвен Такельчык.

IV

Учарашняю ноччу гэта было. Пархвен ня спаў. Неяк выбіўся са сну, прачнуўся сярод ночы, ляжаў так сабе, нават бяз думак.

Пачынала зарэць. Недзе пелі п'явуны. Бражала надакучлівая сабака. І Пархвен, слухаючы гэтыя непатрэбныя гукі, неяк зусім выпадкова прыслухаўся: каля логавы арцельшчыкаў нешта шамацела.

Пархвен бяшумна падняў галаву.

Чорная постаць курчылася перад яго позіркам: гэта чалавек падпаўзаў да арцелі.

— Што за ліха?!—Пачаў углядацца. І зусім атарапянеў, калі заўважыў... Да вогнішча падпаўзаў і раптам прыціснуўся да зямлі, Захара.

— Дзе цябе носіць нячыстая?—хацеў выказаць Пархвен, але сутрымаўся і толькі сплюнуў. Ён пачуў раптоўнае Захарава храпеньне.

— Дзіўна! Як хутка мог заснуць гэты дурань?—Памысьліў ён.

Пасьля здарэньня, якое надало Пархвену цэлую галаву думак, ён ня мог заснуць. Да раніцы лезьлі ў Пархвену галаву нейкія трывожныя думкі.

— Хто ён? Што ён за чалавек?

— Дурань дурнем, а адкуль ён?

Не адставалі пытаньні.

Пархвен раніцою і цэлы дзень нікому і нічога не казаў. Ён нават лагадней неяк абзываўся да Захары. Скачваючы, сённяя, бяровеньня, ён памог Захару падважыць запаўшае бярвяно. Сам неразумеў для чаго, а памог.

І толькі як зьмерклася... Пархвен пачаў сачыць за Захарам. Ён ня скідаў вопраткі гэтак, як тыя разы, а лёг спаць адзеты. Ён чуў, лежачы, добрую палову гутаркі Галапупца з Перапечкам.

І цяпер, калі Захара нячутна адпоўз ад арцелі, Пархвен у сваю чаргу пачаў адпаўзаць. А калі падняўся ды пайшоў каля гораду, тады лягчэй было Пархвену сачыць за кожным Захаравым крокам.

Начныя цені згушчаліся, уздрыгвалі.

Ноч не пакідала ні аднаго мейсца: усё забракаванае дзённым жыцьцём было заваскована, аздоблена і гадзілася для любога карыстанья.

Ціха шамацела дробнае гальлё тапалёў. У завулку пахла сьпельнымі яблыкамі. А недзе па бруку вуліцы цокалі конскія падковы. На станцы праразьліва сьвістаў дзяжурны паравік. Білі, цэлым тузінам удараў, гарадзкія часы. А за горадам, недзе мусіць на бліжэйшым пасёлку, нехта падняўшы голас аж пад чорнае неба апускаў:

Адважна мы,
І смела мы,
У бой і-дзё-о-м!..

І Захара, нібы ад гэтых гукаў, якія-бы хвасталі нечым гэстрым па яго галаве,—прытуліўся каля мураванага будынку.

Ён як тхор, сваімі дробнымі вачыма акінуў рагавое вакно ніжняга паверху, і зусім асьцярожна пастукаў у шыбу.

Адчотліва паўтарылася рэха стуку, а цераз хвіліну адчыніліся дзьверы.

— Ты, Юлік?—жаночы шэпт пачуўся.—Ідзі-ж, ідзі...—І дзьверы праглынулі чорную і шырокую постаць Захары.

Цяпер ціха было каля дзьвярэй. Нібы туман—зьнікала ўсё... ноч ашчарэпіла, пакінула адно пустое мейсца...

І Пархвен, які быў у пяці кроках, зусім зьбянтэжыўся. Яго вображэньні зьбіліся на хвіліну з панталыку. Як укопаны слуп, момант прастаяў нязрушна. І толькі мацнейшы шалест тапалёў, ды

той праразьлівы, паўторны сьвіст паравіка вывеў яго з баламутных мар.

- Захара... Юлік... Т-а-ак... зусім разумею,—марматаў Пархвен.
— Раз-з-зумею...—разважаў накіраваўшыся да штабу міліцыі.

Калі дзьверы рагавога пакою, у мураваным будынку Сьцепаніды Мацеяўны зачыніліся, і калі зуб нутранога замка ўвайшоў у загадзе прырыхтаваную зазубрыну, тады жанчына, якая сустрэла Захару—казала:

— Мы загінулі! Юлік!

Яны увайшлі ў невялічкі пакой.

Пры тлеючым канчару саляной сьвечкі, увайшоўшаму можна было-б заўважыць вялікі ў пакоі буралом.

На падлозе валялася непатрэбная папера; каля сьцяны стаяла голае жалезнае ложка; яно сваімі скабамі наводзіла нейкую нуду. Пасярэдзіне пакою стаяў на аднэй ножцы, круглы ненакрыты стол. А на ём стаяла фанерная круглая, як рэшата, скрынка.

Захара быў у Соніным пакоі. Ён ня здзівіўся буралому.

— Ты мяне гэтак не заві,—сказаў ён сядоучы на вывіхнутае крэсла і так, як кажучь дзеці: „мама, я цябе не баюся“.

— А па-другое: што здарылася.

І Соня дастала з пад гарсэта белы канвэрт.

— Я не магла дачакацца цябе; я загадзе прырыхтавала ўсе рэчы,—падала Соня канвэрт і дабавіла: „Мы загінулі“.

Захара нібы не зьвяртаў увагі на Соню. Ён несьпяшаючыся дастаў з канвэрта вузенькі ліст, сьпісаны алоўкам, паперы, падсунуў бліжэй да сябе падсьвечнік і чытаў.

От што прачытаў Захара:

„Панна Адольфа! За вамі сочаць. З атрыманьнем лісту, зараз-жа сабрацца і выехаць. Зараз-жа перадайце аб гэтым пану Юліку Вярцінскаму. Вы павінны выехаць разам. Ён ведае куды. Каб сесьці на цягнік, вы ад'едзеце ад гораду да трэцяй станцыі.

Сядайце з хуткім.

З прывітаньнем—пулкоўнік Крушынскі“.

Прачытаўшы, Захара злажыў ліст папалам, потым яшчэ раз папалам і, патрымаўшы хвіліну, зусім паволі, разадраў яго на дробныя кусочки.

— Якая ты палахлівая, панна Адольфа: „мы загінулі“—Гм!—з адвагаю, перапоўненаю надзеямі, сказаў Захара.

— Ты гатова палохацца маіх трантаў, як бога кохам. Помніш у садзе: пасья арышту нашых сяброў? Калі я ў новым „касьцюме“ падышоў да цябе, як ты сядзела на лаўцы..

— Ты вельмі і вельмі палахлівая.

— Бо іначай ня можа быць...—сказала Соня, нэрвова зашпіляючы спражкі ў скрынцы.—Ты чуеш, што піша пулкоўнік?

— Калі пан Крушынскі так піша, то гэта ня значыць, што ён ведае дасканальна аб нашым палажэнні.

Захара падняўся з крэсла з нэйкім гонарам.

— Седзячы на печы, я таксама мог-бы напускаць страхі. Там у іх, у гэтых страхаў, вельмі вялікія вочы.

Ён прайшоўся па пакою.

— Юлік, ты вельмі жартуеш з сваім жыццём!—адварнулася Соня ад стала.—З боку лепей відаць. Юлік, пан Крушынскі клапоціцца аб нас больш, чым мы аб сабе. Мы павінны сёння-ж выехаць.

Соня паглядзела на Захару пытлівым позіткам.

Сьвечка, тымчасам, патрэскавала. Бляшныя колер полымя во-во закарабкваўся да меднага падсьвечніка.

І тады карцела неяк, што яно ўтопіцца зараз у закапаных яго берагох.

— Бязумоўна...—нарушыў Захара маўклівасьць.

— Мы сёння-ж выедзем.

Ён яшчэ некалькі разоў прайшоўся па пакою і падышоў да стала.

— Адольфа! Я толькі еду для таго, каб надзець другую маску. Мне абрыдалі мае транты. Я адтуль адпраўлю цябе за мяжу. Я адзін застануся тут, каб выконваць мой абавязак...

Па сьценах пакою шпарчэй забегалі цені змроку. Гэта, зусім, даходзіла да берагоў падсьвечніка полымя сьвечкі. Яно во-во субіралася затхнуцца прапасьці і... на заўсёды...

— Я не паеду бяз цябе!—адважна, але мякка, спакойна, палажыла яна абедзьве рукі на яго плячкі.

— Я павінна сама ўчыніць помсту за нашых арыштаваных сяброў. Я павінна за сябе, за твою от вытаркшую вату, мой мілы Юлік, учыніць над бязбожнікамі помсту.

— О, не—я павінна... так, так...

— Адольфа! Я табе не супярэчу. Мы павінны і гэта будзе відаць там, на месцы. А цяпер я табе яшчэ раз напамінаю: ты прывыкай называць мяне Захарам.

А ты не называй мяне Адольфаю. Соняю заві, альбо зусім Зосяю.

Ї яна, акінуўшы цягучым позіркам яго моцны засівераўшы твар, на якім тырчэлі доўгія, рэдкія, рыжыя валасы, якія злучаліся з гусьцейшымі вусамі, яшчэ сьвятлейшага колеру,—яна мяккім і ціхім тонам даказала: „гут забясьпечна“.

Захара не зразумеў. Ён глядзеў у апошняе кола склянстага кругавіду. Ён разглядаў матар’ял у гэтым скляпенні — мысьліў аб ня існуючых фактах.

— Я згодзен,—перарваў думку,—з тым згодзен, што забясьпечна. Але ты можаш прывыкнуць і забыцца... Ты абы-дзе, тады назавеш мяне Юлікам. Осць у чым небясьпека...

Ён моўчкі прайшоў да дзвярэй ды ізноў застанавіўся каля Соні.

— Хораю цяпер заві. От гэткаю хораю (ён адцягнуў рукамі абедзьве скроні).

— „За — хораю“ мужыцкаю, пакуль што няхай сядзіць твой Юлік.—Пачаў ізноў хадзіць.—Дурнем няхай будзе. Трантамі няхай патрасае. Адным словам пакуль што.

Ї далей неспакідаў хадзіць, але маўчаў.

Было ціха. Можна было чуць, як за вакном пакою шуршэлі топалі.

Яны не заўважалі, як патухала полымя сьвечкі, як цені змроку яшчэ большы ўтваралі рух...

Соня хвіліну стоячы разважала. Нешта вострае кратала яе сэрца... А ў галаве блыталіся думкі.

— Цяпер бяз чвэрткі першая гадзіна, — паглядзеўшы на руку, вышла Соня з блытаных мар.

— Так,—раптам застанавіўся Захара.—Мы возьмем толькі твае рэчы. Столькі возьмем, каб можна было ад’ехацца з адным фурманом.

— Я цяпер пайду, а цераз чвэртку гадзіны мы выедзем.

— Прырыхтуйся як сьлед з рэчамі, ды не жахайся, мая каханая. Забудзь аб лісту.

— Ва імя нашага дзяцінства: помніш каля фантана „Вялікай вужакі“...

Сказаў ён каля дзвярэй. А калі Соня хацела штосьці адказаць, дык ён зачыніў ужо за сабою дзверы.

Калі Захара пераступіў парог — выйшаў на двор, дык нейкая калючая цемра ўдарыла ў яго вочы. Нібы жывое і няжывое — усё разам праглынула ноч.

Ї от гэтак, як трымае маці малое дзіця на абэручках, так трымала ноч усё гэта нейдзе далёка, аж на самым чорным і глыбокім дне.

А калі ступіў адзін крок ад парога, дык нейкі ражон, і толькі ўсяго, заўважыў Захара.

У сярэдзіну калючай цемры хацеў адсунуць гэты ражон, як зусім ня моцнае, але цвёрдае „рукі даверху“ стукнула Захару па патыліцы. Абярнуўся тады да дзвярэй: крыкнуць хацеў, але ня змог. Таксама і ад дзвярэй тырчэлі халодныя і надакучлівыя ражны.

І калі на момант уявіць хацеў аб сваім палажэньні, дык толькі тады, скрозь вушны звон, пачуў: „Ён: той самы Захара — Юлік“.

Знаёмы Пархвенаў голас пачуў і зразумеў.

Глыбокае дно ночы ўбачыў і...—Гы-гы-гы...—зарагатаў не сваім голасам.

А топалі зноў-жа шуршэлі. Ноч сьмяялася пад гэтае шуршэньне.

І толькі шкло ад невялічкага ветру, нейдзе ў вакне дзвынкала: мусіць дрэнна было закітована...

... Як абарваная струна брынчэла шкло.

9—18-VI—28 г.

В. Рудкова.

Алесь Звонак

ЗАГАЙ *)

(Поэма)

Камісар

Глухая ноч маўчыць,
Глухая ноч вакол...
Трывожна горад сьпіць,
На вуліцах спакой.

І месяц, як дазор,
Трымае караул,
Ды зорны гарнізон
Вартуе ночы ймглу.

На вуліцах пустых
Сабака—рэдкі госьць...
І шэпчуцца кусты
На скверчыку чагось...

Часамі ў цьме начной
Праймчыцца, ўзняўшы пыл,
Па вуліцы пустой
Кудысь аўтомобіль.

І сьпіць усё вакол
Трывожна-чулым сном.
Ды толькі сьвет з вакон
Праменіць белы дом.

У белым доме штаб,
У штабе не да сна:—
Пільнуе кожны шаг
Варожы белы стан.

*) Працяг, гл. № 9.

Дэпшы без канца...
За працай дзень і ноч.
У штабе камісар
У куртцы скураной.

З-за Нёману чуваць—
Трывожны гул гармат.
— Стрымаць!

Стрымаць!—

Стрымаць!—

Дывізіі загад.

Ня дрэмле вораг там—
Пільнуе кожны крок
І словы тэлеграм
Так востра колюць зрок.

Саветаў вольны край,
Радзіму бараніць.
І моршчыць лоб Загай,
І пяць начэй ня сьпіць...

Ужо сьвету паласа
Раняе ў вокны сьвет...
— Таварыш камісар,
З нарочным вам пакет.

І скрозь імглу начы
Ў прадраньня шызы дым
Аўтамабіль гурчыць
Па сонным маставым...

„Хлеба!“

Абярнулася неба
над горадам,
Вытрасаючы пыл
сьнегавы...
— У каго і якое
гора там?
— У каго
не хапае жратвы?

Гураганы войнаў
 над горадам
 Пранясьліся
 ў грукаце дзён...
 Корчыцца горад
 голадам
 З болем затойным
 у грудзёх...
 То там, то тут
 па гораду
 Зруйнованы дом-
 труп...
 Застылі
 нябрытымі мордамі
 Голавы
 чорных труб.
 — Хлеба!..—
 хваляецца вуліца.
 Чоргі—
 па сто чалавек.
 — Якая такая
 рэволюцыя?
 — Не рэволюцыя—
 зьдзек!
 Шуміць без канца
 абываталь.
 Чоргі...
 Боны...
 Пайкі...
 — „У камісараў
 усяго багата“...
 — „Вы чулі?
 Уцякуць большавікі“...
 — „Што вы?“
 — „Чэснае слова“...
 — „Дай госпадзі“...
 — „Я ня ілгу“...
 — „Гэй, вы там—
 былыя панове,
 Трымайце сваю чаргу“...

...На вуліцы
 белым паркалем
 Пасьцілаўся
 паволі сьнег.
 У чарзе
 па парадку пісалі
 Кожнаму нумар
 на... сьпіне...
 — Хлеба!..—
 голос шумлівы.
 — Хлеба!..—
 шуміць панэль.
 У сяродку чаргі—
 Галіна
 З нумарам...
 на сьпіне...
 — Дык вось як
 жыцьцё пазнаецца!—
 Цяпер
 яна ведае ўсё.
 Жыцьцё бесклапотнае—
 дзесьці,
 Успамінаецца
 як далёкі сон...
 Відаць
 на падгніўшых палях
 Старога палац
 стаяў...
 На вёску
 за бульбу адалі,
 Апошнюю радасьць—
 рояль...
 ...Істоту ахутала стома,
 Бясконца
 сунецца час...
 ...Сварлівая маці
 у доме,
 Голад...
 Пустэча...
 Адчай...

І ў цёмных
глыбокіх вочах—
За гэткія—
душу аддай—
Сьвяцілася
жорсткая распач
І безнадзейнасьці здань.
І раптам—
адкуль такое?
У цьвечені
белы сад,
Шапочуцца
ружы, леўкоі,
Язьміну
салодкі чад..
...Хапае,
ў абоймах гушкае
Ахмелены
чэрвеньскі дзень..
Аб нечым
Галіна сьпявае—
Сама—
вясны маладзей..
І нехта нябачаны
вабіць
У бязьвеснасьць..
бясконцасьць..
кудысь..
.....
— Грамадзянка?
Што гэта з вамі?..
— Упала..
— Доктара..
— Вады..

„Хто Вы?“

Мне здаецца-лірык я душою—
Ну, а можа гэта толькі ймгненьні..
Не магу ні пры якім настрою
Бяз лірычных гэтых адступленьняў...

Можа дум маіх нясны вобрыс,
Можа вобрыс гэты ў далячнях...
Устае перада мною вобраз,
Вобраз смуглаватае Галіны...

Ў гэты вобраз сам я укаханы...
Часта ён нагадвае другую
З гэтакімі-жа цёмнымі вачамі,
Стройную і гордую такую-ж...

І тады цягнею я, як вечар,
І тады становіцца мне горна:—
Жыць поэце—гэта марыць вечна,
Радасьць перамешваць з сумам чорным...

І таму ў вачох маіх ўсплывае
Адзінокі і расчараваны
Вобраз задуменнага Загая,
Вобраз мой каханы...

Гэтак многія плылі у хвалях бурных,
А замоўкла бура—бег спынілі...
І ў сутоньні працавітых будняў
Паламалі ці злажылі крыльлі...

А успомніш: як грывелі гучна
Дзён мінулых грозных падзеі.
Дзеі былі ў польмі кіпучым,
Ў гуле громавым палалі дзеі.

У балотах пінскіх ногі вязьлі
І сяброў гублялі мы пад Нёманам...

.....
Мусіць вы шукаеце завязкі
Ў лабірынце гэтым слоўным?

Не паэт—жыцьцё падзеі творыць
І разьвязкі гэтыя й фіналы...
А жыцьцё шуміць, бы хвалі мора,
А жыцьцё ў каменьне рушыць скалы...

.....
Так. Ў балотах пінскіх ногі вязьлі,
Калі йшлі з запалам пад Варшаву.
Мы хацелі край ня быў каб вязьнем,
Мы хацелі вызваленьне ўславіць.

Вось тады й была зара над краем,
 Не зара, а зарыва пажараў.
 Зналі ўсе таварыша Загая,
 Зналі ўсе Загая-камісара.

Ў сьвісьце куляў, ў порахавым дыме,
 Пад агнём няспыннай кананады
 Ў тых дні знайшоў Загай Ўладзімер
 У змаганьні супакой і радасьць.

Так жыцьцё складала эпопеі,
 Нясучы і холад сьмерці й славу...
 ...Кулі многа зыкалі і пелі,
 Як ўцякалілі нашы з-пад Варшавы.

І пасьля, калі прышло замір'е
 І замоўк гармат нямоўчны грохат,
 Быў прызначаны Загай Ўладзімер
 У ЧК на новую работу.

* * *

Горад! Горад! Зранены гадамі!
 Цяжка раны гэтыя залечваць.
 Годы чорныя ляглі крывавай зданьню
 На твае гранітавыя плечы.

З нор глухіх, як мышы ў жорсткі голад
 Абывताल вылез з мешчанінам.
 І усякая такая сволач
 Лічыць нашай гібелі хвіліны.

Горад поўніцца панэльным шумам,
 Гэткай сволачы хлусьнёй і злосьцю.
 І Загаю многа трэба думаць,
 Каб не падвялі такія „госьці“.

Лаюць па заўгольях камуністаў.
 „Бальшавіцкую навалу“ лаюць.
 Многа „спраў“ на століку ў чэкіста,
 У чэкіста слаўнага—Загая.

Хто ў тых сьмерцях нас абвінаваціць?
 Хто ў віну паставіць прад гісторыяй?
 Пасылала нас краіна маці
 На крывавае змаганьне з ворагам.

І адны мячы злажылі ў бойках,
У бойках разам з буйнымі галовамі,
А другія вынасілі стойка
Рэвалюцыі агонь-гартованасьць.

Трэ́ было тады дашчэнту зьнішчыць
Ланцугі мінулага і краты...
Хай гісторыя не аднаго упіша
Нашага чырвонага Марата...

* * *

На сталае замерзьлі атрамэнты,
У памяшканьні гэтакая сьцюжа...
У вакне марозу дыямэнты,
А вакно іскрыцца, як калужа.

За вакном, асрэбраны сьнягамі,
Варушыўся непакойна горад,
І расла трывога разам з днямі,
І страшней выскальваў зубы голад.

Атачылі край драпежнай зграяй
Банды зброду на лясных дарогах...
І падпісвае рука Загая
Шмат каму прысуд свой строгі.

Вось учора у глухую ночку
Прывязьлі шпіёнку з-пад граніцы.
Усё маўчала горда... Толькі вочы
Рассыпалі бляскі-бліскавіцы...

Сам Загай тады пазваў на допыт.
Прывялі. Гарэлі воч смарагды...
Раптам:

— А-а... Уладзімер... Вечар добры!
Бальшавік?

— Чэкіст?

Ха-ха...

Я рада...

Дай руку...

Ня хочаш?

Ну, як знаеш...

Вось спатканьне...

— Сядзьце!

Села моўчкі...
 І палалі гневам у Загая
 Шэрыя задумлівыя вочы.

Вось жанчына... Колісь дарагая,
 Даражэй за ўсё была на сьвеце...
 Цалавала колісьці Загая
 У маскоўскі задуменны вечар...

І зьбіраліся студэнтамі за чаем,
 І ашуквалі шпікоў, жандараў...
 І ў яе і ў непакойнага Загая
 Была мэта, былі мары...

І пасья быў вобыск у Загая,
 І Загай быў у Сыбір сасланы...
 У завях зьнікла дарагая,
 А цяпер—спатканьне...

О, пракляцьце! Тым, хто здрадзіць здолен!
 Хто душу сваю прадаць гатовы.
 ... І Уладзімер з нявыказным болем
 Падпісаў прысуд суровы...

Так сядзеў Загай, сядзеў і думаў...
 Мільганулі стужкай успаміны...
 За вакном ўсё падаў сьнег бяз шуму
 У марознай белаватай стыні.

На сталае задрабяджаў раптоўна
 Тэлефон упартымі званкамі...
 — Альлё!..

Слухаю...

Сягонья?

Добра...

Я заеду на зьмярканьні...

Вечарэла...

Вуліцы пусьцелі...

Сьнег круціўся белай мітульгою...
 У тых дні то радасьцю гарэлі,
 То туманіліся чорнаю тугою.

І па бруку, ўбеленаму сьнегам,
Ціха, ціха ймчалася машына
І раптоўна з гонкага разьбегу
Стала.

— Што там за прычына?

То натоўп на вуліцы й панэлі...

— Што такое?

— Хто?

— Ня ведаю нічога...

— Кажуць дзеўчына памерла, ці самлела...

— У прытомнасьць ня прыходзіць доўга...

Момант—і Загай сярод натоўпу—
На сьнягу бяз памяці дзяўчына...
А вакол клопаты баб бяз толку,
Шум людзкі ў марознай колкай стыні...

Момант—і натоўп ужо далёка,
А машына віхарам усё далей.
У дзяўчыны пабялелі шчокі...
— Шэфэр, скорасьць дайце!

— Вось і ўсё... Вы будзеце здаровы...

— Праўда, доктар?

— Толькі адпачнеце...

Ды ня хмурце так сумотна бровы,
Ня сумуйце ціха так аб нечым.

Доктар кажа—гэта няпрытомнасьць—
Вынік галадоўкі доўгай...
Ну, ды кожны з нас аб гэтым помніць,
Калі часта ледзь цягае ногі...

Вы папалі у амбуляторыю.
Ня дзівецеся, усё звычайна.
Гэты выпадак забудзеце Вы скора,
Як і гэта нашае спатканьне.

У дзяўчыны ў вочах сьлёз смарагды
І туга і боль

І ўдзячнасьць з гэтым

За такую простую спагаду
І за словы, шчырасьцю сагрэтыя.

Твар дзяўчыны змораны і строгі,
Прыгажосьці-ж і жыцьцё ня сьцера.
Толькі рыскі нейкае трывогі
Заляглі на твары, нібы сьцені.

— Я, таварыш, вам удзячна вельмі
Нават выказаць у словах не магу Вам...—
І на твары сьценяў лёгкі вэлюм,
І ледзь-ледзь ўздрыгнулі яе губы.

— За турботы гэтыя даруйце...
Век запомню гэты ваш учынак...—
І Загаю ў мускульных рукі
Падала руку сваю дзяўчына...

Ліхтары пражэктаравым сьветам
Ліжуць вуліцы, вуглы, панэлі...
Ў гэты сьцюжны, гэты позьні вечар
На ускраіне аўто шумела.

— Вось і дом мой...
Вунь зялёны домік...

Як я рада...
Як удзячна Вам я...

Спадзяюся, заўтра ў нашым доме
Будзеце вы госьцем найжаданым...

І тады пачулася Загаю:
Маладосьці шум у кожным слове...

— Дык Вы будзеце?
Я Вас чакаю...

А яшчэ скажэце—
Хто Вы?

Вы маўчыце?
Адкажэце, хто Вы?

Вы маўчыце?..
— Гэта-ж Вам ўсё роўна.
Ды, сказаць папраўдзе, і нашто Вам...
Чалавек я. Гэта вась галоўнае...

— О, які Вы строгі і сьрдзіты.
Толькі ўсё-ж Вы добры...
Хоць і дзіўны...

Ну, бывайце... —
Ляснула калітка,
Зачыніўшыся за маладой Галінай...

Мары! Мары!..

Мара, мара! Голуб лёгкапёры—
Ціха, ціха ў думках залунае...
Залунае, а ў душы віхоры
Доўга, доўга ня сьціхаюць...

Ў тья дні, калі жыцьцё прыбоем
Біла ў бераг шумам нясьціханым,
Раз Загай не саўладаў сабою—
Расьцьвіло загаева каханьне.

Ня шчымі ты, сэрца, сумам нейкім.
Вобраз любай на яву ня сьніся..
Ўжо і дзень закрыў свае павекі,
Ўжо і хаты з цемраю зьліліся,

А Загай ішоў завулкам цёмным
На ускраіну, дзе дом зялёны..
Як прышоў сюды—і сам ня помніў..
Вось і дом той—гэтакі знаёмы.

Ня шумі ты, голаў, хмелем п'яным!
Буйным хмелем, голаў, ня кружыся.
Так ня ходзяць к любай на спатканьне,
У вечаровым змроку крадучыся..

Заскрыпеў ад ног абмёрзлы ганак,
Цень лягла на сьнег бялява-шэры..
Зьнікла постаць чорная Загая
За адчыненыя дзьверы..

.....

ЗАГАЙ

О, Галіна! Як да Вас сьпяшаўся!..
Дзень бяз Вас, дык гэта проста вечнасьць..
О, Галіна! Радасьць мая! Шчасьце!..
Шлях цяжкі мой толькі вамі ўквечан..

Я шукаю Вашае спагады..
Ня дзівецца майму прыходу,
Не глядзецца горда так з пагардай,
Я і сам ад Вас ня меней горды..

О, Галіна! Ваше каханьне
 Ад душы маёй прагоніць хворасьць...
 О, Галіна! нашае расстаньне
 Будзе мне суровым прыгаворам.
 О, Галіна!..

ГАЛІНА

Годзе, Уладзімер.

Веру словам Вашым, веру Вам я...
 Толькі шлях наш з Вамі не адзіны,
 Толькі ў нас дарога крыжавая...

З Вамі людзі мы напрамкаў розных,
 З вельмі рознымі й далёкімі шляхамі...
 Я ня думала, што гэта Вы сур'ёзна
 Аб каханьні...

Вы забудзьце лепей мае словы,
 Гаварыла іх я пад настроем.
 Ну, бываюць ўскружаны галовы
 Пэўнаю парою...

ЗАГАЙ

О, пракляцьце!

Я ганяўся як вар'ят за зданьню...
 Як юнак, ахмелены юнацтвам,
 Я паверыў ў дружбу і каханьне...

Я шукаў, чым сьцішыць боль у сэрцы,
 Я шукаў патрачаную радасьць...
 Ха-ха-ха!.. Удзячан Вам да сьмерці
 За мораль, за пацалункі і.. пагарду...

ГАЛІНА

Ня ідзеце!.. Штось сказаць 'шчэ маю...
 Пачакайце... Я прашу сур'ёзна...

.....

Зьнікла постаць гордая Загая
 У тумане вуліцы марознай...

Мара! Мара! Голуб лёгкапёры—
 Прыляціць і хутка адлятае,
 Адлятае, а ў душы віхоры
 Доўга, доўга ня сьціхаюць...

Мары! Мары! Сонцам ў непагоду
Заблішчаць і знікнуць ў хмарах чорных...
Ад чаго чагось дзяўчыне шкода?
І чаму так стала раптам горна?

На лоўлю

Скацілася сонца за горы, за гай...
З атрадам імчыцца таварыш Загай.

Па грунце ўтоптаным стук капытоў
Сьціхае ў прасторах зялёных палёў...

З атрадам па пушчах—бандытаў шукаць...
Далёка ў мінулым работа ў ЧК...

З тых дзён абскакаў Украіну, Кубань—
Зялёных нямала разгромлена банд...

Кідаўся ў самы гарачы агонь
І кулі як быццам міналі яго...

Краіну ад бандаў ачысьціць пара...
І скача, і скача Загаеў атрад...

Таёмна лясы беларускія сьпяць,
Туман пасьцілае балотная гаць...

Па грунце ўтоптаным стук капытоў
Сьціхае ў прасторах зялёных палёў...

Скацілася сонца за горы, за гай...
З атрадам імчыцца таварыш Загай...

(Далей будзе).

На парнаскіх сьдзежках

* * *
Заўсёды я ў настроях вострых,
З якімі ня ўсплысьці на мель.
Мае бацькі, браты і сёстры,
Як п'яніць голаву мне хмель!

Я. Пушча (*За бяседным сталом*)

Кажуць, што п'яному мора па калені,
А у вас, поэце, крышку йначай.
Вы ня можаце ўсплысьці на мелі...
Шкода вас, ах шкода, небарача!..

Б-р.

* * *
Мне сьніцца вясёлы
Хлапчук, год сямі,
Кудравы і чорнавалосы,
З далёкай сялянскае
Беднай сям'і,
З вясны і да восені босы.

С. Дарожны (*Вячэрнія песьні*)

Ты ўспомніш з другім аба мне,
Як аб хлопчыку мілым і простым...

С. Дарожны (*Каля прыстані*)

Павявае крышку тут Есеніным,
Павявае тым, што адцьвіло...
Часта кажуць: „калі вамі не засеена,
Трудна спадзявацца на жніво!“

Былому кіраўніку былой літарагізацыі

З вялікай буры,	Літаратура
Маленькі дождж...	Мінула вас
Вы лезьлі з скуру...	І без хаўтураў схаваў вас
За што-ж, за што-ж?!	Час...

Янка

М. Каспяровіч

Карусь Каганец

(Да 10-й гадавіны сьмерці)

Ёсьць шмат цікавых зьяваў у нашай гісторыі дзевятнаццатага і дваццатага стагодзьдзяў, але Карусь Каганец—адна з найцікавейшых у галіне беларускага культурнага і грамадзкага жыцьця гэтага часу. Справядлівей кажучы, ён—самы яркі, самы палкі каганец, гэта значыць, сьветач тае пары. Ён загарэўся з рэштак вугальля паўстаньня 1863 г., запалаў у рэволюцыю 1905 г. і так моцна падтрымліваў сваёй працай агонь змаганьня за сацыяльнае і нацыянальнае вызваленьне беларускага народу, што ўжо ў палымі Кастрычнікавае рэволюцыі быў няпрыметны: справу рабілі ўжо ўсе працоўныя. Радзіўся, рос і дзейнічаў ён у самы цяжкі для сябе і свайго народу час. Сацыяльны, нацыянальны і рэлігійны ўціск цяжару ўжо, здавалася, задушыў сялянства, якое ў той час складала ўвесь беларускі народ. Нават мова яго фактычна, а значыць і юрыдычна, была забароненай для грамадзкага і дзяржаўнага ужытку, і таму заняпала. Трэба было мець гэніяльныя здольнасьці і смеласьць непамерную, каб пачаць працу на карысьць гэтага народу, бо неабходна было падрыхтоўваць рэволюцыю, узбагачваць і разьвіваць мову, тварыць літаратуру і выяўленьчыя мастацтвы, пашыраць асьвету і г. д., і г. д.

К. Каганец.

І Карусь Каганец ня толькі меў здольнасьці і сьмеласьць, але і ўзяўся за ўсё гэта. Ён выявіў сябе і як упарты рэволюцыянэр-народнік, і як незалежны навуковы працаўнік, і як шматбаковы пісьменьнік-поэта, прозаік, драматург, дзіцячы пісьменьнік, і як мастак, і як пэдагог і папулярызатар, і як селькор, і наогул, як высока-культурны дзеяч з багатай эрудыцыяй. Каб даць свайму народу што-небудзь геніяльнае хоць-бы з адной названай галіны,— трэба мець добрае здароўе, спрыяючыя матар'яльныя ўмовы, і аддаць на гэта цэлае жыцьцё. А Каганец ня меў ня толькі гэтага, але і магчымасьці аддацца працы з адной якой-небудзь вышэй названай галіны яго дзейнасьці—трэба было працаваць над усім адначасна. Вось таму Каганец не стаіць волатам у нашым мінулым, а зьяўляецца толькі адным з выдатных майстроў-будаўнічых таго будынку-жыцьця, у якім мы жывем. Яго жыцьцёпіс будзе чытацца з цікавасьцю кожным, а яго працай будуць карыстацца і вучоныя, і мастакі, і будаўнікі жыцьця, і дзеці.

Карусь Каганец—гэта псеўдонім, які сымбалізуе, называе ўсё жыцьцё гэтага чалавека. Сапраўднае яго прозьвішча—Кастравіцкі Казімір-Рафаіл Карлавіч. Рэдка ён падпісваўся Будзімірам, К. Шашалем або іншымі псеўдонімамі. Паходзіў Казімір Карлавіч з старой беларускай фаміліі, зацьверджанай у дваранскай годнасьці з гэрбам „Байбуза“ ўказам Правіцельствуючага Санату Гэрольдзіі ад 30 чэрвеня 1834 г. за № 16277 на імя Менскага Дваранскага Сабраньня і запісанай апошнім у шостую частку дваранскай радаслоўнай кнігі Менскай губ., пасьяла пераезду яе сюды з Кастравіч на Горадзеншчыне, г.-зн. адбылося пералічэньне з Віленскіх дваран у Менскія. Даўней-жа род меў прозьвішча Бакуновічаў, баяр Мсьціслаўскіх, адкуль ён і пераехаў на Горадзеншчыну.

На Меншчыне дзяды і бацькі Казіміра Карлавіча мелі фальварак Навасёлкі пад Койданавам. У ім гаспадарка вялася згодна тагочасным найноўшым дасягненьням сельска-гаспадарчай навукі, а каля 6 сялянскіх двароў, якія належалі да фальварку, не адбывалі паншчыны, а жылі на правах чыншавікоў, што зьяўлялася ў той час ня частым выпадкам.

Бацька Казіміра Карлавіча, гарбаты з нараджэньня, быў высокаасьвечаным чалавекам і меў добрую спэцыяльную сельска-гаспадарчую адукацыю (скончыў Пулавы?). Яго жонка, г. зн., матка Казіміра Карлавіча, была з багатай сям'і Сьвентаржэцкіх з-пад Стоўбцаў і скончыла Віленскі інстытут. Пабраліся яны, калі яму было каля 40, а ёй каля 19 год. Бацька Казіміра Карлавіча вельмі любіў музыку, а дзед па лініі маткі быў амаль не валах, бо згодна паданьню

гаварыў толькі паўлоску і паітальянску і быў выдатным вучоным. Але ўсё гэта ня значыць, што сам Казімір Карлавіч калі-небудзь карыстаўся багацьцем. Радзіўся ён ужо ў політычна-ссылных за 1863 год бацькоў—Карла Самуілавіча і Алены, родам Сьвентаржэцкай, у Табольску, 29 студзеня 1868 году па ст. стылю. Маёмасьць бацькі Казіміра Карлавіча, арыштаванага і высланага ў Сьбір яшчэ ў 1864 годзе, якая складалася, як вышэй казана, з кавалку зямлі ў Навасёлках б. Койданаўскай вол., Менскага павету, была канфіскавана і аддадзена міравому пасрэдніку Шуставу, і Кастравіцкім у Табольску жылося вельмі дрэнна. Гэты час характарызуе сам Казімір Карлавіч, пазьней, седзячы ў турме і пішучы ліст да свае жонкі, якая з дзяцьмі была ў надзвычайна цяжкіх матар'яльных умовах. Усьцяшаючы яе, ён казаў (усюдах даем цытаты сучасным беларускім правапісам): „Нашай матцы горш прыходзілася, а аднак пагадаваліся. Бог дасьць і навучацца і на хлеб заробяць і пагадуецца. Не ў багацтве шчасьце, а ў чыстым сумленьні, і лепей, што нашы дзеці разумеюць, што е гора на сьвеце; нечага другім будуць спагадаць“ (17.5.1911). Шмат рознага гора перажыў і сам Казімір Карлавіч. Яно пасілялася яшчэ тым, што Казімір Карлавіч быў гарбаты і, дзякуючы сваёй уражлівасьці і чуласьці, асабліва балюча ўспрымаў гэта. Тым больш, што гарбатасьць гэта ня была прыроджонай, як у бацькі, а зьяўлялася вынікам недагляду: у Табольску малы Казімір вываліўся з вакна на вуліцу і гэта трохі яго пакалечыла, а ў Засульлі, гуляючы з другім хлопчыкам на варотах, па яго віне, абваліў апошнія на сябе і гэта даяршыла першы няшчасны выпадак, а да таго, быць можа, далучылася і спадчыннасьць. Усё жыцьцё сваё Казімір Карлавіч клапаціўся, каб яго дзеці не сядзелі, ня лазілі дзе-небудзь высока і г. д. і ўсё баяўся, каб яны ня былі гарбатымі, бо надзвычайна балюча, паўтараю, адчуваў сваё калецтва. Прынамсі ў лісьце з турмы да жонкі ён аднойчы пісаў: „Кепска, што ты пусьціла Янку ад сябе, бо гатоў хлопец змарнавацца, як і я змарнаваўся,—вядома чужых баб апека“ (5.9.1911)

Бацька Казіміра Карлавіча вельмі любіў яго і сын плаціў яму тым-жа. Ня толькі з прычыны ўдалай сугучнасьці, а і з пашаны да бацькавай памяці, будучы дзеяч, у свой псеўдонім узяў бацькава імя, Карусь: Каганец ад політычна-ссылнага Каруся.

У Сьбіру бацька ўжо быў дастаў службу, але неўзабаве прышлося варочацца назад. Ён набыў трое коняў і сані і так на санях з малым Казімірам і ўсёй сям'ёй прыехаў аж з Табольску ў Маскву, а ўжо з Масквы поездам да Менску. Яму прапанавана

было жыць у б. Царстве Польскім, куды ён і зьездзіў, пакінуўшы сям'ю каля Стоўбцаў. Але знайсці працу там яму не ўдалося, ён вярнуўся ў Менск і раптоўна памёр за шклянкай гарбаты ў сваіх знаёмых.

Малы Казімір меў тады каля 6 год і змушаны быў зарабляць сабе на хлеб, як роўны з іншымі членамі сям'і. Тутака, у Засульлі, ён пачаў пасьвіць і быў пастухом ад 6 до 11 год. Выганяць прыходзілася ледзь ня ўночы—раніцай і прыганяць ледзь ня ўночы—ўвечары. Адпачыць-жа ўдзень, калі жывёла стаяла захаванай ў хлявушку ад аваднёў, нельга было, бо ня было чаго есьці і малы Казімір бег да каго-небудзь з суседзяў і вёў пасьвіць выпражанага з плуга каня, каб зарабіць сабе кубак малака. Ня гледзячы на такія надмерна цяжкія дзіцячыя гады, умовы працы сярод палёў часта разам з іншымі сельскімі дзецьмі, прывучылі малога Казіміра любіць беларускую прыроду, мову і сваіх па працы, а таксама зарадзілі ненавісьць да тамашніх палацаў, якія, як ужо сьцяміў у той час Казімір, жылі за кошт яго і яго прыяцеляў працы. Адзінокасьць у полі, у сваю чаргу, прычынілася таму, што Казімір Карлавіч духова разьвіўся рана і прывык многа думаць. Гэта прывычка і сталася пазьней падвалінай інтэлектуальнай незалежнасьці К. Каганца. Сваё няшчасьце і цяжкія дзіцячыя гады навучылі малога Казіміра адчуваць гора другіх, любіць жыцьцё сваяасаблівым каханьнем, усе пачуцьці перажываць пад кутом замілаваньня да ўсіх людзей, чаму ён навучаў і сваіх дзяцей у адным лісьце з турмы: „Кахайце ўсіх, ня толькі сваіх братоў, сёстраў і бацькоў, але ўсіх, увесь сьвет; а тады вам будзе лягчэй і бяду якую перанесьці“ (7.11. 1910). Гэта-ж сваяасаблівая адзінота сярод прыроды прывучыла малога Казіміра да самастойных учынкаў і паспрыяла росту моцнай волі будучага Каганца; прынамсі трудна назваць каго-небудзь з беларускіх дзеячоў з мацнейшай волі.

Хутка матка Казіміра Карлавіча ўзяла сабе новага мужа з сялян. У сям'і сталі прыбываць новыя дзеці, жыцьцё не лягчэла. Усе далёкія сваякі былі страшэнна незадаволены другім замужжам маткі Казіміра Карлавіча.

У свой час бацька яго забясьпечыў быў за маткаю асобным дакумантам частку маемасьці за сваёй жонкай; гэта частка не магла быць конфіскаванай. Але жонка выехала за мужам, спадзяючыся на лепшае, сваякі страцілі дакумант, а калі дакумант знайшоўся, то ўжо на маемасьць зайшла даўнасьць. Усё-ж дзякуючы нейкім прычынам, удалося атрымаць ад сястры маткі Казіміра Карлавіча каля 2 валок зямлі—пусткі ў Юцкох (Прымагільлі) каля Койданава,

куды сям'я Казіміра Карлавіча і пераехала, пабыўшы ня так доўга пад Стоўбцамі.

Тутакі малы Казімір працаваў яшчэ больш, карчуючы пасеку і разрабляючы навіну разам з дарослымі і выконваючы свае абавязкі пастуха. Так цягнулася каля 4 год.

Дома малы Казімір навучаўся пачатковай навуцы і быў незадаволены, што яго навучаюць не па прывычнай, зразумелай яму, беларускай мове. Маючы каля 10—11 год, ён прабаваў паступіць у гімназію, але, ня глядзячы на тое, што быў добра падрыхтаваны, яго ня прынялі, бо, папаўшы ў бліскучыя пакоі гімназіі, ён ня сьмела адказваў на пытаньне, а справядлівей, дзякуючы яго паходжанню і стану. Тады-ж ён паступіў у Менскае гарадзкое вучылішча, дзе і правучыўся пэўны час. Пасьля ён вучыўся ў Маскве скульптуры каля 3—4 год. Вучыўся ён трохі і ў Ленінградзе, але, ня глядзячы на лепшыя матар'яльныя ўмовы, кінуў там, бо ня мог зносіць клімату. Казімір Карлавіч наогул вельмі цяжка пераносіў жыцьцё ў горадзе.

К. Каганец.
Каганцова маці,

Кожнае лета Казімір Карлавіч цяжка працаваў на зямлі ў Прымагільлі, зарабляючы сабе сродкі на зіму і ня раз крывавыя мазалі разьядалі яму рукі. А ўрэшце, ён меў з гэтага толькі каля 80 рублёў на ўвесь акадэмічны год.

Посьпехі ў скульптуры ён рабіў вялікія і сваёй галавой Яна Грознага стаў вядомы. Але, урэшце, перад самым канцом навукі ў Маскве яму не хапіла сродкаў выехаць з Прымагільля, навука абарвалася і ён застаўся працаваць на гаспадарцы ў апошнім. Тым больш, што ўмовы для яго навучаньня, асабліва ў Маскве, былі надзвычайна дрэнныя—прыходзілася і зарабляць і вучыцца.

Больш Казімір Карлавіч набываў самаадукацыяй, чым ад настаўнікаў і вынікамі свайго навучаньня ў школе ня быў задаволены. „Такі я шкадую, што ты Янку аддала да Менску, бо, як мне бацьчыца, то лепей было-б яму скончыць ў Бярэзані народнае вучылішча, а потым паступіць дзе ў Мар'іну-Горку, або дзе ў падобнае

таму вучылішча, а то можа выйці тое, што са мною вышла“,—пісаў ён аднойчы сваёй жонцы (7.11.1910).

У маладых гадох Казімір Карлавіч захапіўся рэвалюцыйным народніцтвам і дзейнічаў у гэтым кірунку ў Прымагільлі, а гэта пашырала кола яго непаразуменьняў з ваколічнай шляхтай, якая і так ня любіла гэтага культурнага мужыка. Але гэта, зразумела, не магло стрымаць яго росту як беларускага рэвалюцыянера-народніка. І тут-жа ён пачаў на беларускай мове сваю публіцыстыку і літаратурную дзейнасьць, якая стала выявілася каля 1893 году. Разам з тым ён не адрываўся ад сялянства і ад цяжкой працы ў сельскай гаспадарцы.

У красавіку 1899 году Казімір Карлавіч пабраўся з Ганнай Кастусёвай Пракаповіч і жыў і Лісіх Норах—хатцы на зямлі таго-ж Прымагільля. Але хутка іх прышлося пакінуць, бо зямлі не хапала нават на сыноў ад другога мужа маткі Казіміра Карлавіча і ён з пачатку 1901 году паступіў служыць у Менскую чайную. Тутка ён развінуў шырокую рэвалюцыйную чыннасьць. Але хутка зьмянілася начальства, да Каганца прыгледзіліся і ў сакавіку 1902 году зволілі, як політычна ненадзейнага. Пабыўшы некалькі беспрацоўным, ён пасьля працаваў месяцы тры ў мастацкай майстэрні ў Рызе. Пазьней быў зноў бяз працы; урэшце, у 1902 г. паступіў аканомам у Менскае таварыства дабрачыннасьці, дзе праслужыў два гады, працуючы адначасна над нацыянальным і соцыяльным усьведаньнем Менскай моладзі. Ён арганізаваў быў, паміж іншым, беларускі хор і оркестр. У 1904 г. Казімір Карлавіч зноў страціў працу, дзякуючы сваім пераконаньням і пэўны час зарабляў разьбою, рысункамі і інш.

З пачатку 1905 году Казімір Карлавіч атрымаў месца дзесятніка ў Лідзе, на чыгунцы Балагое-Седлец, якая ў той час будавалася. Хутка ён перавёз туды і сям'ю. Але Каганец быў ужо моцна зьвязаны з Менскім рэвалюцыйным рухам і часта наезджаў сюды. Ён быў членам Менскага Камітэту Беларускай Соцыялістычнай Грамады, прымаў удзел у першым беларускім сялянскім зьездзе ў Менску, у другім зьездзе Беларускай соцыялістычнай грамады ў Менску-ж і ў шэрагу іншых нарад; выпрацоўваў проэкты програм, рэзолюцый і інш.; агітаваў сярод мас вусна, сваімі і чужымі вершамі, проклямацьямі і інш.

Урэшце, калі ён з Стэфанам Багушэўскім (з Забалёва, каля Хідры на Меншчыне) і другім сваім таварышом агітавалі на вёсцы пад Койданавам у сьнежні 1905 году, іх схпілі і пасадзілі ў Менскі астрог.

Цяжкія ўмовы тагочаснага астрогу пасіяліся яшчэ непакоем за лёс жонкі з дзецьмі, якая засталася ў Лідзе.

У вастрозе Казімір Карлавіч прасядзеў да травеня 1906 г. і вышаў з сваімі таварышамі да суда на парукі з зусім папсаваным здароўем. Прызначаны на 1906 г. суд не адбыўся, бо адзін з галоўных, Стэфан Багушэўскі, згодна дакумантам хварэў на тыфус, хоць гэтыя дакуманты, мабыць, ня танна каштавалі. У 1907, 1908 і 1909 г. г. суд таксама адкладвалі, бо не зьяўляўся на суд той-жа Багушэўскі, які ўцёк за межы. Урэшце, вясной 1910 г. Казіміра Карлавіча і інш. судзіла Віленская судзбная палата ў Менску, абвінавачваючы яго па 129 і 132 арт. Уг. Ул. і дала год крэпасьці.

Пасьля выхаду з турмы ў 1906 г. Казімір Карлавіч паехаў у Ліду да сям'і і пераехаў з ёю ў Менск. Прыходзілася зноў жыць з выпадковага заробку разьбой, рысаваньнем і фізычнай працай. З пачатку 1908 г. Казімір Карлавіч атрымаў месца ляснічага ў Патоку каля Клічава на Ёгуменшчыне, дзе праслужыў да восені, а з восені быў пераведзены ў Дулебы, там-жа за Бярозаю ў Любашанскіх пушчах гр. Патоцкага. У Дулебах Казімір Карлавіч служыў да верасьня 1909 г., калі зноў страціў службу дзякуючы сваім пераконаньням. Сям'я яго засталася жыць у м. Бярэзаны, а сам Казімір Карлавіч паехаў у Вільню, дзе ўсю зіму працаваў у рамясьніцкай школе пры касьцёле Сьцяпана настаўнікам рысаваньня. Там ён таксама не пакідаў сваёй рэвалюцыйнай чыннасьці і з лепшых вучняў заснаваў падпольны гурток, працаваў у ім і вадзіў яго ў іншыя падпольныя арганізацыі. Але матар'яльныя ўмовы яго жыцьця былі такія цяжкія, пакой, які далі ксяндзы, такія сыры, што Казімір Карлавіч прыехаў вясною ў Менск зусім хворы, ледзь жывы. У такім стане ён перанёс судовую расправу і паехаў да сям'і ў Бярэзаны. Там ён прабыў да ліпеня, калі і прыбыў у Менск для адбываньня кары. Ня глядзячы на тое, што ў супраціўным выпадку яго-б прывялі пяхотам пад вартай (як ён і адзначаў у адным сваім лісьце да жонкі),—усё-ж папасьці ў астрог для адбываньня кары ў той час быў цэлы клопат. „Дагэтуль яшчэ не дабіўся, каб мяне пасадылі, але ўжо ў панядзелак абяцалі пасадыць (г. зн. 19 ліпеня)“,—пісаў ён жонцы з Менску (16.7.1910), а пазьней, ужо з турмы, паведамляў: „Сеў я ў турму 26-га ліпеня“.

Дзякуючы таму, што ён сеў у турму зараней падрыхтаваным да гэтага, а таксама і таму, што з ім сядзелі яго прыяцелі—сяляне, ён уваўшоў у яе дзьверы спакойна. Пералічаючы сваіх прыяцеляў: „Міхась тако-ж тут і адзін поэт, што пісаў у „Нашу Ніву“ і завецца Якуб, тутака“, Казімір Карлавіч паведамляў жонку, што „цяпер

пайшоў у турму з лёгкаю душою, ня так, як тады ў 5-м року“ (2.8.1910).

Усё-ж гэта гадавое сядзеньне ў Менскім астрозе было вельмі цяжкім і пакінула на Каганцу значны адмоўны сьлед. Асабліва цяжка было Казіміру Карлавічу пераносіць час, калі яго ніхто не наведваў у турме; хоць пабачаньні з малым сынам і інш. ён перажываў і асабліва цяжка; але пасья ён адчуваў сябе больш лёгка. Наогул гэты чалавек волі надзвычайна даражыў, асабліва ў турме, усім тым, што было адтуль і нават лістамі. Ня раз ён скардзіўся, што лісты з турмы ідуць да жандараў, а пасья ўжо адсылаюцца, і на ўсё гэта патрэбны вялікі час, але нелегальных дарог сувязі з воляй шукаць яму не хацелася, „бо ўсё-такі хто-небудзь да можа пацярпець“ (17.12.1910), а сьвядома прычыніцца да чые-небудзь шкоды Каганец ні ў якім разе ня мог.

Жыцьцё ў вастрозе было нудным і аднастайным да жудасьці. Казімір Карлавіч лічыў, што ім нават зацікавіцца немагчыма. „Калі табе цікава, то апішу ўвесь свой дзень, як я яго праводжу,—пісаў ён жонцы.—Прачынаючыся рана ў 6, 6½ гадзін і паляжаўшы крыху пакуль празвоняць у касьцёле новым, у каторым ужо служаць, устаю, крыху застаўшыся ад учора скарынкі галубом, каторыя чуюць сьвет прылятаюць на вакно. Міхась перш за мяне ўстае і вяжа сець, а калі яму няма работы, то ён хлеб крышыць. Потым, як адчыняць камеру, іду апраўляцца, мыюся і сьнедаю; потым паверка; па паверцы што-небудзь раблю: чы малю(ю), чы рысую, чы чытаю што, або піру(шу), а бывае, што і так прашатаюся да прагулкі; потым прагулка парамі ўвокал двара, па прагулцы абед, па абедзі павалаяюся. Калі дзень сьветлы, то павалаяўшыся, зноў што парабатаю, а як цьмяны, то так до вечара правалаяюся, прашатаюся па камеры. Вечарам ізноў паверка; па паверцы вечарам і Міхась ідзе спаць, а ў скорасьці за ім і я, а другія чытаюць і ў шахі іграюць да позьняй пары. Я цяпер на сьнеданьне і на вячэру зьідаю па паўкварты малака“... (17.12.1910). А праз месяц стала яшчэ цяжэй: „26 сьго месяца разьмяняю другое паўгода майго заключеньня ў крэпасьці. Цяпер у нас пагоршала сядзець, бо народу прыбавілася, а на дварэ холадна, то вокны пазамыканы, а праз тое воздуху мала, так што часта галава баліць“... (22.1.1911).

Ня глядзячы на ўсё гэта Казімір Карлавіч ня траціў надзеі на лепшае і пісаў жонцы: „Ты скажаш,—ня трэба сябе надзею маціць, а я скажу,—без надзеі і жыцьцё ня жыцьцё“ (20.11.1910). „Я-ж бо маю надзею, што вярнуся да вас здаровы і што заживемо лепей, як дагэтуль жылі“ (?8.1910).

Роўна праз год, 26 ліпеня 1911 году, Казіміру Карлавічу раненька аддалі яго клумачак і хуценька выпусьцілі з турмы, бо не хацелі дэманстрацыі, якую маглі наладзіць Каганцу таварышы. Апошнія шчыра любілі Каганца за тое, што ён наладзіў іх дружнае жыццё, выдаваў газэту ў камеры, рысаваў іх і г. д., словам умела рабіў лягчэйшым іх лёс і свой.

Але і пры добрых надзеях трудна было за жыць лепей пасля выхаду з вастрогу: Казімір Карлавіч ніяк ня мог знайсці працу. Пасля турмы ён адведваў Прымагільле, сям'ю ў Бярэзани і езьдзіў шукаць працы на Украіну. Не знайшоўшы тамака нічога, ён вярнуўся ў Менск. Тутака праз нейкі час ён атрымаў месца ўпраўляюшчага фальварку Жортай на Барысаўшчыне з пачатку 1912 году. Фактычна ён працаваў больш каля лесу. Тутака ён праслужыў у пана Копача аж да сваёй сьмерці.

Памёр Казімір Карлавіч раптоўна 20 травеня 1918 г. у сваякоў у Прымагільлі (Юцках) б. Койданаўскай вол. на Меншчыне і пахаваны ў Навасёлках тае-ж мясцовасьці. Толькі сьмерць, і то падкраўшыся, зламала гэтага асілка на 51 годзе яго жыцця.

Даныя гэтыя аб жыцці Казіміра Карлавіча, хоць і кароткія, але ўсё-ж паказваюць, якую вялікую ролю адыгрываў гэты чалавек у рэвалюцыйным і наогул грамадзкім жыцці краю. Ён бачыў багацьці беларускай зямлі, якія ішлі ў кішэні розных прыгнетацеляў беларускага народу. Ён ведаў, што з шэрагаў гэтага народу выйшлі: Галубок, Налівайка, Нябаба, Каліноўскі і інш., што трасьлі панамі. Ён верыў, што калі народ добра страсяне імі, то ад іх і почату не застанецца і лічыў, што трэба „Беларусь падымаць“. „Штося тычыць партый, то адно скажу, што народныя грамады, як беларусаў, так украінцаў і ліцьвіноў само з сябе мусяць быць разам і с (оцыялістамі), бо ходзіць тут аб папраўленьні долі народу. Адно пры цяперашніх варунках гэтага зрабіць нельга, так прыходзіцца быць і р (эволюцыянерамі)“,—пісаў ён аднойчы ў старыя

В. Каганец. Наростаньках (гуш).

царскія часы. Гэтыя словы, зразумела, азначаюць толькі кірунак вызвалення беларускага народу, а ня тое, што беларусы павінны працаваць у шэрагах б. партыі расійскіх соцыялістых-рэвалюцыйнараў. Каганец лічыў, што вызваленне могуць здабыць сабе толькі самыя шырокія масы арганізаваным парадкам і на „падманьне іх“ Каганец аддаў усю сваю рэвалюцыйную і грамадскую чыннасць. Паміж іншым, ведаючы вялікую сілу друку, Каганец быў ініцыятарам выдання беларускай газеты з месцам выдання ў Менску. Ён згуртаваў быў адпаведную групу з Макара Яўхімавіча Богдана, Дарахвея Дарахвеевіча Бохана і іншых, якая і клапацілася аб пачатку справы. Яна ўлічвала ўсе цяжкасці, а тут віленскія ксяндзы хацелі будаваць сваю газету. Тры беларускія газеты было-б зашмат для таго часу і значыць прыходзілася выпярэджаць. Прынамсі так маляваў справу Лукаш у сваім лісьце да Каганца з Вільні: „Здешнія ксяндзы предлагалі Піліпу выдаваць беларускую газету з такім же консерватывным напраўленнем, но он отказался. Передаю это вам с его слов. Как відіце мысль издаваць другую беларускую газету занімае не нас толькі адніх. Думают об этом і другіе. І сьледоватэльна нужно сьпешыць“. А Каганцу і без таго не цярпелася, бо аб газэце ён марыў даўно, даўно. Прынамсі ў яго паперах застаўся наступны адбітак заявы, які сьведчыць нават аб канкрэтных кроках Каганца ў справе выдання газеты яшчэ ў 1905 годзе: „Так как предполагаемый редактор белорусской газеты „Полессе“ капитан Дорофей Дорофеевич Бохан был командирован на дальний восток, то я до сих пор не имею никаких сведений о результате посланного нами этой весны прошения в отделение по Делах Печати о разрешении издавать газету „Полессе“, имею честь заявить, што сказанная газета будет издаваться в городе Минске по подыскании знающего свое дело редактора, а также покорнейше прошу выслать мне мой документ посланный при прошении. Выслать прошу на имя врача 4 участка Полоцк-Седлецк ж. д. на ст. Ліда. Ноября дня, 1905 г. Казімір Костровіцкі“. Памянёны дакумант знаходзіцца зараз у сям’і Кастравіцкага; значыць ён быў у той час зьвернуты.

Сярод папер Каганца захаваліся проэкты назвы газеты, што мела выдавацца. Спроэктваны рукой Каганца проэкт мае надпіс: „Сельская беларуская газэта Палесьсе, выходзіць у Менску двойчы ў тыдзень“. Але проэкт застаўся проэктам і газэта ня вышла.

Больш дэталёва погляды Казіміра Карлавіча на соцыяльны лад характарызуе наступны чарнавы накідак яго ўласнаю рукою проэкту партыйнай праграмы: „1) Зямля павінна быць уласнасьцю

ўсяго краю і павінна быць надзеленая ўсякаму, хто захоча на ёй працаваці, чы адзіотна, чы гуртом. 2) Першаму сыну прыдатку ніякага немаш, а лічыцца дзедзічам бацькавай часткі, а калі будзе другі сын і болей, то ўсім тым, як яны дарастаюць... лет, што могуць працаваць, надзяляюцца такіеж часткі, як і бацьку. Да надзелу другіх сыноў, калі яму цяжка падгадаваць пакуль у навуку хлопцу будзе пара, то можа трэбаваць з воласьці запомогі, і калі сход прызнае яго палажэньне цяжкім, то такая запамога яму выдаецца. 3) Калі каму з сялян трэба чаго ў лес, то ідзе ў сваю воласьць і бярэ там на патрэбны яму тавар цэтлік, па катораму (выбарны сялянамі) ляснік выдае з лесу патрэбны тавар. 4) Калі ў валасным лесе нарасло багата тавару і бачаць сяляне, што ім самім не спажаць, то такі тавар ацэніваецца выбарнымі панятымі і прадаецца воласьцю, а грошы палучаныя за тавар ідуць у запасны валасны капітал. 5) Сяляне з зямлі маюць плаціць назначаны краёвым сэймам падатак, каторы паступае ў кожную воласьць і ідзе на ўсяку абчэственну патрэбу воласьці, як-то: навука, лекі, дарогі, валасная гаспадарка і далей. 6) Калі ў воласьці многа сенажаці, катора застаецца ад надзелаў адзіотных і гуртавых, то такое сена збіраецца валасною талакою і прадаецца, а грошы ў запасны капітал. 7) Запасныя паля служаць пашаю, а калі хто такі ўпраўны, што можа болей за сваю частку зрабіць і захоча таго, то можа браць ад воласьці ў варэнду за пашу-ж бо па запасной зямлі павінны гаспадары плаціць невялікі падатак. 8) Пры воласьці можа быць рыбнае гаспадарства, калі вазёры і ставы і даход з іх паступае ў запасны-ж капітал; рэкі-ж бо службыць маюць для ўсіх, адно воласьць павінна глядзець, штобы рыба не вынішчалася. 9) Млыны маюць быць абчэственныя і валасны сход пастанаўляе плату за меліво, а можа заўсім такую зьяць. 10) Усякая зьверына, апроч зуброў, аленьў, ласёў, сарнаў і медзьвядзёў належыць да ўсіх і ўсякі можа страляць яе ў сваей воласьці, но не вынішчаючы, а выш памянёнымі, а злашча зубрамі заведуе краёвы ўрад; лосямі, аленьмі, сарнамі можа заведываць і воласьць. 11) Ваенну службу ўсякі адбываціме дома, збіраючыся ў сваей воласьці ў назначаныя часы для прыпомненьня выпраўкі, каторай маладзев вучыцца шчэ ў школах, а аружжа выдаецца ўсякаму на дом, апроч пушак, каторы павінны стаяць пры воласьці. 12) Усё начальства чы бо людзі кіруюшчыя ўсякімі справамі, як краёвае, так і валасное павінна быць выбірана на вядомы час. Краёвае агульным сэймам, а валасное—валасным сходам“. Але Каганец лічыў немагчымым соцыяльнае вызваленьне без вызваленьня нацыя-

нальнага, і таму ён быў самым старым, самым палкім і самым моцным адраджэнцам. Увесь свой век ён пражыў сярод сялян: „разам пасьвіў, разам гуляў, разам працаваў і цяпер маю між імі сваякоў“,—пісаў ён. Дзякуючы гэтаму ён дасканала ведаў мову народную і быт народны і лічыў, што беларусы павінны разьвівацца на аснове задаваленьня ўсіх сваіх духоўных патрэб на роднай мове. „Бяручы ўсё гэта на ум,—казаў ён, я цягну, што маю права паведаць ад імені сваіх сароднікаў-беларусаў, што мы ніякай помачы дзеля таго, штобы зьліцца з расейцамі, або палякамі ня просім, бо як захочам то і самі туды дарогу знойдзем. Але мы гэтага пакуль што ня хочам і проціў гэтага вальчым, адно трудна нам простым цёмным людзям гэта даецца, бо ворагі нашы шмат хітравыя, болей вучоны і на ўсякія штукі здольныя“... „Але не. Наш народ не загіне; і прыдзе такая часіна, і ачхнецца наш русьняк“...

Без азнаямленьня з літаратурнай чыннасьцю Казіміра Карлавіча ўсё-ж трудна ўявіць сабе дэталёва яго адраджэнчыя і сацыяльна-рэвалюцыйныя погляды. Напісаў і падрыхтаваў да друку за свой век Казімір Карлавіч даволі шмат. Але не для ўсіх беларускіх дзеячоў былі аднолькавыя ўмовы друкаваньня ў тагочасных беларускіх выданьнях. Каганец разам з некаторымі іншымі ўсё адкладваўся і адкладваўся. Таму вельмі шмат яго твораў загінула. Прынамсі зусім невядомы лёс зборніку яго твораў, які ён у 1909 ці 1910 годзе даваў у рэдакцыю „Нашай Нівы“ ў Вільні для выданьня, а таксама кніжкі для дзяцей, якую ён часткамі пасылаў у суполку „Загляне сонца і ў наша ваконца“ ў Ленінград. Нават невядомы лёс зборніку твораў Каганца падрыхтаваны да друку Я. Лёсікам яшчэ ў 1922 годзе. Засталіся толькі некаторыя чарнавыя паперы, якія захаваў Лёсік, пасля атрыманьня іх ад жонкі нябошчыка. Цяперака яны знаходзяцца ў зборы рукапісаў Беларускага аддзелу Дзяржаўнай бібліятэкі. Частку іх апублікаваў у свой час Я. Лёсік у розных беларускіх выданьнях, бо асабліва чула адносіўся да памяці Казіміра Карлавіча і найлепш адчуваў вартасьць яго твораў.

Поэзіі Казіміра Карлавіча, згодна яго ўласных нататак, напісаны ў час ад 1893 да 1908 г., а ўласна ў 1893 г. напісаны: „Наша малітва“, „Кабзар“, „Нёман“, „Гадка пра Галубка“, „Наш окліч“, „Наш сымбол“ і інш.; у 1894 г.—„Ой, у полі вецер“, „Гэй, дзяўчына“, „Ой, у полі кветка“ і інш.; у 1895 г.—„Вось па тэй сьцежцы“ і інш.; у 1896 г.—„Выйду на гару высокую“ і інш.; у 1902 г.—„Былое“, „Наша доля“, „Раньняя малітва“, „Вячэрняя

малітва“ і інш.; у 1904 г.—„8—22 сьнежня 1904 г.“, „Плач беларуса“ і інш.; у 1906 г.—„Наша ніўка“, „Палесьсе“, „Браты мае“, „На сяле вечарам“, „Дзяўчына“, „Салавейка“, „Ластаўка“, „Жайварамак“, „Пчолка“, „Песьня зіме“, „Песьня вясне“, „Песьня лету“, „Песьня восені“ і інш.; у 1907 г.—„Конь“, „Кароўкі“, „Горы мае горы“, „Сьцяты камень“, „Успамін“ і інш. у 1910 г.—„Іскры“ і інш.

Пераважная большасьць поэзіі Казіміра Карлавіча прысьвечана пытаньням нацыянальнага і сацыяльнага вызваленьня беларускага народу. Пачаў ён сваю поэтычную дзейнасьць мала пазней за Багушэвіча (М. Бурачка) і Няслухоўскага (Я. Лучыны) і прышоў да яе самастойным шляхам, не праз польскую творчасць.

В. Каганец. За сахой (туш).

Усё сваё жыццё быў звязаны з працоўным народам і вывучаў яго. Таму ў яго творах няма пераймальнасьці, больш глыбокі і радыкальны падыход да адраджэнчых і сацыяльных пытаньняў. У вершы „Былое“, напрыклад, Казімір Карлавіч апавядае, як добра жылі шэрыя курапаткі на сваім балоце. На іх

„Наляцеў з паўдня воўк —
Разагнаў па кустох“

і ня ўспелі яны яшчэ ачухацца ад Кіеўскай навалы

„Як цяцеры наляцелі
„З літоўскай зямліцы“.

Прышлося прыняць гасцей як съедна і яны, пажыўшы ў нас, зусім здружыліся з намі. Але

„Жыў да недалёка
Бел птух як малако.—
Іх доля шчасьліва
Стала яму крива.
Стаў к ім заляцацца
Славай пахваляцца,
Стаў з імі дружыці—
Па адной звадзіці“.

Бяда ад „дружбы“ польскага арла млечнага колеру была вялікая. Але заўсёды знаходзяцца людзі, якія гатовы ратаваць чалавека ад гвалту, каб пасля самім чыніць гэты гвалт:

„Абабраўся птух ратаваць нас:
З крывымі нагамі,
З двама галавамі.
Белага прагнаў,
На нас нагукаў;
Стаў нас пацяшаць—
Усюды разганяць;
Казаў: сябе слухаць.
Чалом яму бухаць,
Яму верна службыці,
Яго дзяцей карміці“ (1902).

І вось беларускі народ з даўных часоў

„Стогне, ой, стогне ад пана чужога,
Мала ад чужога, стогне ад свайго,
Бо свой ад стара да малога
Зьдзекуюцца з таго, што чціў прадзед яго“ (1902).

Казімір Карлавіч першы сярод беларускіх песьняроў падкрэсьліў, што народ стогне ня толькі ад чужацкіх паноў, але і ад сваіх, бо і ад іх церпіць той самы соцыяльны, нацыянальны і рэлігійны ўціск. Паны народ эксплётавалі, як маглі, і ім ужо здавалася, што ён як народ, памёр і ня мае сваіх нацыянальных і соцыяльных жаданьняў.

„Бо мы носім сьвіту шэру,
Нікога ня крыўдзім,
Мы працуем бо надмеру,
Да шчасьця ня відзім.
Адно панству адрабляем
За патрэбы нашы,
А ўсё неяк патрапляем
Паном у закарвашы.
Бо мы бедны, мы галодны.
Ня знамо круціці“ (1904).

Такі стан рэчаў падтрымліваў і царскі ўрад:

Гэй, русіне! што так зажурыўся?
Чы пра Русь ты сваю ‘шчэ не забыўся?
— Ша! як сьмееш такое гадаці,
І такія рэчы ў голас павядаці?
Хіба ты забыўся, як цар праваслаўны,
Ацц-бацюшка Расіі, праслаўны
Усім русінам прыказ такі даў
І рукою ўласнай яго падпісаў.
Што-б русінаў болей ня было на сьвеце,
А ўсе расіяне, маскоўскія дзеці,
А хто-ся адважыць русінам-ся зваці, —
Таго ў ссылку або расстраляці (1899).

Царскі ўрад ведаў, што ад соцыяльнага і нацыянальнага вызваленьня нацыянальных меншасьцяў былой Расіі прыдзе яму сьмерць, бо яно адбудзецца ў вялікай рэвалюцыі, якую ўзьнімуць усе народы былой Расіі. І ён строга сачыў за тым, каб ніхто ня сьмеў беларусам звацца, каб ніхто ня сьмеў думаць аб лепшым:

Хлопцы дабраліся—
Мысьлямі вышліся.
Камусь гэта не пад нораў прышлося:
І іх пахапалі, розна разагналі.
Памучыўшы колькі ўдумалось (1902).

Больш таго—уряд браў лепшых сыноў гэтага народу ў салдаты, якія павінны былі душыць імкненьне сваіх бацькоў да волі і абараняць самаўладства ад яго надворных ворагаў. Здавалася-б, што хоць гэтых васьм салдат урад павінен быў глядзець добра, а на справе было наадварот:

Годзе, ацц, маці, галасіці.
Было нас на сьвет не радзіці!
Як нам цяжка да на сьвеце жыці,
Цару-бацюшку служыці,—
Мы яму песенькі сьпяваемо,
А ад яго палачкі палучаемо (1902).

а часамі, калі цар і паны хацелі павялічэньня сваіх багацьцяў, абвешчалася вайна і па ўсёй краіне разьлягаўся плач і энк, бо для народу вайна была заўсёды вялікім няшчасьцем:

Застагналі бацькі, браты,
Зажурылісь кумы, сваты,
Узгаласнулі жонкі, маткі;
Заплакалі і дзяўчаткі.
Аб’явіў бо цар па сёлах,
І па местах і па дворах

Сабірацісь усім мужчынам,
Запасным бо „ніжнім чынам“
і ў Манджурью дзесь ступаці
Кроў гарачу праліваці.

Бо яго сьвятлейшым панам
І праслаўным генэралам
Да патрэбны сталі грошы
Для іх лепшай бо раскошы:
То на трункі, то на карты,
То на розны смачны жарты (1904).

Як для народніка на Беларусі, для Казіміра Карлавіча відаць было, што пытаньне соцыяльнае непадзельна звязана з пытаньнем нацыянальным і змаганьне за родную мову было бадай ня менш рэволюцыйным, чым змаганьне за зямлю. Таму ён шмат гора бачыў у тым, што хто колечы з беларусаў часамі мяняў мову сваю на чужую:

Ой гора, жа, гора над намі
А ўсяму вінаваты самі,
Бо мову прыродну мы забываем,
Опратку, звычай на чужы мяняем (1893).

Усе гэтыя цяжкія ўмовы бытаваньня беларускага працоўнага народу ўсё-ж ня губілі веры ў Казіміра Карлавіча ў лепшую будучыню:

Хоч як мёртва та краіна
Дрэме ў попелі;
І пад бічам цемравіна
Усе занямелі,
Пакапаўся-б у тым попелі,—
Іскарка-б бліснула,
А каб ветры наляцелі,—
Полымя-б шыбнула.
І зацьвіла-б наша ніва
Краснымі квятамі...
І Беларусь, та журліва,
Што нікне з лятамі,—
Узварухнецца, устрапянецца,
Узьвядзе плячыма,
У нову шату апранецца
І празрыць вачыма (1904).

І Казімір Карлавіч капаўся ў попелі народнага нездаваленьня самаўладзтвам, гуртаваў вакол сябе лепшых людзей, гукаў, каб люд прачынаўся, каб скідаў ярмо:

Хай люд прачынаецца,
Сьпіну хай распрастае,
З цемры вызваляецца!
Ярму таму цяжкаму
Годзе карк муляці!
Катам кару ўчынімо,
Штоб век было ў памяці! (1906).

Казімір Карлавіч ведаў, што ні ён адзін, ні невялічкі гурток зможа вызваліць народ, а вызваленне гэта здабудзе сабе сам-жа народ у агульнай згодзе:

Гэй, да схамянемось!
Да за сну працнемось!
Згоду ўраім
Што е злого паправім! (1893).

Гэта было вельмі дарагім для Каганца, які гарэў за лепшы лёс народу, і гэтага ён дачакаўся:

Прачнуўся і наш наднямонца;
Молад і стар, мужык і хлопец.
Ой, старшыя чагось зварухнуліся.
Ой, друг к дружку ідзе
І суседа вядзе.

Люляк ня кураць,
Знаць, штось важнае судзяць (1893).

Але, нажал, не дачакаўся ён волі, што канчаткова ў нас умацавалася пасля вызвалення з-пад польскай окупацыі.

Блізкія да памянёных мотывы працы дадзены Казімірам Карлавічам у адпаведным цыклю вершаў пад назвамі: „Гаратай“, „Жняя“, „Касар“, „Каваль“, „Столяр“, „Шавец“, „Кравец“, „Цясьляр“ і інш. Усе яны прасякнуты моцным замілаваньнем да працы, якая выконваецца з песьняй:

Ідзе ў полі гараты
З сахой за валамі,
Усьцілае ніўку
Сьвежымі скібамі.
Ратай гарэ ніўку—
Радасьць у сэрцы чуе,
Песеньку сьпявае...

У цяжкой працы кожны ахвотна дапамагае слабейшаму:

Вось маладзенька, вась харашэнька
Жнеечка бо жне—
Смагла сярпом тне;
Свой загон падгоніць, другой падажне;
Старай матцы, нябожа
Яна паможа...

Працаваць цяжка, пот льецца струменьнямі, але ўсякі працуе шчыра:

Гэбаль сьвішча.
стружкі ўюцца—
Поту струмкі
З лобу льюцца
Столяр шчыра
Бо працуе...

Нават урачыстасьць нейкая адчуваецца ў працы:

Каваль кавае,
Молат уздымае—
Залеза б'е,
Іскры дае.
Серп і лемяшы,
Сякеру, карасі
Каваль кве,
Молатам б'е...

А адпачыць прыходзіцца ня часта і ня хутка:

Шавец шые, дратву вяжа,
Ён ня рана спаць бо ляжа—
Мусяць скончыць пару ботаў,
Што-б пазбыцца клопотаў,
Бо сямейка есці просіць,
А майстрова боса ходзіць...

А тутака яшчэ гуртавы купец пасіляе цяжкія ўмовы адцягваючы выплату заробку:

Крамар плату адцягае,
На злы часы наракае.

Гэтым мотывы працы непасрэдна стыкаюцца з мотывамі сацыяльнымі аб эксплёатацыі працы, аб чым ужо была гутарка вышэй.

Прыроду беларускую Казімір Карлавіч бязьмежна любіў і быў моцна з ёю звязаны ў сваім жыцці. Гэта замілаваньне да прыроды паказала яму ўсё багацьце яе і прыгожасьці:

Лясы, бары і дубровы—
Краса нашай бо краіны.
Гаі, пушчы, кнеі, лугі,
Па балотах дай альшчыны—
Усё край наш украшаюць.
Вось край лесу дуб магучы
Сваё гольце прасьцірае;
Так сказаў-бы: няіначай—
Лес той вецьцем абнімае,
Як-бы бацька свае дзеткі.
За плячыма яго сталі:
Хвойка-матка, ель-удавіца,
Клён кудравы, ясьень сьветлы,
І граб—дзядзька і ільміца,
І арэшнік угору пнецца,
І зьялканая асіна,
Як-бы вінна, ўся трасецца.
Вербалоз між іх утуліўся,
Як-бы хоча памаліцца.
У лясной да прахалодзі.
А на дуба спазірае
Белагрудая дзвявіца

У свежай зелёнi бярозка,
 Доўгі косы разьбірае.
 А пайдзі ты ў гушчу лесу!..
 Як прыятна ў прахалодзі
 Паляжаці край паляны,—
 Рай на землі ды і годзе!
 Уся паляна травой зросшы.
 Пад нагамі дыван мяккі—
 Мох зялёны, як шаўковы;
 Там угоры птушкі сьвішчуць;
 Воздух свежы і здаровы.
 Мошкі, пчолкі гудуць недзе.
 На паляне да і ў травах
 Зацвітае, чырванее
 Смашна ягада суніца;
 Далей у лесі дай чарнее
 Буйна, сочная чарніца...

Салавейка, жаваранак, ластаўка і іншыя птушкі нясуць радасьць
 і песьню чалавеку сярод гэтай красы прыроды, а ён

У шэрай сьвіце
 Век гаруе, штобы жыці;
 Сячэ дрэвы, лес сплаўляе,
 То са стрэльбай прабягае;
 У смалярні смалу гоніць,
 То па рэках рыбу ловіць.
 Гарэ ніўку пясчаную,
 Да староначку радную
 Ён кахае і мілуе
 І на другу не згандлюе,
 Бо ў лясох сьлядок волі,
 Хоч пры кепскай нашай долі
 Яшчэ малы застаецца (1906).

Такім чынам прыродаапісальная лірыка Казіміра Карлавіча
 была моцна звязана з мотывамі працы і адраджэнцка-соцыяльнымі.
 А любоўная лірыка, аб'яднаная ў цыкль „Каханьне Каганца“, сваімі
 параўнаньнямі прылягае да прыродаапісальнай. Яго мілая—гэта
 кветка ў траве, птушачка ў лесе, што лашчыць вока сваёй красой
 і вуха сваёй гутаркай. Малады хлапец, хоча ажаніцца з мілай, каб
 гора сваё ўкараціць, а калі яна здрадзіла, дык ён адчайваецца:

Хіба ў рэчцы утаплюся.
 У рэчцы Вусе;
 Аб бел камень разаб'юся...

І ён або яна з сумам успамінае сваю мілую, бо аб ёй яму
 нагадваюць горы, даліны і ўсё навокал:

Горы, мае горы,
 Яры дый даліны;
 І лукі, і гаі,

І ў полі скібіны,
 І пылінка нават —
 Усё мне гадае
 Пра тую дзяўчынку,
 Пра ту каравоку,
 Ту любу, ядыну
 Майму сэрцу ў свеце...

Апрача ўсіх гэтых, у Казіміра Карлавіча ёсць некалькі гістарычных вершаў: „У тры шляхі ідуць ляхі“, „Гадка пра Галубка“, „Дума пра кн. Рамана Сангушку“, „Пра пана Леньскага“ і інш., у якіх ён таксама гаворыць аб нацыянальнай і сацыяльнай няроўнасці, аб барацьбітох за нацыянальную волю народу і інш.

Фармальна поэтычныя творы Казіміра Карлавіча цалкам абаперты на народнай поэзіі. Ён пісаў ня горш сваіх сучаснікаў і звычайным літаратурным вершам, але лічыў, што для беларускай поэзіі больш зручны народны склад. Як шчыры, упарты народнік, ён уважаў непатрэбным утвараць вершы на беларускай мове, а хацеў, каб пісаліся беларускія вершы пераважна па форме сваёй, каб беларуская літаратура паклала сваю складку ў скарбніцу ўсёй чалавечай культуры і формай сваеасаблівай. Беларускаю поэзію ён тварыў беларускім складам, часамі дасягаючы дасканалых паспехаў. Пазней гэту практыку творчасці Казіміра Карлавіча і яго тэорэтычныя думкі аб гэтым тэорэтычна і практычна ўгрунтаваў Максім Багдановіч, але сьмерць ня дала яму магчымасці выканаць гэту справу канчаткова.

Сакавітая проза Казіміра Карлавіча ня менш багатая за яго поэзію. У гэтай галіне мы маем ад яго простыя, высока мастацкія казкі: „Чым болей хто мае“ (1902), „Ня той міл богу“... (1901), „Адкуль зязюля ўзялася“ (1898), „Бутрымава прыгода“ (1902), „Страшнае закліканьне“, „Журавель і чапля“, „Ваўчок“, „Скрыпач і ваўкі“, „Такая доля“, „Што кажух, то ня вата“, і інш.; захопліваючыя мясцовыя лягэнды: „Навасадзкае замчышча“ (1898), „Прылуці“, (1902), „Халера 40 року“ (1902), „Засульскія турэ“, „Вітаўка“ (1902) і інш.; таленавітыя апавяданьні: „З нашага жыцця“, „Тры алешыны“, „На сплаў“, „На сплаве“, „Забойства ў пушчы“, „Першы сьнег і першае паляваньне“ і шмат іншых і, урэшце, цікавыя публіцыстычныя („Парада“, „З рэфэрату“, „З папераў“ і інш.), бэлетрыстычныя („Год“ і інш.) і навукова-папулярныя („Вандроўка кроплі вады“, „Нашыя птушкі“ і інш.) для дзяцей артыкулы. Ва ўсім гэтым Казімір Карлавіч з замілаваньнем паказваў жыццё беларуса ў мінулым і сучасным сярод яго пекнай прыроды, прычым і тутакра большасць яго прозаічных рэчаў гаворыць аб сацыяльных умовах бытвання селяніна.

У частцы казак, побач з выяўленьнем некаторых хібаў чалавечай душы—прагавітасьці, зайздасьці і інш., выяўляюцца і мітолёгічныя моманты паходжаньня мядзьведзя, зязюлі і да г. п. Але ў большасьці казак Казімірам Карлавічам маляваўся быт: няўдалая папража брусоў беднымі сялянамі, сварка за дробязі і перапросіны, перавага кажуха над ватай і г. д. Затое ў лягендах Казіміра Карлавіча закранаюцца амаль выключна казачныя моманты мясцовай гісторыі, якія пасвойму высвятляюць паходжаньне замчышчаў, рэштак муроў на балоце, цікавых камянёў і інш. У апавяданьнях яго таксама пануе лёкальны момант, г. зн. гаворыцца аб праўдзівых здарэньнях, якія адбываліся ў тэй мясцовасьці, дзе жыў сам Казі-

К. Каганец. Буслы.

мір Карлавіч, а ўласна—у Койданаўскім і Любашынскім краі. Некаторыя з апавяданьняў маюць выразна аўтабіяграфічны характар. І амаль ва ўсіх іх памастацку паказаны соцыяльная няроўнасьць і несправядлівасьць: багаты дзевер пакрыўдзіў бедную ятроўку, лясны купец эксплёатуе плытнікаў, хлапца забралі жандары, а яго любая вышла за багатага мельніка і г. д. Прычыны і выхад з стану соцыяльнага прыгнечаньня Казімір Карлавіч паказваў у сваёй публіцыстыцы і рэвалюцыйнай чыннасьці. У сваіх навукова-папулярных рэчах, а асабліва ў „Нашых птушках“, Казімір Карлавіч здолеў надзвычайна ўдала і цікава расказаць аб самых вядомых і блізкіх

рэчах: вароне, крумкачу, салаўі і інш. птушках. Наогул, наўрад ці хто з найноўшых беларускіх пісьменьнікаў здолеў так проста і прыгожа апісваць беларускую прыроду, яе багацьце і прыгожасьць, як гэта ўмеў рабіць Казімір Карлавіч у сваіх творах прозаю. Моцна кахаў ён прыроду, „дзе няма табе прызначанае дарогі, ні платоў, ні абмежкаў; чуеш поўну слабоду“, дзе аддышаеш духова і набіраешся сіл. Ён ўмеў выклікаць у чытача замілаваньне да гэтай прыроды і чалавека сярод яе. Яго „дулеб высокага росту, стройны, каравокі, з невялікаю чарняваю барадою, у летняй белай дулебскай сьвітцы, у сінняй з зялёнымі кантамі шапцы з гэрбам і з бляхаю на рэмені торбы з ласовых лапак, катора вісіць у яго з левага боку, з калітою і нажом пры поясі і са стрэльбаю за плячыма“ ідзе „у падар, дзе ліпнёг слаўны падняўся, і любуецца ён, раскінаючы высокія, гладкія ліпкі, каторыя мяккім сваім лістам ласкочуць яго па ліцы“. А вясна Казіміра Карлавіча „зіму вон прагнала, сьнягі паразмывала, ляды пазрывала, зямлю адчыніла і пусьціла расу на Беларусь да на ўвесь сьвет. Ветры, убачыўшы веснавую гаспадарку, адмяніліся, сталі рахмяныя, слухмяныя, ласкавыя, адно калі-ні-калі, убачыўшы хмару, забунтуюцца: зашумяць, запыляць, а як вясна, іх ушчуняючы, хваціць харашэнька за чуб, за вушы, кінуцца ў плач, і пальюцца сьлёзы буйным дажджом. Паплачуць, паплачуць да і сьціхнуць і шчырэй ‘шчэ вясне памагаюць. Соўнейка, убачыўшы другія парадкі, выходзіць на неба ўва ўсёй сваёй красе, і ня рада на кароткі спачынак хавацца. З адчыненай зямлі пагнала траву, зьяццелася птушства, зьвяры з нор да логаваў павылазілі, загудзелі пчолы, мухі і ўсякія кузулькі і жучкі, папаўзьлі вузы, жабы, зазеленелі лясы, дубровы да гай, зацьвілі ўсякія кветкі—усе веснавой гаспадарцы рады“. А сярод гэтай красы зноў чалавек—чарнявы, каравокі хлапчына слухае „як-бы стараючыся распазнаці птушчыя галасы“ і „думаць умее“... Ён чытач ня мінае, як звычайна, апісаньняў прыроды ў Казіміра Карлавіча, бо ўжо любіць яе і каравокі яго людзей, імкнучыся па радкох далей пазнаць іх радасьці і іх гора.

Такою-ж любоўю да чалавека і веданьнем яго натуры прасякнуты і драматычныя творы Казіміра Карлавіча: „Модны шляхцюк“, „У іншым шчасьці няшчасьце схавана“ (1903), „Двойчы прапілі“ (1910), „Старажовы курган“ і „Сын Даніла“.

„Модны шляхцюк“ ставіўся па ўсіх куткох этнаграфічнай Беларусі і па-за яе межамі рознымі драматычнымі гурткамі і Дзяржаўным тэатрам столькі раз, колькі ня ставілася ні адна п’еса на Беларусі. Ужо адно гэта сьведчыць аб высокай мастацкай даскана-

ласьці гэтай аднаактавай камэды Казіміра Карлавіча. У ёй паказана, як мясцовы шляхцюк Карчэўшчык, што захапляецца ўсім модным і выракаецца ўсяго роднага, сватаецца да скромнай вясковай дзяўчыны, каб забраць у свае рукі яе пасаг, і пры тым у часе першага-ж свайго прыходу нахрапам лезе да яе цалавацца. На гвалт, узняты дзяўчынай, прыбягае бацька і выганяе Карчэўшчыка. У сваты приходзіць са сватам і з гарэлкаю, як патрабуе звычай, мясцовы вясковы хлапец, які, не без адказу, кахае дзяўчыну. Гуляюць заручыны, на якія ўлятае абарваны сабакамі Карчэўшчык і патрабуе ад гаспадара плату за гарнітур. Той згаджаецца, але прапануе зараз-жа аддаць гарнітур. Гарнітур хлапцы здзіраюць сілком і выяўляецца, што манішка і пиджак, адзеты на голае цела. Распачата і скончана дзея вельмі ўдала,—паказана жвава і пераконваюча, характары выяўлены жывымі, быццам выхапленымі з жыцьця. Асяродкавы адмоўны тып камэды Карчэўшчык усімі сваімі словамі і ўчынкамі даводзіць канчатковы малюнак дзеі, а ўласна, што ўся яго нахапаная ў чужынцаў культура ляжыць на голым нікчэмным цэле, што ў яго няма ані сумленьня, ані гонару, ані здаровага розуму, што нават яго зьнявага да ўсяго роднага—нахапаная павярхоўная і нікчэмная. Паказаць агульную нікчэмнасьць гэтага тыпу і забіць яе здаровым сьмехам удалося пры гэтым Казіміру Карлавічу без усялякай тэндэнцыі і надуманасьці. Для Карчэўшчыка папаўся і адпаведны сват—такі-ж бяспрынцыпны, на ўсё згодны дзеля посьпеху, вясковы падхалім. Каб вышла культурна, не як у мужыкоў, яны і приходзяць да гаспадара па адным, тым больш падкрэсьліваючы сваю нікчэмнасьць. Сам гаспадар, другі сват, дзяўчына і хлапец—заручоныя, ня хваляцца сваёй мужыцкай культураю, але і не выракаюцца яе. У іх чуецца сіла прастаты, у якой крыецца і хараство. Вельмі прыгожа паказана, як рэагуе дзяўчына на пропозыцыю выйсьці замуж спачатку за Карчэўшчыка, а пасля—свайго хлопца. У гэтым, як і ва ўсіх дробязях наогул, выявілася найдасканалае веданьне народнага быту Казімірам Карлавічам. Вялікае нацыянальнае значэньне „Моднага шляхцюка“ ў нас, у Савецкай Беларусі ужо зьменшылася да мінімуму, але сацыяльнае яе значэньне і мастацкасьць будуць трымаць яе на аматарскай і дзяржаўнай сцэне яшчэ дзесяткі год, калі ня больш, падобна „Женитьбе“ Гоголя на расійскай сцэне.

Рэшта драматычных твораў Казіміра Карлавіча так і застаўся без канчатковай апрацоўкі.

У п’есе „У іншым шчасьці няшчасьце схавана“, накіданай ў чатырох частках, на жаль, больш расказана, чым паказана, як парабак

Астап пакахаў дачку ўдавы Прузыны, у якой служыў. Марыля таксама кахала яго. Але матка думала, што Астап ня пара дачцы, бо бедны ды і ў салдаты павінен быў ісьці. І, калі ён сапраўды пашоў на службу,—новы парабак горш рабіў, і Марылі прышлося зарабляць у дварэ. Там да яе чапіўся паніч і, урэшце, пры дапамозе аканомы спаіў і згвалціў яе. Марыля змарнела і памерла „і дзіця чужь усьпелі ахрысьціць“. Астап, вярнуўшыся дадому і ўведаўшы ўсё, пашоў у двор і дакараў паніча; той кінуўся біцца, і Астап забіў-бы яго, каб не перашкодзілі дворныя. Астапа пасадылі ў турму, і пан шмат грошай завёз у горад, каб яго добра засудзілі. Піліп, брат Марылі, абяцаўся не дараваць панічу. Ужо з гэтага ходу дзеі і з трапнай абрысоўкі характараў і ўмоваў разгортваньня здарэньняў відаць, што калі-б жыцьцёвыя ўмовы дазволілі Казіміру Карлавічу канчаткова апрацаваць рэч, то з яе вышла-б вялікай соцыяльнай значнасьці драма.

„Двойчы трапілі“ — няскончаная драма ў 4 частках, таксама як і папярэдняя, завязваецца на аснове соцыяльнай няроўнасьці ўдавічэнкі Ёўка і Хоўры, дачкі заможнага селяніна, што ўзаемна кахаюць адно другога. Тутака, дзякуючы вялікаму ліку асоб, аўтар удала пачаў паказваць старое жыцьцё вёскі і шкодную ролю п'янства ў ім, а таксама ўжо ў пачатку пасьпеў выявіць некаторыя паасобныя характары. Аснова драмы складаецца з таго, што Ёўка і Хоўра, як казана, кахаюцца. Бацька Хоўры—Пракоп хоча выдаць яе толькі за багатага, але любіць добра выпіць і прапівае дачку гультаю Атрыхону, які прапіў яе другому і сам пабег з карчмы, пачуўшы, што вясковая бывалая дзеўка Наста зьбіраецца за некагась замуж. Прыяцелі Ёўка дамагаюцца ад Пракопа згоды на прыход Ёўка ў сваты. На гэтым дзея трэцяя часткі трэцяй і абрываецца.

„Старжовы курган“—таксама пачатак вялікага твору, але застаўся толькі драматычным нарысам у трох зьявах, у якіх паказваецца, як казак Мікола пакахаўся з дачкою карчмара Хэйнаю. Ваявода таксама ўпадабаў Хэйну, „а яна яго ані блізка“. Калі-ж ваявода найшоў на пацалунак Міколы з Хэйнай, то моцна зазлаваў і рашыў папомсьціцца. З гэтаю мэтай ён паслаў Міколу ў самае небясьпечнае месца, на старжовы курган, сачыць за рухам татар, якія ішлі на край. Казак заснуў на варце і яго пабудзіла красуня Бульляна, якую ён бачыў, заблудзіўшы ў лесе і набрыўшы на табар бежанцаў ад татараў. Выяўляецца, што Мікола і Вульляна ўпадбалі адно другога і на гэтым дзея абрываецца. Як бачым, і тутака дзея завязана на аснове соцыяльнай няроўнасьці, але адбываецца яна ўжо ў пэўных старасьвецкіх абставінах.

Такі-ж гістарычны характар мае і чацьверты няскончаны драматычны твор Казіміра Карлавіча—„Сын Даніла“. У ім у трох дзеях ужо ўдала паказана змаганьне за родны край на аснове пэўных бытавых умоваў.

Такім чынам, Казімір Карлавіч выявіў у сваіх драматычных творах багатыя здольнасьці беларускага драматурга, але і тутака, як і ў апавяданьнях, большасьць засталася няскончаным, калі ня думаць, што няскончаныя толькі чарнавыя накіды, а скончаныя орыгіналы дзесь загінулі. Бясспрэчна адно—і драматычнай яго творчасьці побач з беднасьцю ня спрыяла тое, што ён не друкаваўся ў такой меры, як іншыя тагочасныя і пазьнейшыя беларускія пісьменьнікі. А апошняму ў сваю чаргу спрыялі некаторыя разыходжаньні Казіміра Карлавіча з тагочаснымі беларускімі культурнікамі па пытаньнях соцыяльных і культурна-нацыянальных, аб чым гутарка ніжэй.

Характэр Беларусі Казімір Карлавіч паказваў ня толькі ў літаратурных, але і ў выяўленча-мастацкіх творах. І калі ў галіне літаратурнай ён быў адным з першых у новай літаратуры, то ў галіне апошняй ён быў адзіным і выключным пачынальнікам новачаснага беларускага мастацтва.

Што-колечы аб яго мастацкай чыннасьці можна знайсці ў яго перапісцы. Так выдавецкая суполка „Загляне сонца“... у 1906 годзе прасіла яго рабіць рысункі да сваіх уласных кніг і наогул, а ў 1909 г. яму была заказана вокладка да кніжкі Я. Коласа „Другое чытаньне для дзетак беларусаў“. У лістох з турмы Казімір Карлавіч шмат разоў успамінаў аб сваёй мастацкай працы. „Я тутака патроху малюю, можа што зароблю на будуччэ“,—пісаў ён жонцы (21.8.1910). „Пытаеш, Ганнулька, што малюю,—малюю я галоўкі беларусаў і сцэнікі з камернага жыцьця“ (23.9.1910). Але гэта камернае жыцьцё амаль не давала матар’ялу для рысаванья: „А, дзетачкі, дамагаецца рысункаў, а я бачыце ня маю што рысавачці, усёроўна як і пісаці; няма ў вуме матар’ялу. А вы патрывайце да паўлета, пакуль я прыеду і прывязу вам рысункаў“ (11.4.1911). Казімір Карлавіч усё спадзяваўся на будучыну, калі ён будзе на волі і зможа больш тварыць і пазбавіцца ад турэмнай нуды: „Пішаш, штоб рысавачць дзецям, а тут мне ніякай ахвоты рысавачць няма... Нарысаваў-бы я вам што, да лянуюся, ужо вы мяне выбачце. Бог дасьць скора ўжо прыеду, то і нарысую вам пад вашу каманду, а то ня ведаю як вам угадзіць—і сьвіньні ня добра і дзеці пагана... але нечага рабіць, паспытаю вам нарысавачць старцоў, калі з дзяцей ня рады“ (12.3.1911). І ўсё-ж на працягу

першай паловы свайго встрожнага году ён рысаваў даволі шмат на аснове ранейшых сваіх успрыманьняў і ілюстрацыйных заданьняў сваіх таварышоў: „Маляваць я маляваў усё найболей беларускія тыпы, адно—два малюнкi з турэмнага жыцьця, а то нарысаваў 12 рысуначкаў Якубу Коласу да яго твораў“ (17.12.1910). Надзеі-ж Казіміра Карлавіча на працу на волі ня зусім ажыцьцяўляліся. У яго пасля выхаду з турмы ня было адпаведных матар’яльных умоваў для мастацкай чыннасьці. Ён нават варстата ня меў: „Хвігуру рэжу, рэжу да штось спору няма, бо напамяць ня помню, а для ўзору нічога ня маю, да і робіць без варстату пагана, аднэй рукой калупаю“ (26.11.1911). Апрача гэтых, ёсьць яшчэ два цікавых успаміны аб мастацкіх творах Казіміра Карлавіча ў лістох яго блізкага прыяцеля Лукаша да яго-ж самога. „Хрыстос ваш стаіць каля сьценкі, як і стаяў, і ні да каго яму дзела няма“ (21.4.1910),— пісаў ён аб датурэмным творы Каганца, а пазьней успамінаў і твор, выкананы ў турме: „Теперешняя свобода (1917 г. М.К.) і лікованіе похаже на ту деву, ktorую ты рiсoвал кoгда-тo в тюрьме Ефiму. Она улыбаeтся і манiт, но eще велiкая пропасть впередi добраться до нее“ (26.5.1917).

Мастацкіх твораў Казіміра Карлавіча захавалася вельмі мала і яшчэ менш вядома. Тое, што захавалася, належыць Беларускаму аддзелу Дзяржаўнай бібліятэкі, Дзяржаўнаму музэю, Музэю рэвалюцыі, Г. Кастравіцкай, С. Скандракаву і інш. Але ўсё гэта не самае каштоўнае, а тое, што належыць Дзяржаўнай бібліятэцы, складае выключна розныя пачатковыя праекты і накідкі.

Казімір Карлавіч, асабліва любячы мастацтва, працаваў у галіне скульптуры, маляўніцтва і рысаваньня, прычым працы па заказу ня любіў, а садзіўся за малюнак, разьбу, рысунак тады, калі яму надыходзіла ахвота.

Скульптурных прац яго мне вядома пакуль што толькі дзьве. Адна з іх, драўлянае ўкрыжаваньне Хрыста, вышынёю каля 90 см., згодна народнаму звычайу, афарбавана ў белы колер і толькі галава ў прыгожа завітым калючым вянку і рушнік ля пояса з розным народным орнамэнтам, ды вусы, бровы і невялікая барада—бурага колеру. Уся фігура вельмі портрэтная і нагадвае ўлюбёны тып беларуса ў рысунках Казіміра Карлавіча. Гэта праца датурэмнага часу. Другая—барэльеф са сланёвай косьці памерам каля 7,9×6,6 см. зроблена Казімірам Карлавічам у турме і адтуль была прададзена. Барэльеф нагадвае ўлюбёны ім і ў літаратурных працах і рысунках мотыў: размова хлапца з дзяўчынаю ля пералазу. Толькі тутака ёсьць пэўныя відазьмены. Плот у садовых кустох,

а за ім дрэва—стылізаванья. Дзяўчына сядзіць у левай частцы барэльефу тварам управа і правым бокам да гледача; калені яе прыходзяцца якраз на палове барэльефу, а ступені ног крыху правей апошняй. За ёю, тварам да яе і тулавам да гледача, з невялікім паваротам да дзяўчыны стаіць хлопец і трымае сваёй левай рукой яе левую-ж. Правая рука хлопца спущана і хаваецца за галавою дзяўчыны. Дзяўчына ў кашулі, гарсэціку і спадніцы; хлопец—у кашулі, завязанай жычкай ля шыі і падпіразанай поясам, камізэльцы і звычайных штанох. У фігурах адчуваецца рух, напружанасць і настрой. Увесь барэльеф утварае моцнае ўражаньне. У левым ніжнім рагу надпіс: „К. К. 1910 л.“. Ёсць яшчэ трэцяя невялікая, таксама барэльефная праца Казіміра Карлавіча з сланёвай косьці, вельмі падобная на гэту, з некаторым уплывам заходня-эўропэйскіх мотываў, але наконт яе яшчэ збіраем дадатковыя весткі аб сапраўдным паходжаньні яе з-пад рукі Каганца.

Але мне пакуль што вядомы толькі чатыры працы Казіміра Карлавіча, прычым дзве з іх на ўжытковых рэчах. Казімір Карлавіч наогул заўсёды вызначаўся ўжыткоўнасцю свайго мастацтва. Яго творы—гэта альбо аздобы ўжытковых рэчаў, альбо ілюмінацыі кніжак, альбо проэкты тых абставін жыцця, у якіх ён жадаў жыць—хаты, мэблі і да таго падобнае. Так, яго зімовы краявід зьяўляецца неадлучнаю часткаю палічкі. Яна складаецца ўласна з палічкі памерам каля $58,2 \times 22$ см., абгароджанай парэнчамі з птушкамі па кутках, яе сьценкі з малюнкамі і разных упорных бакавінах вышынёю каля 26,4 см., якія злучаюць сьценку з палічкай і падпіраюць апошнюю. Парэнчы і бакавінкі аздоблены разным геомэтрычным орнамэнтам. Сьценка палічкі мае памер каля $54 \times 30,8$ см. і складаецца з некалькіх частак. Пасьля адваротнага гзымсу па краі яе ідзе кругом чыстая чорная палоска каля 2 см. шырынёю. За ёю, таксама кругом, чатырохкутнікам ідзе орнамэнтаванае стылізаваным расьлінавым орнамэнтам поле шырынёю каля 3,7 см. Уласна на ім стаіць малюнак памерам каля $12,7 \times 28,6$ см. Зьверху і па баках яго абкружае чорны шлячок шырынёю каля 0,8 см., а за ім орнамэнтаванае поле маляваным геомэтрычным народным орнамэнтам сьветла-чырвонай, блакітнай, чырвонай, жоўтай і белаай фарбамі, шырынёю каля 3 см. Бакавінкі, сама палічка і інш.—чорныя. Малюнак уяўляе найтыповы зімовы беларускі краявід па сьнегавым полі з берагу на занесеную сьнегам рэчку; уперад ад гледача ідзе стралец у кашуху з чорнай аблямоўкай, аўчынавай шапцы з зялёным верхам, ботах, падпіразаны поясам са стрэльбай пад левай пахай. Зьлева ад яго з-пад берагу відаць жывы жоўты пясочак і зялёная

верхавінка, а далей па беразе—два вялізных дрэвы бяз лістоў і лявей пад імі—зялёныя елачкі. А яшчэ далей, ужо за рэчкаю, відаць край вёскі. Сьпераду ад чалавека бяжыць сабака па лёдзе, які прабіваецца сваім колером з-пад сьнегу. На тым беразе стаіць абсыпаны сьнегам стог з бура-зялёным нізам. З правага боку ад стральца ў беразе рэчкі відаць кусты, чарот, асака. За стогам—рэшткі леташняй жоўтай травы, а за імі, цераз белае поле, на кругавідзе—лес у блакітна-зялёных колерах. Над усім—характэрнае хмарнае неба. Усё вытрымана ў рэальных тонах. У чалавеку відаць яго характар. Наогул усе характэрныя ўласьцівасьці нашага краявiду перададзены дасканала. У ніжнім левым кутку надпіс: „К. Костровiцкі 31/VIII 1907 л.“. Другі малюнак Казiмiрам Карлавічам зроблен на дубовай кацёлцы, адпiлаванай наўскос. Кара яе складае сваеасаблiвую рамку і навакол малюнку—бурую палоску каля 0,5 см. шырынёю. Для раўнавагі за ёй пушчана чырвоная палоска каля 0,8 см. і чорны шлячок каля 0,2 см. шырынёю. Сам малюнак займае круг памерам каля 17×14 см. Фон зверху блакітны і кнiзу пераходзiць у блакітна-зялёны. На ім паясны партрэт беларуса ў саламяным капялюшу, белаі кашулi з адкладным каўняром, завязанай ля шыі чырвонай жычкай і крышку расхiненай на грудзях і суконнай сьвiтцы полага колеру са стаячым каўняром. Левай рукi нiжэй локця ня відаць; у правай, узнятай на ўзровень пляча, звычайная люлька з мядзiным вечкам. З-пад капялюша звiсаюць русыя валасы, а невялікая русая барада суладна карым вачам. Добра выяўлены асмьсьлены пагляд, рух да люлькi і вольнасьць ва ўсёй фiгуры. Галава насаджана крышку ненатуральна. У нiзе надпіс: „К. Костровiцкiй“, а на адвароце: „На памяць от Вiктора—4/III 1907 г.“. Трэці малюнак зроблен на каменным тапары памерам 9,6×6,5 унiзе і ×4,3 см. уверсе. У зялёным лесе стралец ва ўсiм белым: шапцы, кашулi і штанох. Толькi каўнер завязаны жычкай ды камiзэлька чырвоная і рамень ад торбы цераз плячо. У руках стральца стрэльба напaгaтoвe. Ва ўсёй фiгуры тварам да гледача рух і напруджанасьць. Па левым краi: „Duleby“ і ў левым нiжнiм рагу: „К. К. 1909 г.“ Чацьверты, няскончаны малюнак на палатне памерам каля 32,2×24,5 см. вельмi характэрна паказвае, як сяляне пад хатай слухаюць лiрнiка. Малы павадыр, хлопчык на зямлi, дзяўчына і iнш. дадзены надзвычайна тыпова з выяўленьнем характару і настрою кожнага.

21 вядомы мне малюнак тушшу больш рознастайна паказвае беларускую прыроду і быт. Усе малюнкi маюць невялікі памер менш 9×12 см. Восем з iх даюць нашы тыповыя дрэвы: дуб,

вярбу, елку, хвою, ільміну, топаль і бярозу і прызначаліся для адпаведных літар альфабэту ў лемантары. На трох паказаны дзік, воўк і бусел ля гнязда. Нарэшце: дрэнная хата і хата на два каміны, якую хацелася мець самому Казіміру Карлавічу, хлопец у полі за сахою з валамі, стралец з сабакам у лесе, выбары старога Рыгора на мядзьеведзя, лірнік з павадыром на ростаньках, бацька з сынам ля стала, матка за калыскай і за прасьніцай, на санях (нагадвае Пярова) і павіншаваньне Мікалая апошняга з новым рокам, калі ён ляціць потарч ад беларускага касара.

З рысункаў алоўкам больш скончаны і больш выдатныя: портрэт маткі Казіміра Карлавіча, сем портрэтаў яго таварышоў, чатыры карыкатуры на пахаваньне беларускай волі і інш. Рэшта рысункаў—толькі нататкі і накідкі, якія сьведчаць аб тым, што ў мастацкай чыннасьці Казімір Карлавіч амаль усебакова адлюстроўваў беларускую прыроду, заняткі і быт беларуса. Асабліва шмат проэктаў орнаментальных аздобаў для гліняных вырабаў, вакон, лаваў, сталоў калёс, паліц, шаф, начовак, тапароў і самых розных іншых рэчаў. Казімір Карлавіч хацеў аздобіць усё тое, чым карыстаецца беларус. Ён вядома шмат розных ужытковых рэчаў, зробленых і аздобленых ім самім: ночвы, асадка, настольная скрыначка і інш.

Дзякуючы свайму дасканалому веданьню прыроды Беларусі і быту народу, сярод якіх ён правёў увесь свой век, Казімір Карлавіч здолеў у сваіх літаратурных і выяўленча-мастацкіх творах паказаць гэту прыроду і беларуса сярод яе так, што іх ня толькі бачыш, але і адчуваеш, ня толькі думаеш выкліканымі імі думамі, але і перажываеш іх. Яго творы—гэта першыя ластаўкі сапраўднага беларускага мастацтва, у аснове сваёй у той час сялянскага.

Вельмі характэрна і тое, што рознастайная мастацкая чыннасьць Казіміра Карлавіча ў значнай меры грунтавалася і на яго навуковай працы, а ня толькі на непасрэдным веданьні быту і прыроды. Самым важным і галоўным навуковым заданьнем у Каганцоў час ня толькі для яго творчасці, але і наогул, было зьбіраньне беларускага слоўніка. Казімір Карлавіч заўсёды жыў сярод сялянства, і гэта асабліва спрыяла яго слоўнікавай працы. Нават у частцы яго папер, якая захавалася, ёсьць звыш тысячы чарнавых запісаў чыста народных слоў, што яшчэ часамі і цяперака невядомы літаратурнай мове. Казімір Карлавіч запісаў словы па сэнсу іх: імёны ўласныя, прыметнікі ласкальныя і г. д., а часамі па альфабэту. З найбольш цікавых яго запісаў можна адзначыць: а) назвы сваяцтва: залоўка, або залвіца, дзевяр, сястрэніца і сястрэніч, брата-

ніца і братаніч, стрый або стрэчны і інш.; б) розныя іншыя іменьнікі: пыца, мыза, чмыс, гал, земец, зубель, подкур, комса, чучка, цемравін, цэд, цыр, талька, тасьма, тонь, стрынгаль, пачынак, баяр, зяло, ёмка, памак і інш.; в) розныя прыметнікі: сьмялявы, панявы, мнявы, маторны, кваплівы, галюзны, красны, зазрывы, статэчны, мярэжаны, зяхраты, золкі, карабаты, чмары, пылкі, тужны, трамцівы і інш.; г) розныя дзеясловы: лютаваць, зырыцца, майначыць, смычыць, буяць, выцяць, петаваць, казіць, верадзіцца і г. д. Трудна знайсці слабое, нехарактэрнае слова ў яго слоўнікавых запісах.

Адначасна з запісваннем словаў, Казімір Карлавіч зьбіраў і народныя песьні, казкі, прыказкі, гульні, абрады, і ўсё гэта пасья ўмела скарыстоўваў у сваёй творчасці. Але яго фольклёрныя запісы мелі ня толькі практычнае значэнне ў яго мастацкай творчасці, а і навуковае, бо запісваліся фонэтычна з адзначэннем месца запісу і іншых даных.

Казімір Карлавіч вывучаў і гісторыю славян на Беларусі і, наогул, сьведкамі чаго засталіся чарнавыя часткі яго некаторых прац. Ён жа даў удалую спробу географічных нарысаў. Але больш за ўсё Казімір Карлавіч працаваў над вывучэннем нашае мовы і звязаных з гэтым пытанняў азбукі, правапісу і граматыкі. У выніку гэтага ён пісаў, што „беларуская мова е адна з найстарэйшых і найчысьцейша з усіх моваў словенскіх: у ей меней як у другіх чужаземнага налёту; у ей захаваліся яшчэ ўсе хормы старыя пры спражэнні і пры скланенні, і (яна) можа служыць як-бы ключам для ўсіх словенскіх моваў; яна дзеліцца на многа гутарак, але глаўным чынам на дзве: на поўночную, чы—бок беларуску, і палуднёву, чы—бо палеску. Першая адлічаецца аканьнем, яканьнем, цёканьнем, дзёканьнем, мякчэйшымі зыкамі і с, і меней у ей старыны захавалася, а палуднёва—цвядзейшымі зыкамі, цввёрдым с, р і з, меншае аканьне і яканьне, слабое цёканьне і дзёканьне (а дзе і саўсім ня дзёкаюць і ня цёкаюць, за то бывае оканьне), примерам: *белар.* ня хоче, хачу, чаго, сягодня, у зямлі, цяля, дзеўка, маўса... У сувязі з такім поглядам на нашу мову Казімір Карлавіч яшчэ ў 1906 годзе спрачаўся з выдавецтвам „Загляне сонца“... у асобе В. Іваноўскага наконт таго, якую гутарку ўзяць у аснову новай літаратурнай мовы—чорнаруску ці беларуску. Ён, зразу мела, стаяў за першую, а Іваноўскі за другую. Да-рэчы, спрэчка ішла і аб слоўнікавым складзе мовы—Казімір Карлавіч быў супроць полёнізмаў. У сувязі з пытаньнем аб асноўнай гутарцы для літаратурнай мовы стаяла і пытаньне аб правапісе. Ён ім Казімір Карлавіч меў

свой асаблівы погляд на вырашэнне яго, так, у свой час ён пісаў у рэдакцыю „Нашай Нівы“ (у гэтым выпадку цалкам захоўваем напісанне орыгіналу): „Посылаю я ў поважаную Рэдакцыю Ношой нивы одну статцю, котору Окраина побоялася надруковаці яко крамольную, і прошу ее надруковаці, и одно позволце мне положить одзин варунок, а меновице: статци которые буду писаць друкуйце так як ены написаны не змениваючы правописма. Я, бачыце хочу штобы вашу газету уси беларусы могли чытаці и штобы мали з ее корысьць, а не одна борысоўшчына и вилейсчына. Бо, хоч Вы гневайцесья-не гневайцесья, а мушу сказаць, што, так як цяпер выйходзиць, ена шыроко не розыйдзетца, бо большая часьць белорусоў не може ее чытаці з прычыны правописма. Як, примером, можэ ее чытаці могулевец которы безударное о говорыць як *ы*, або полешук которы окае, а навэт и самому акаючэму складней будзе одличиць кота ад ката, коня ад каня, вода од вада и далей, як ката од ката, каня од каня, вада од вада. А також зауважце и тое, што акаюшчыє беларусы бэзударное о и е гавораць не як а и я, а як бы штось неясное нито а, нито о, нито ы и тажэ мяккіє *я-е-и*, одно у водных местцох перэсилыває той зык у другых—другы, у трэйцих, трэйци, а чэцьвертых ниводзин з их не перэсилыває. А да ўсего гэтаго белорус, убачыўшы вашэ правописмо, думає што гэта на смех з его мовы гэтак пишуць много з того шкоды выйходзиць“ (чарнавы накідак без даты).

Вось галоўным чынам у гэтых пытаннях, побач з шмат якімі іншымі, былі ў Казіміра Карлавіча і ўсёй яго групы разам з Палуянам, разыходжаньні з віленскай і пецябургскай групамі беларускіх дзеячоў. Наколькі Палуян, Богдан і інш. прымыкалі да вышэй паказаных меркаваньняў Казіміра Карлавіча пакуль што невядома. Але разыходжаньні былі моцныя і ёсьць думка, што яны, побач з іншымі прычынамі, у значнай меры прычыніліся расчараваньню і самагубству Палуяна. Усё-ж Казімір Карлавіч, як і Палуян, стаяў вышэй звычайнай варожасьці да „Нашай Нівы“ і выпісваў яе сваім знаёмым сялянам, што відаць з лістоў і таго і другога.

Пытаньні альфабэту ня менш важныя чым пытаньні правапісу і над імі Казімір Карлавіч працаваў бадай больш, чым над апошнімі. Ён цярпліва і дасканала вывучыў расійскую, лацінскую, славянскую і арабскую азбукі, шукаючы найбольш адпаведных знакаў для беларускіх гукаў. Адначасна ён спрабаваў практычна ўкласьці беларускую азбуку, аб чым сьведчаць шматлічныя проэкты ў яго чарнавых паперах. Адзін з іх, з тэорэтычным угрунтаваньнем, складаецца з наступных начарна накіданых думак (на жаль, у су-

часнай азбуцы, якой карыстаемся, няма знакаў для перадачы Каганцовага проэкту і прыходзіцца перадаваць іх сучаснымі знакамі ці словамі ў дужках): „Усе людзі стараюцца наладзіць пісьменнасць так, штобы яна была як можна прасьцейшая, а затым і лягчэйшая для навучання. Адно адны разумеюць, што калі ў абэцадзе меней знакаў, то яно лягчэйшае, а памойму разуменьню трохі ня так: бо калі мала знакаў звычайных, то на адзін зык прыходзіцца ставіць колькі знакаў, як прымерам: у англікаў, хранцузаў, да навошта далёка шукаці, калі і ў нашых суседзяў палякаў, калі трэба паставіць *х, ч, ш*, то мусім пісаць *ch, cz, sz*, што дужа затрудняе навуку граматы. Калі-ж бо прыняці на ўсякі зык асаблівы знак, то хоч будзе трудней трохі наўчыцца гэтых знакаў, але пісаць ужо будзе шмат лягчэй. І славянскае абэцадла і е найлепшае з усіх эўрапейскіх, бо яно падходзіць да ўсіх славянскіх гутарак, адно пачамусь яго закінулі, а пільнуючыся якойсьта моды стараюцца пісаці лацінскімі знакамі, каторыя ні да воднай з цяперашніх моваў не падходзяць, а тым болей да беларускае мовы, каторая багата зыкамі. Отож я паспытаю ўлажыць беларусам на пробу абэцадла, каторае бы найболей падходзіла да іх мовы. Возьмем перш аднагалосныя: *а*—як і ўсякае *а* і к яму-ж мяккую *я*; *е* і мяккае *э*, хоч у беларусаў яно трайка гаворыцца—цвѣрда, мякка і сярэдне, такжэ як і *ы*, но дзеля ўпрощання возьмем толькі два—*ы* і *і*, а беларус сам няхай вымаўляе іх, як яму лягчэй; далей *о*, *ё*, але трэба ведаць, што *о* без усиленьня голасу (удареньня) у беларускай мове рэдка гаворыцца ясна, а адны гавораць як-бы *а*, іншыя—як *ы*, а толькі пінчукі гавораць *о*. У цяперашніх кнігах пішуць *а*, а я пасулю ў такім разе пісаць (цвѣрды знак *М. К.*) і адпаведну ёй мяккую (яць *М. К.*), а такжэ *о* з прыдыханьнем (славянскае он *М. К.*), каторае можна гаварыць калі з яго пачынаецца слова, як *го*, або *во*, а ў сярэдзіне слова—то як *оу*; *у* з прыдыханьнем (асобны знак *М. К.*), прымерам *уліца* = *вуліца*, або *гуліца*, і мяккае *ю*. Цяпер возьмем сагалосныя: *б, в, г, д*, але *д*, калі стаіць перад мяккім зыкам беларусы найболей гавораць *войстра*, з прысьвістам і цяперашнія пісьменьнікі пішуць *дз*, а памойму лепей прыняць асаблівы знак *д* (рукапіснае хвостом уніз *М. К.*), далей *ж, з, к, л, м, н, п, р, с, т, у, ў, й, х, ч, ц, ш, т* мяккае такжэ гаворыцца з прысьвістам і пішуць *цв*, а мы возьмем (асобны значок *М. К.*)“. Далей Казімірам Карлавічам дадзены проэкт уласна беларускіх знакаў і прыклады словаў з іх.

Гэтыя цікавыя думкі зноў-жа засталіся толькі думкамі, бо ў царскія часы ня было адпаведных матар'яльных і юрыдычных

умоваў для ажыццяўлення такога праекту: патрэбны былі зьезды, якія адбываюцца зараз, для паразуменьня ўсіх культурнікаў, або вялікія грошы на практычную выдавецкую працу новым шрыфтам. Ані дазволу на першыя, ні грошай на іх і на другое ні Казімір Карлавіч, ні беларускі народ ня меў і ва ўмовах царату ня мог мець.

Дбаючы аб асьвеце народу на яго роднай мове, Казімір Карлавіч працаваў і ў гэтым кірунку. Ён улажыў „Беларускі лемантар або першую навуку чытаньня“, кніжку для дзіцячага чытаньня, частка якой ужо была атрымана выдавецкай суполкай „Загляне сонца“... аб чым сьведчаць лісты В. Іваноўскага да Казіміра Карлавіча, пераклаў „Гутаркі аб небе і зямлі“ і г. д.

Лемантар ня мог быць вялікім, бо трэба было, каб ён тання каштаваў. Вось кіруючыся на гэта, Казімір Карлавіч і даў усю навуку чытаньня ў невяліччай кніжачцы. Увесь матар’ял укладзены па гукавому мэтаду. „Даўней вучылі чытаць год, або і два, а цяпер і ў два месяцы навучыш—пісаў аўтар у прадмове да лемантара. Не паказывай зараз усіх знакаў, а так, як тут напісана: знак за знакам і адразу вучы чытаць цэлы склад і слова, склад за складам. Ня так, як раней вучылі: бэ-а-ба, а зразу б-а-ба. Пакуль пачнеш вучыць чытаць у новым месцы, прачытай раду, што дробнымі знакамі напісана“. Гэтыя рады сапраўды ў значнай меры дапамагалі пры навучаньні. На кожную літару дадзены выстарчаючы матар’ял для навучаньня. Апошні ілюстраваны рысункамі Казіміра Карлавіча. У канцы лемантара дадзена некалькі цікавых дзіцячых апавяданьняў, а таксама тлумачэньне паняцьцяў гуку і літары, знакаў прыпынку і інш. і, урэшце—цыфры і лацінскі альфабэт. Да апошняга на жаль не дадумаліся яшчэ найноўшыя ўкладальнікі лемантароў, а навука лацінскаму альфабэту на роднай мове палегчыла-б у далейшым вельмі важную справу навучаньня чужаземным мовам, якая пакуль што ў нас у поўным заняпадзе. Апрача лемантара, Казімір Карлавіч укладаў і граматыку беларускае мовы, часткі якой захаваліся ў яго чарнавых паперах, а некаторыя тэрміны ўвайшлі ў сучасныя выданьні граматык.

Аб кніжцы для дзіцячага чытаньня можна судзіць толькі па тых абрыўках, якія засталіся ў чарнавых паперах нябожчыка. Але такія рэчы, як апавяданьні аб птушках, аб першым сьнезе і паляваньні на зайца і інш. паказваюць Казіміра Карлавіча як глыбокага знаўца дзіцячай псыхолёгіі, задач навучаньня і адпаведнай мовы для апавяданьняў такога роду.

У кірунку веданьня і скарыстаньня ўласна папулярнай мовы Казімір Карлавіч выканаў вялізную працу выкладаньня на бела-

рускай мове „Гутарак аб небе і зямлі“, што ў той час было асабліва цяжка, бо ўсе тэрміны трэба было знайсці самому і ён здолеў іх знайсці на роднай мове. На жаль, гэта каштоўная кніжка яшчэ ўсё не перавыдана нашымі выдавецкімі ўстановамі.

І жыцьцё і творчасць Каганца выклікалі і выклікаюць захапленне і павагу да сябе. Нават царскі ўрад выявіў гэту павагу ў вечнай апецы над ім у турме, якую прымуова даваў двойчы на пражыццё, а таксама і Е. Карскі ў сваёй адмоўнай ацэнцы працы Каганца. Але апошні, пішучы, што „вообще он большой сепаратист и ненавистник всего русского“, перабраў меру. Каганец у адным з сваіх вершаў пісаў:

„Што сваё сынок,
Ня чурайся жа
І чужому-ж ты
Навучайся жа! (1907),

а гэта ўжо сьведчыць, што ня ўсё чужое, у тым ліку і расійскае ненавідзеў Каганец. Але ўсё-ж мы павінны ахвотна адзначаць незадаваленыя царату і Карскага Каганцом, бо каб яны маглі яго пахваляць—мы-б гэтым самым яго такога, як маем, ня мелі-б. Супроць-легла, чым царат і Карскі, адзваваюцца беларускія культурныя дзеячы аб Каганцу. „Ад барадатай прысадзістай фігуры аўтара (К. Каганца. *М. К.*), насіўшага кажух, боты і падпіразанага поясам, веяла такой моцнай несакрушымай верай, што „Беларусь трэба падымць“,—пісаў А. Уласаў. „Пачаў ён (К. Каганец *М. К.*) пісаць з 90 гадоў, у часе пашырэння твораў Багушэвіча, але стаіць у гэтым часе зусім самабытна, арыгінальна, па-за ўсякімі ўплывамі і перайманьнямі“,—адзначыў М. Гарэцкі, а невядомы аўтар констатаваў што „ён (К. Каганец. *М. К.*) лічыцца духоўным бацькам усіх працаўнікоў беларускага руху“. Аб літаратурных творах Казіміра Карлавіча вельмі добра адзваўся С. Ясяновіч, М. Багдановіч і іншыя беларускія літаратары і культурнікі наогул. Трапна адзначыў вартасці драматычных твораў Казіміра Карлавіча Язэп Дыла: „Усе яны (драматычныя творы *М. К.*) былі апублікаваны Я. Лёсікам і сьведчаць аб вялікіх магчымасцях, якімі валадаў пісьменьнік: ён добры назіральнік быту, чулы сэрцам чалавек і добры психолёг (як прыгожа раскрыта ім першае каханьне вясковага хлапца і дзяўчыны), якая сакавітая, а і простая разам мова ў яго гэрояў“... Таксама яскрава вызначаны і мастацкія здольнасці Казіміра Карлавіча В. Ластоўскім: „другога такога знаўца псыхікі і быту беларусаў, як Каганец, беларусы дагэтуль ня маюць паміж сваёй інтэлігенцыі

Гэта асабліва кідаецца ў вочы пры азнаямленьні з яго мастацкай творчасцю: з паміж усіх новачасных беларускіх мастакоў толькі адзін Каганец умеў нарысаваць сапраўдны тып беларуса“... Гэты шэраг дадатных водгукаў аб Казіміру Карлавічу можна было-б значна павялічыць.

Але, разам з тым, у біяграфічных нататках пра Казіміра Карлавіча яшчэ шмат легендарна-романтычнага, яго творы не сабраны і невядомы шырокім колам. Вось адной з найпільнейшых задач беларускай навукі і зьяўляецца высвятленьне жыццяпісу К. Каганца, зьбіраньне, упарадкаваньне і вывучэньне яго твораў, а таксама апублікаваньне іх.

Бібліяграфія (па картатэды Дзяржаўнай бібліятэкі з маімі дадаткамі).
1. Пра К. Каганца: Ясяновіч С. (Аб творчасці К. Каганца) „Наша Ніва“, Вільня 1910, № 7, ст. 109. М. Багдановіч, (Упамін аб Каганцу) „Наша Ніва“, Вільня 1911, № 4, стар. 55. М. Багдановіч. (Упамін аб Каганцу) „Колядная пісанка Вільня“, 1913, стар. 9. Карусь Каганец „Беларускі Шлях“, Менск, 1918, № 49. Уласаў А., К. Кастравіцкі і Г. Татур „Беларускі Шлях“, Менск, 1918, № 51. А. Л. Каганец „Гоман“, Вільня, 1918, № 46. Дзьве страты „Вольная Беларусь“, Менск, 1918, № 20-21. Карусь Каганец „Беларускае Жыцьцё“, Вільня, 1919, № 14. Карскі Е. Каганец. Карусь „Белоруссы“ т. 3, в. 3, гр. 1922, стар. 400—401, 160, 162, 165. Бурбіе А. (Упамін аб Каганцу) зб. „Беларусь“, Менск, 1924, стар. 180. Гарэцкі Максім Карусь Каганец „Гісторыя беларускае літаратуры“, М.-Л. 1924, ст. 265-267. Шлюбскі А. (Аб політычных карыкатурах К. Каганца) „Маладняк“, Менск, 1927, № 10 ст. 75-76. Н. Б.—і Палкае сэрца (памяці К. Каганца) „Савецкая Беларусь“, Менск 1928, 115. Мачульскі В.—К. Каганец, як пісьменьнік і грамадзянін „Савецкая Беларусь“, Менск, 1928, № 115. Власт. Да характарыстыкі Каганца (успамін) „Савецкая Беларусь“, Менск, 1928, № 115. П. Творы Каганца: у „Нашай Ніве“, Вільня. 1910 г. Кобзар (верш), № 3; 1911 год: Сьцяты камень (верш), № 27; Навасадзкае замчышча, № 35, Журавель і Чапля, № 44, Прылукі, № 30; у „Гомане“, Вільня, 1918 г.: Навасадзкае замчышча, № 47; Сьцяты камень, № 46; у „Вольнай Беларусі“ Менск, 1917 г.: Халера 40 року. Навасадзкае замчышча, № 15; Засульскія турэ. Ваўчок, № 16; 1918 г.: Адкуль зязюля ўзялася, № 29; Прылукі. Вітаўка. Чым болей хто мае. Ня той міл, № 32; Вандроўка кроплі вады. Скрыпач і ваўкі. Машэка, № 33; Такая доля, № 36; у „Беларусі“ Менск, 1919 г.: З папераў К. Каганца, № 39; Нёман; Гадка пра Галубка. Чы праўда гэта. Дума пра кн. Рамана Сангушку. Пра пана Ленскага. Старажовы курган. Вяцкая. Царская служба. Былое (вершы), № 43; Старажовы курган (драма), № 46; Збор. Наша доля маладзецка (вершы), № 44; Наш покліч. Наш сымбол. Плач беларуса (вершы), № 45; Беларус. На мобілізацыю. Палесьсе (вершы), № 48; Каляды (верш), № 53; Двойчы прапілі (драма), №№ 53, 54, 55; Парада, № 49; У іншым шчасці няшчасце схована (драма), № 49; 1920 г.: Год, № 1; З рэфэрату на калядны сход № 6; Сын Даніла (драма), №№ 70, 74; у „Беларускім Жыцьці“, Вільня, 1919 г.: Жніва (верш), № 10; у „Беларускіх ведамасцях“. Вільня, 1921 г.; Адважна, брацьця (верш) № 7; у „Вольным Сьцягу“, Менск 1921 г.: Да настала бо маё сьвятанька. Лясы, бары і дубровы. У тры шляхі ідуць ляхі. З Багдана Залескага (вершы), № 2; у „Зорках“ Менск, 1921 г.: „Нашыя птушкі: Варона. Крумкач. Груган або грач. Галіца. Сарока. Сіневаронка. Сойка. Шпак.

Мірэза і дрозд. Салавей. Іншыя птушкі № 2; у розных іншых выданнях: Малітва (верш). „Першы беларускі каляндар“ „Нашае Нівы“, Вільня 1920, ст. 59; Наш сымвол (верш) „Беларускі каляндар“ „Нашае Нівы“, Вільня, 1911, ст. 78; Кобзар (верш) „Беларускі каляндар“ „Нашае Нівы“, Вільня 1912, ст. 88; Што кажух, то ня вата, „Беларускі каляндар“, Вільня 1914, ст. 101; Модны шляхцюк. Бытавая камедыя ў адной дзеі, „Сцэнічныя творы“, 1918, сш. 2, ст. 5; Адважна брацьця, наперад ідзіце (верш) „Каляндар Заранка“, Менск 1919, ст. 9; Бутрымава прыгода. Страшнае заклінаньне. З нашага жыцця. На сплаў. На сплаве. Тры аленыны. Збойства ў пушчы. „Адраджэньне“, Менск 1922, сш. 1, ст. 126; асобныя выданні К. Каганца Беларускі лемантар або першая навука чытанья, Пецярбург 1906, ст. 30; Тое-самае лацінскімі літарамі: Гутаркі аб небе і зямлі. На беларускую мову перавярнулі К. Кастровіцкі і С. Шаўлоўскі. Пецярбург 1907, ст. 68; Модны Шляхцюк. Бытовая камедыя ў 1 дзеі, Пецярбург, 1910, ст. 22; У іншым шчасьці няшчасьце схавана Вільня, 1919, ст. 12.

Кнігапіс

Беларуская лірыка ў Латвіі

Першы крок. Зборнік вершаў туртка маладых беларускіх поэтаў у Латвіі. **Літаратурны куток** газэты „Голас Беларуса“ ў Рызе. **Ластаўка.** Зборнік вучнёўскіх твораў у Латвіі. **Школьная праца.** Часопісь Дзвінскай беларускай гімназіі.

Ня гледзячы на моцны ўціск беларускай меншасці ў Латвіі, беларуская літаратурная чыннасць развіваецца там даволі хуткім тэмпам. Ужо выявілася значная колькасць поэтаў з сялян і гарадзкіх работнікаў, якія свае творы змяшчаюць амаль выключна ў вышэйназваных выданнях.

Галоўнае месца ў іх творах, зразумела, займаюць мотывы змаганьня за свае сацыяльныя і нацыянальныя правы. Поэта *В. Рацын* кліча:

„Змагайся народзе за лепшую долю!
У змаганні ёсць шчасце тваё!
Прачніся хутчэй і здабудзь сабе волю,
Навострыўшы востра лязьзе!

* * *

Ня дай ты на зьдэкі народу чужынцам,
Прышоўшым ня звана да нас;
Ня дай насмяхацца над мовай злачынцам
У нявольны гаротны твой час!

* * *

Ня дай ты навекі загінуць у няволі
Дзяцям і унукам тваім,
Ня дай ім прапасці у вечнай нядолі,
Жывучы пад дахам сваім!“

Змаганьне беларускіх сялян і работнікаў у Латвіі мае шмат агульнага са змаганьнем за тое самае беларусаў у Заходняй Беларусі. Да таго пісаць аб апошнім можна

ў Латвіі значна вальней, чым аб інтарэсах беларускай меншасці ў самой Латвіі. І вось другі poeta, *К. Езавітаў* у моцных радках свайго ўдалага вершу заклікае яшчэ паднявольных беларусаў Заходняй Беларусі да ўпартага змаганьня:

„Народзе мой, народ мой беларускі,
Зноў над табой падняў нагайку польскі пан,
Зноў у турму з палосак бедных, вузкіх
Пагнаў цябе Пілсудзкі—палітычны хам!
Нясуцца крыкі, стогнуць у хатах маткі,
Маўчыць турма... Лукішкі—беларускі гроб!

Дрыжаць, схіліліся, зусім шчарнелі хаткі
Кіпцём крывавым зноў белы арол па-
скроб..

Дняпро, Дзевіна, бацькі плямён Кры-
віцкіх,
На бераг ваш імкнецца польскі бот!

„Ратуючы Эўропу з хмараў бальшавіцкіх“,
Крывёй крывіцкай хочуць ускрывяніць
чарот!

Крыві? Крыві зноў хоча „ожэл бялы“?
Зноў паншчыну Пілсудзкі хоча завясьці?
Дык хай-жа зноў скрыжуюцца штыхоў
удары,—

Рахубы старыя прышоў ужо час зьвясьці!
„Турма народаў“, ты ўваскросла ў Польшчы!

„Як вольны з вольным“—ужо сталася
маной!

Лёс беларуса ўжо ня будзе горшы.
Калі палеткі ўспыхнуць новаю вайной!
Было калісь,—мы ў бойку ішлі з касамі.
Мы галаруч змагаліся з панамі і царом.
Але цяпер і мы разумней сталі
І галаруч у бойку не пайдэем!

Ужо грываць і ў нас свае гарматы,
Ужо й са стрэльбаў мы наўчыліся стра-
ляць.

І ў чыстым полі, здалёк роднай хаты,
Не нам адным галовы прыдзецца складаць!..
Народзе мой!—Ці чуеш сваю сілу?
Ці бачыш сам, як узрос і узмацнеў?
Узьдымі руку і... ўдар! Няхай у магілу
Заgone паншчыну твой справядлівы гнеў!“

Зусім слушна аўтар разумеє, што ў чарговай бойцы пролетарыята з эксплэатарамі беларускія работнікі і сяляне Заходняй Беларусі будуць біцца не адны. Яны могуць перамагчы толькі з пролетарыятам Польшчы і іншых краёў і анархічна ня выступаць.

Усякае, самае нявіннае нават, змаганьне з пануючай буржуазіяй за свае нацыянальныя і соцыяльныя правы прыводзіцца ўрэшце-рэшт або да зьнішчэньня дыктатуры буржуазіі, або да турмы для актыўных змагароў. Так было і ў Латвіі, калі латыскія нацыяналісты ў 1924 г. стварылі вядомы беларускі процэс. Уся актыўная беларуская інтэлігенцыя была кінута ў турму. І вось зьвязаныя з гэтым момантам барацьбы настроі таксама адлюстраваны ў творах маладых поэтаў.

Здавалася-б, што сырыя мury турмы, вузкая нара, у якой прыходзіцца сядзець, павінны задуміць жывога чалавека. Аднак, не; змагара не пераможаш; яго думкі—вольныя; яны

„лунаюць ня тут!
— З селянінам у полі, з вуглякопам
у нетрах...
Ня ўзьдзенуць на думку аковаў і пут!“

Але асноўнае закаханьне латвійскіх беларускіх поэтаў яшчэ, зразумела, не да гораду, а да вёскі:

„Ты месца дзяцінства майго,—
Нікому цябе не дарую“.—

кажа поэта *С. Шаўцоў*. Часамі ў маладой поэткі *В. Казлоўскай* гэта закаханьне ў вясковую Беларусь даходзіць да экстазу:

„Бажніца мая ты сьвятая,
У аправе з садоменных стрэх,
Як цябе ня любіць дарагая,
Твае сьлёзы і сонечны сьмех!“

Яшчэ большая, бадай любоў выяўляецца ў шматлічных вершах

аб замілаваньні роднай мовай. Пোэта за роднае слова, як і за волю бацькаўшчыны і долю братоў, гатоў памерці:

„За гонар айчыны, за роднае слова,
За лепшую долю братом—
Я ўмерці адвагай заўсёды гатова
У змаганьні з няпраўдай і злом!“

Нацыянальны ўдзіск выклікае змаганьне за нацыянальна-культурнае разьвіцьцё, за родную мову. Але поэты яшчэ ня зусім цьвёрдыя ў сваіх соцыяльных пераконаньнях. З любові да Беларусі, у іх часамі вырастае фэтышызацыя апошняй:

„У куце больш ня маю бажніц,—
Мапа там. А на ёй—Беларусь.
Ёй адной я цяперака малюсь,
Перад ёй штодня падаю ніц“.

Рэлігійны дурман падмацоўваецца дурманам нацыяналістычным. Не выпадкова з гэтым зьвязаны ксьёндз (*Э. Вайводзіш*):

„З-за Дзьвіны да нас у Прыдзруйск
Ксьёндз Цыкота прыяжджаў
І з амбоны, дзіўна неяк
Сэрцы рушыў, прабуджаў“.

Ён вось пастараецца заснаваць у сэрцах цёмнага люду новы нацыяналістычны дурман і ўзмацніць на аснове яго рэлігійны. Заміж таго, каб змагацца з гэтым, каб не разьвіваць з натуральнага пачуцьця любові чалавека да таго месца, дзе ён радзіўся, шкоднага нацыяналізму; каб не забывацца, што родная мова—толькі сродак сувязі гораду з вёскай і хутчэйшага культурнага разьвіцьця,—заміж усяго гэтага, поэта часамі разьвівае гэты нацыяналізм. Ён забываецца, што ў сьвядомага латыскага, польскага, беларускага і д. г. п. работніка і селяніна адзіны сьцяг, чырвоны. Ён выдумвае бел-чырвона-белы сьцяг, пад які кліча змагацца ўсіх беларусаў; гербам бярэ сябе—герб літоўскай бур-

жуазіі і ўслаўляе яго. Усё гэта зьяўляецца найлепшым сродкам страціць сувязь з масамі. За такімі прызывамі ніхто нават у Латвіі не пашоў. Ужо можна адзначыць адмаўленьне ад гэтага дурману: пасья вядомага беларускага процасу ў Латвіі такія вершы ў маладых поэтаў ня сустракаюцца, а соцыяльная сьведомасьць значна ўзмацнілася. Са здаровай любоўю да вёскі поэта Я. Воркуль у першую чаргу адзначае яе беднасьць:

„На ўсіх дахах цвіце-зеленецца мох,
Быццам фарбай якойсьці абліты!
А за вёскаю нівы—палоскі вузкія,
Няма мейсца каня зварачці.
З камяністых узгоркаў здабыткі малыя,
Часам хлеба й сабе не здабыці!“

Сялянскае жыцьцё вельмі цяжкае. Зямлі вельмі і вельмі мала. Селяніна вечна мучыць думка як і дзе яе здабыць. І вось малады неспрактыкаваны poeta часамі памылкова думае, што зямлю можна будзе здабыць надмернай працай (Ванаг):

„Толькі братка не лянися,
А працуй да поту.
Пасья працы адпачынеш
Ды паеш у ахвоту.
А мо' з часам і прыкупіш
Дзе-які шасточак.
Не табе, дык хоць для дзетак
Будзе свой куточак“.

Ён не паказвае селяніну, што дробная ўласнасьць—гэта тупік, з якога ён ня выйдзе. Гэты шасточак, 3—4 дзесяціны зямлі дзеткам прыдзецца дзяліць, а пасья самім, як і бацьку, надмерна працаваць для новай куплі, а яе можа і ня быць. Рэч зразумелая, што ня ў гэтым выратунак...

У творчасці маладых поэтаў падрабязна адбіваецца іх жыцьцё ў школах, іх перажываньні, іх жаданьне далей вучыцца, але унівэрсытэт для іх недаступны...

З бытавых малюнкаў даволі цікавы сваім трагізмам малюнак сьмерці маткі (М. Слосман). Бацька паслаў для маткі новую пасьцельку, адзеў новую сукню, заміж газоўкі запаліў сьвечкі; матцы ўжо лягчэй — яна ня стогне; людзі пяюць; дзіця просіць татку ня плакаць і—

„Хай толькі людзі ўсе выйдуць
ад нас,
Песьні хай скончаць свае.
Я ўжо казаў ім, казаў ужо
ня раз—
Ідзіце ад мамкі маей!“

Часамі адмоўныя бакі жыцьця вёскі выклікаюць вострую сатыру (П. Сакол):

„Хто што-дня па нашай вёсцы
П'яны семяніць?
У чыей кішэні ў пляшцы
Самагон бульчыць?“

Хто падпіўшы на гулянцы
Робіцца сьвіньнёй;
З клеці бацькаў скарб цягае,
Мочаны сьлязой?

Хто штотыдзень каля плоту,
Як быдлё ляжыць?
Хто, калі паманіш чаркай,—
За сто вёрст бяжыць?

Хто ад п'янства і лайдацтва
Ходзе сам ня свой,
Клычыць дзевак па закудцям,
Сыпе мацярнёй?

Хто для старай, хворай маткі
Столькі сьлёз дае,
Што яна іх бяз устанку
Дзень і ноч ле?

Хто ў магілу гоніць бацьку?
Хто прадажны сам,
Прадае сваю зямельку
Панскім прыхвастаням?

Хто за буйствы ды разбоі
Па турмам-бы гніў,
Каб чыноўніцкім—чужацкім
Лізуном ня быў?

— Гэта (сорамна прызнацца.)
Сын зямелькі той,
Скуль паходзіць сын народу
Лесаўчык—герой!“

Да вышэйапісанага тыпу часамі далучаюцца Паўлюкевічы ў Латвіі—тэтарайцы і пігулеўцы, што

гандлююць беларускай нацыянальнай меншасцю. Іх поэта гоніць прэч:

„Аддзіце ад нашага шляху
Тыя, імя чыё—таргашы!
Ваша месца ня тут, каля
судыгу,—
Ваша месца,—дзе лічаць
грашы!“

Гэты верш ужо ўласна пераходзіць у, так кажучы, грамадзкі быт. У галіне апошняга поэта (*Э. Вайводзіш*) радзіць настаўніку, ня гледзячы на ўсе перашкоды і пагрозы турмы, ня чурацца грамадзкай працы:

„Ня бойся ты працы
грамадзкай,
Што крывам прыносе
карысьць,
Ня бойся і злосьці чужацкай
Што хоча часамі загрызьць“.

Ад гэтага ён пераходзе да ўдзелу ў выбарах у Сойм
(*А. Іжык*):

„Сьмела, браты, прыступайце
Да выбараў у сойм.
І для долі выбірайце
Верных дзеячоў!“

Поэта радзіць ня верыць пану
(*М. Талерка*):

„Ён на ганку спрытна кажа
І цябе зямлей так вабіць,
А ў сойм улезе, што пакажа?
Во, цябе як ён абманіць!“

У любоўнай лірыцы часамі адчуваецца чадны анархізм (*Я. Воркуль, М. Талерка, В. Казлоўская* і асабліва *Кастусёнак*), але ўсё ж каханьне ў шмат каго з поэтаў зьяўляецца здаровым, глыбокім радасным пачуцьцем, што параджае новыя сілы (*Н. Мікалаева*):

„Прытуліся хутчэй—
Да грудзі ты мае!
Ты змарыўся ў змаганьні з
няволяй!“

Табе песьню сьпяю,
Новых сіл надаю,
Каб лягчэй дасягнуць шчасьця-
долі“.

Вершы на тэмы асабістага жыцьця зусім не шматлічныя. Часта толькі адзначаецца як цяжка там дзяўчатам вучыцца. Хлопцы яшчэ сяк-так змагаюцца з беднасьцю. А дзяўчаты, калі да беднасьці далучыцца яшчэ асабістае гора ці хвароба,—гінуць. Каля дзесятку вершаў маладой беларускай літаратуры ў Латвіі напісаны як надмагільныя пліты для сваіх таварышоў. Але пераможаныя пакідаюць змагацца жывых і просяць:

„Не ганьбіце, што я... што я
мяртва!“

Часамі poeta (*Б. Рык*) выказвае сваю зморанасьць, пачуцьце адзіноцтва, бо—

„Замкнут кальцом
І жасьцерам пасеян.
Бяз цёпла, бяз сьвятла,
Ва ўладзе жорсткай зла—
Жыцьцёвы шлях заваян
Ліхім віхром“.

Наогул-жа асноўны тон маладой поэзіі оптымістычны, моладзь хоча вучыцца і каза пра сябе
(*А. Бартуль*):

„Мы моладзь, дык будзем для
краю раднога
Верная. шчырая сіла—
падмога!“

Такім чынам з пачаткаў творчасці маладых беларускіх латвійскіх поэтаў відаць, што яны ўжо перамаглі хваробы свайго росту ва ўмовах буржуазнага ладу і пачынаюць у сваіх творах адлюстроўваць жыцьцё прыгнечаных беларускіх сялян і работнікаў у Латвіі, становяцца магутным голасам беларускай грамадзкасьці ў Латвіі.

Вывучэньнем, крытыкай твораў сваіх тварцоў у Латвіі яшчэ ніхто не займаўся. Трэба-б было наладзіць гэта ў гуртках пры беларускіх школах. Наогул-жа дасьледваньне сваёй творчасці і жы-

вая сувязь з работнікамі і сялянамі, шляхам вусных выступленьняў поэтаў на сходах апошніх—вось дзёве грунтоўныя неадкладныя задачы беларускай літаратуры ў Латвіі

А. Стаход.

„Для будучыны дарам не загіне“. *Алесь Дудар. Вежа. Выд. БДВ, Менск. 1928 год, ст. 59. Цана 65 кап.*

Шчырая любоў да роднае краіны займае пачэснае месца ў мотывах творчасці Алесья Дудара. З вялікім замілаваньнем малое ён мінулае і сучаснае свае бацькаўшчыны.

У той-жа час у зборніку зусім выразна выступае і клясавая лінія Алесья Дудара, яскрава выступае ўся ненавісьць яго да паноў, да абшарнікаў, да буржуазіі, якая яшчэ дагэтуль трымае ў сваіх кіпцюрох амаль палову нашае бацькаўшчыны. І братам сваім, якія стогнуць у беларускай няволі прысьвечаны не адзін з радкоў „Вежы“.

У большасьці выпадкаў мотывы нацыянальныя ў творчасці Дудара пераплятаюцца з мотывамі сацыяльнымі. І гэта зусім правільна: нацыянальнае змаганьне не зьяўляецца для нас самамэтаю, для нас яно зьяўляецца толькі сродкам да ўзьняцьця агульнага культурнага ўзроўню нашых працоўных мас.

„І заход і ўсход з нязьлічаных
вякоў
выдатных мастакоў сусьвету
падарылі
і толькі Беларусь падрэзаная
крыльмі
аздобіла ў нядолю боль і кроў“.
(ст. 12).

Гаворыць Дудар. І прычыны гэтага заняпаду для Дудара зусім ясныя. Яны ляжаць у тым, што:

„Мы з году ў год
з убогіх ураджаю
за сьмерць і за жыцьцё плацілі
чынш.
Каму, каму мы ніў сваіх
ня жалі?
апякуноў над намі—хто-б
зьлічыў?
(ст. 14).“

Апякуны гэтыя ў мінулым. Праўда—яшчэ і цяпер перапоўнены лепшымі сынамі беларускага працоўнага народу астрогі Вільні, Горадні, Беластоку, Берасьця, Пінску. Праўда, у Косаве разьёшаныя паны яшчэ расстрэльваюць беларускіх сялян толькі за тое, што:

„Выйшлі яны з грамадой
з горам сваім, з жалёбой,
раны і крыўды свае
вынеслі ў белы сьвет“...
(ст. 17).

І Дудар верыць, што:

„Устане і наша зара,
бедны дабраны край!
У борах засыпле жвір
межы на целе жывым“...
(ст. 18).

Большасьць вершаў зьмешчаных Дударом у „Вежы“ прасякнуты багдзёрасьцю. Дудар верыць, што прыдуць сьветлыя „Палаючыя“ дні. Ён з надзеяй глядзіць на будучыну, бо ведае, што:

„На сьценах варшаўскіх
вакзалаў
рахункі напішам мы сталью
штыхоў,
пад воблеск сусьветных
пажараў“.
(ст. 23)

І тады, калі рэволюцыя зьнішчыць да шчэнту сацыяльна-экономічныя ланцугі, якімі дагэтуль яшчэ скаваны нашы браты з Заходняй Беларусі, калі ня будзе больш эксплёататараў і эксплёатаваных, тады ня будзе і нацыянальнага ўціску, тады вырашана будзе нацыянальнае пытаньне,

тады перад намі будзе шырока адчынены шлях культурнага развіцця, культурнага ўздыму шматмільённае нашае працоўнае масы.

Дудар верыць у гэты культурны ўздым, ён верыць, што ў сваім культурным будаўніцтве пасля шматвяковага заняпаду Беларусь дасягне нябывалых вышынь, калі:

... прыгажэйшы ў свеце край
для будучыны дарам не загіне—
і сотні Рафаэляў і Чэліні
у фарбах бацькаўшчыны нашай дага-
раць—
(ст. 12).

Увесь зборнік „Вежа“ — вельмі суцэльны і паказвае, што памылкі ў Дудара ўжо ў мінулым, як у мінулым у яго і тыя пэсымістычныя настроі, што так выразна выступаюць у некаторых вершах з папярэдняга яго зборніку „І зацісьцей і сталёвей“.

Наогул вершы Дудара ў пераважнай сваёй большасьці эмоцыянальна моцна насычаныя, дынамічныя, ня толькі паводле формы, але і паводле зместу, паводле агульнае свае пабудовы.

Характэрна, што нават вершы пісанья з прычыны розных афіцыйных урачыстасцяў, юбіляў ці сьвят не схэматычныя, наадварот,

надзвычайна цёплыя. У іх Дудар умее даць сапраўдныя перажываньні, паказаць жывых людзей з іх горам і з іх радасьцямі. У іх адчуваецца душа аўтара.

На вялікі жаль, эмоцыянальнасьць натуре Дудара мае і дрэнныя бакі: ён захапляецца ня толькі тым, што бачыць навакол сябе, ён захапляецца і літаратурай, якую ён чытае, яе тэматыкай, яе мастроямі.

Адгэтуль часам (хаця, трэба сказаць, рэдка) некаторыя яго вершы выходзяць ня зусім самастойнымі. Мы лічым, што сіла таленту Дудара бязумоўна ў дастатковай ступені высокая, каб гарантаваць яго ад патрэбы каго-кольвек наследаваць. Але акурат таму, мы змушаны вымагаць ад яго больш крытычных адносін да свае творчасці.

Ня глядзячы на ўсе свае хібы, ня глядзячы нават на тыя нежаданыя ўхілы, якія ў мінулым прасочваліся ў яго творчасці, чытач ўсё-ж такі адчувае, што Дудар—наш, пролетарскі poeta. І „Вежа“, як і кожную наогул яго кніжку, мы вітаем, як новы ўклад у беларускую пролетарскую літаратуру.

Яндораг.

Навука, літаратура і мастацтва

Vivat Academia!

13 кастрычніка г. г. Цэнтральны Выканаўчы Камітэт і Савет Народных Камісараў БССР выдадлі пастанову аб рэарганізацыі Інстытуту Беларускае Культуры ў Беларускаю Акадэмію Навук, адзначаючы, што Інбелкульт за кароткі час існавання разгарнуў шырокую навуковую працу ў справе развіцця беларускай культуры і іншых нацыянальнасцей БССР і вывучэння яе прыродных багаццяў; сваёй працай мабілізаваў лепшыя навуковыя сілы Беларусі і правёў значную працу па фармаваньню кадрў маладых навуковых працаўнікоў.

Вынікі навуковай дзейнасці, — гаворыцца ў пастанове, — далі магчымасць Інбелкульту ўстанавіць трывалую навуковую сувязь і супрацоўніцтва з цэлым шэрагам навуковых устаноў Саюзу ССР, саюзных савецкіх рэспублік і замежных краін. Навуковы аўтарытэт Інстытуту Беларускае культуры ўсё больш павялічваецца як сярод шырокіх колаў працоўных мас, так і культурных працаўнікоў нашае краіны.

Маючы на маце далейшае палыбленне навуковай працы ў мэтах сацыялістычнага будаўніцтва, а таксама стварэнне магчымасці яшчэ больш інтэнсіўна развіваць навуковую дзейнасць у галіне беларускай культуры і даследачае працы ў БССР, яшчэ больш згуртоўваць усіх вучоных

і стварыць найбольш спрыяючыя умовы падрыхтоўкі новых кадрў вучоных з шэрагу рабочых і сялян — таму і адбываецца рэарганізацыя Інбелкульту ў Беларускаю Акадэмію Навук.

Рэарганізацыя, паводле пастановы, павінна быць скончана да 1 студзеня 1929 г. — да юбілею дзесяцігоддзя БССР.

Літаратурныя навіны.

* *Міхась Зарэцкі* напісаў п'есу пад назвай „Белыя ружы“. П'еса будзе друкавацца ў чарговых нумарох „Маладняка“.

* *Андр. Александровіч* напісаў у г. г. вершаваны раман „Нараджэнне чалавека“.

* *Дзяржаўнае Выдавецтва Украіны* здала ў друк альманах „Нова Білорусь“ памерам да 20 друкаваных аркушаў. У альманах увайшлі пераклады 30 сучасных беларускіх прозаікаў і поэтаў.

* *Іл. Барашка* піша аповесць з сучаснага жыцця беларускіх рабочых. Сюжэт для аповесці ўзяты з жыцця рабочых шпалернай фабрыкі.

* *Я. Ліманойскі* напісаў другую, зусім самастойную частку апавядання „Адшуканы скарб“ — „У палоне“.

* *М. Гольдберг* — падрыхтаваў да друку зборнік мастацкіх нарысаў, пад агульнай назвай „Факты“. Зборнік мае выйсьці ў выданні выдавецтва „Чырвоная Зьмена“.

* *Бабруйская філія „Маладняка“* выдала чарговы, другі збор-

нік творчасці сяброў філіі „Уздым“.

* *Цішка Гартны* ў снежні г. году святкуе 20-цігадовы юбілей сваёй літаратурнай дзейнасці. З мэтай адзначэння юбілею Наркамасветы стварыў спецыяльную камісію для ўшанавання юбіляра. У Менску і па акругах будзе праведзены шэраг вечароў творчасці пісьменьніка. Літаратурнае аб'яднанне „Полымя“ да юбілею выдае спецыяльны зборнік „Полымя—Цішку Гартнаму“.

* *Паўлюк Трус* рыхтуе да друку зборнік новых вершаў „Чырвоныя ружы“.

* *С. Дарожны* друкуе ў БДВ зборнік вершаў „Васільковы росы“.

Беларускае музычнае жыццё

Адным з асяродкаў беларускага музычнага жыцця бязумоўна зьяўляецца Беларускі Дзяржаўны Музычны Тэхнікум, узьнікшы яшчэ ў 1924 годзе. У сучасны момант у тэхнікуме існуюць клясы: сьпеваў, раялю, скрыпкі і віолончэлі, спецыяльныя клясы ўсіх інструмантаў сымфонічнага аркестру, тэорыі кампазіцыі і народных беларускіх струмантаў.

Перад клясай тэорыі кампазіцыі пастаўлена заданьне падрыхтоўкі беларускіх тэорэтыкаў і кампазытараў, аднак да апошняга году, дзякуючы існаваўшым настраям „композытараў ва ўсясьветным памеры“, на падрыхтоўку беларускіх кампазытараў мала зьявлялася ўвагі ў навучальным пляне. Ня глядзячы на гэта зьявішча, ужо маюцца адзінкі—з вучняў клясы кампазіцыі, якія асабліваю увагу ў сваёй працы зьявляюць на беларускую музыку (Любан). Сіламі тэхнікуму ў мінулым годзе былі дадзены паказы оперы „Фауст“

на беларускай мове. Опера „Русалка“ на беларускай мове будзе пастаўлена ў гэтым годзе. Акрамя перакладаў „Русалкі“ і „Фауста“ маецца пераклад оперы Рахманінава „Алеко“, перакладаецца „Цырульнік з Севільі“—Расіні, „Даліна“—д'Альбера. Аркестровая кляса паступова становіцца сталым сымфонічным аркестрам. Вялікі посьпех мае кляса беларускіх народных струмантаў (кіраўнік Захар), якая стварыла цэлы оркестр, у склад яго ўваходзіць 16 цымбалаў, жалейкі і некалькі ліраў. Выступленьні аркестру былі надзвычайна цёпла сустрэнуты менскім грамадзтвам.

Магілёўская дзяржаўная музычная школа мае клясы сьпеваў, раялю, скрыпкі, віолончэлі, духавых струмантаў, абавязковыя клясы раялю, тэорыі, гармоніі, гісторыі музыкі, свае хоры (дзіцячы і поўны), свой оркестр (да 36 чал.). Школа абслугоўвае рабочыя масы Магілёву наладжаньнем канцэртаў. Некаторыя з настаўнікаў школы прымаюць удзел у стварэньні беларускай мастацкай музыкі („Беларуская фортэп'янная фантазія“—Каранеўскай, „Беларуская рапсодыя“ для раялю—Боркуса, „Беларуская аркестровая фантазія“—Я. Пэўзнэра).

Акрамя гэтых навучальных устаноў існуюць невялікія музтэхнікумы ў Гомлі і Віцебску і музычныя школы ў Менску і Бабруйску.

У сучасны момант мы стаім перад фактам ператварэньня Беларускага музтэхнікуму ў консэрваторыю. У недалёкай будучыне Савецкая Беларусь будзе мець сваю вышэйшую музычную навучальную ўстанову.

У БДТ2.

Другі Беларускі Дзяржаўны Тэатр абсталяваўся ў Гомелі, дзе ён

і прабудзе да 1 сакавіка 1929 г. У рэпэртуары БДТ2 для паказу ў Гомелі ўключаны: „Разлом“—Лаўрэнава, „Цар Максімільян“, „Калі сьпяваюць пеўні“—Юр'іна. „Каля тэрасы“—М. Грамыкі, „Сон у летнюю ноч“—Шэкспіра, „Астап“—А. Глобы (пераапрацаваны), „Бакханкі“—Эўрыпіда, „У мінулы час“—Бэна, „Вечар беларускай камедыі“, вечар мініятуры, „На прадвесні“—М. Ільлінскага, „Рэйкі гудуць“ Кіршана. Мяркуецца ў гэтым годзе скончыць таксама „Гайавату“.

Пасьля 1 сакавіка тэатр на 2 месяцы (сакавік і май) пераяждзе ў Магілёў. Тэатр атрымаў запрашэньне прыехаць у Калінінск.

Новы беларускі тэатр

У Менску зганізаваўся і распачынае працу новы артыстычны коллектыў пад назвай „Наш тэатр“. На чале тэатру стаіць М. Красінскі. Рэжысэрскае кіраўніцтва вядзе артысты БДТ1—Ф. Ждановіч.

У рэпэртуар тэатру ўваходзяць наступныя пастаноўкі: „Босыя на вогнішчы“—паводле поэмы М. Чарота, „Гірт з воўчага логу“—Райцэса, у перакладзе Бываеўскага, „На стыку“—Цішкі Гартнага, „Будні“, „Паляваньне“, „Шляхамі рознымі“.

Як відаць з рэпэртуару, тэатр зьяўляецца цалкам сучасным. Маладыя артыстычныя сілы і высокае мастацкае кіраўніцтва (Ф. Ждановіч)—абяцаюць тэатру будучыню.

З Ь М Е С Т

	Стар.
П. Галавач. Суседзі (апавяданьне)	3
К. Каганец. Недрукаваныя апавяданьні	20
„ „ Недрукаваныя вершы	25
Ю. Гаўрук. Пераломнае (нізка вершаў)	27
І. Хадыка * * * (верш)	30
І. Плаўнік. Спатканьне (верш)	31
С. Баранаў. Начныя цені (апавяданьне)	33
А. Зволак. Загай (поэма)	52
Гумар. На парнаскіх сьцежках	66
М. Касьпяровіч. Карусь Каганец	67
Кнігапіс	103
Навука, літаратура і мастацтва	109

Кожная акруговая і раённая арганізацыя КПБ,
кожная ячэйка, кожны камуніст і камсамалец

ПАВІНЕН ВЫПІСВАЦЬ І ЧЫТАЦЬ

„БАЛЬШАВІК БЕЛАРУСІ“

Орган ЦК КП(б)Б

У ЧАСОПІСУ НАСТУПНЫЯ АДДЕЛЫ:

- I. Кіруючыя артыкулы па асноўным пытанням партыйнай працы. Артыкулы аб гаспадарчым і культурным будаўніцтве. Абмен вопытам практыкі партыйнай работы.
- II. Пытаньні партыйнай працы на мясцох, аб Чырвонай арміі і г. д.
- III. Гісторыя партыі.
- IV. У ЦК КПБ. У ЦКК КПБ. У ЦК ЛКСМБ.
- V. Крытыка і бібліаграфія.

— УМОВЫ ПАДПІСКІ: —

II	на 1 месяц —	р. 25 к.	II
	на 3 м-цы —	р. 65 к.	
	на 6 м-цаў —	1 р. 20 к.	
	на 1 год —	2 р. 25 к.	

ПАДПІСКА ПРЫМАЕЦЦА:

ва ўсіх паштова-тэлеграфных канторах і аддзяленьнях БССР

АДРАС РЭДАКЦЫІ: Менск, ЦК КП(б)Б, Аддзел друку